

FESTIVAL PRIČE - ZAVIČAJNE STAZE 2024.

ŽUBOR BIHORA

Izbor sa trinaestog konkursa za
neobjavljenu priču inspirisanu Bihorom

Petnjica, 2024.

Biblioteka Savremena proza
Montenegro, 2024.

ŽUBOR BIHORA
(Zbornik priča)

Izdavač: NVO Centar za kulturu Bihor, Petnjica

E-mail: ck.bihor@t-com.me

Urednik: Mirsad Rastoder

Lektorka: Nada Bukilić

Recenzenti: Faiz Softić, mr Sajma Feratović

Prelom i dizajn: Jasna Kalač

Dizajn naslovnice: mr Alma Rastoder

Fotografije: Adem Ado Softić

Koordinatori/ke: Rebeka Čilović, Semir Škrijelj, Selma R.
Skenderović, Enver Rastoder

Štampa: GOLBI, Podgorica

Tiraž: 400

ŽUBOR BIHORA

**Objavljivanje knjige podržao je Fond za zaštitu
i ostvarivanje manjinskih prava u Crnoj Gori**

Uvod

ČUDO U BIHORU

Onaj ko bude čitao ovu knigu, svjedočit će o jezičkom vatometu kao okosnici dobrog književnog teksta. Izbor priča sa Konkursa za najbolju kratku priču inspirisanu Bihorom, pokazuje da se ta inspiracija ne odnosi samo na uži teritorijalni prostor, već natkriljuje i one prostore i one autore na koje Bihor, na bilo koji način, inspirativno djeluje. Zato su se osmjelili učestvovati na ovom konkursu autori od Novog Sada do Novog Pazara, prepoznavši se kao oni koji mogu zavrijediti jednu od četiri nagrade koje se dodjeljuju na ovom festivalu kratke priče. I zato to, srećom, traje. Kao žubor vode – žubori Bihor u srcima i životnim pričama ljudi na sve strane.

Danas se čini da se ta 2011., kada je oživio bihorski Festival, desila koliko juče ili bar nedavno. I čini se da je sve to bilo lako i jednostavno organizovati i izvesti. Samo oni koji su svjesni da dobro čovjekovo donosi svjetlost i da samo pod takvom svjetlošću i zavičaj i knjiga imaju značaj i značenje, mogu reći kako je to uistinu bilo. Mogu ispričati šta znači jedan takav kraj – jedan zane-mareni komad zemlje balkanske – zatvoren i omeđen raznoraznim pritiscima, dok mu se stanovništvo raseljava, osipa i udaljava na sve načine, nanovo ga oživjeti i vratiti u centar interesovanja, u misli i snove, i, na koncu, u riječ i pripovijedanje. A svi koji pišu i šalju svoje priče na Konkurs, kao i svi koji objavljene priče čitaju, upravo to osjećaju. I bez obzira na daljinu i činjenicu da možda nikada nisu ni vidjeli Bihor, u sopstvenim rečenicama vide makar zračak te svjetlosti i makar zehru dobra čovjekovog. Otuda je Bihor postao inspiracija. Danas ga, toliko godina kasnije, zahvaljujući pričama, drugačije vide i bolje (u)poznaju i oni koji su cio svoj vijek u njemu proveli. To je moć knjige.

Godina po godina, konkurs po konkurs, nagrada po nagrada i tako dođosmo do današnjih dana, a u pokretačima i nosiocima ovog projekta kulture od iznimnog značaja, ne ponestaje elana i kuveta da se svake godine Festivalu dodaje dimenzija više; da se širi krug autora i poštovaoca ovog osebujnog đerdana koji krasi Bihor, čudesni kraj na sjeveru Crne Gore, literarni kutak Balkana.

Poseban kuriozitet ovom festivalu daje činjenica da ovaj konkurs kao magnet privlači i afirmisane književnike sa prostora bivše Jugoslavije, kao i one koji tek počinju i nadaju se da će jednom vidjeti svoju priču, štampanu u nekom od sljedećih zbornika.

O pričama koje čine ovu knjigu dovoljno je reći da svaka od njih ima, svoju posebnost i zračak koji nagovještava da se svaki od ovih autora, zavisno od svog rada i posvećenosti, može jednog dana ispeti na tron, na onu najvišu stepenicu kojom se penju literarni stvaraoci.

Tu želju u njima treba raspirivati, puhnuti im pod krila i poželjeti srećan let prema nebu na kojem sijaju zvijezde Ćamila Sijarića, Ismeta Rebronje, Safeta Sijarića... i mnogih drugih koji su, iz bihorskih nadođija, stali u red najpoznatijih književnika Balkana i Evrope.

Za kraj valja posebno napomenuti da je ovaj festival putem Konkursa za najbolju kratku priču inspirisanu Bihorom, podigao i učvrstio one mostove među ljudima koje su neljudi srušili, vjerujući da su ih zauvijek satrli.

Nisu! Nedaju to pregaoci okupljeni oko ideje festivala i veliki broj autora sa prostora bivše nam domovine.

Posebna je radost i posebna čast, na bilo koji način, sudjelovati i biti dio ovog festivala.

Faiz Softić

Ćamil Sijarić

DOBAR ČOVJEK

Dode neki lijepo obučen čovjek; sve na njemu čisto, uredno, zakopčano; ali ništa novo, nego ušćevano. Pomislih; ovaj bi čovjek, ovako uredan, u svatove mogao.

Vidim da je neki daleki putnik, jer bio je umoran, i čudim se kako na njemu, poslije tolikog putovanja, nema ni jedne trunke prašine; kao da po zemlji nije ni gazio, nego letio.

Držao je u ruci maramu i brisao svoju kratko podšišanu i lijepo začešljanu riđu bradicu. Pozdravi me, i učini mi se da se malo i nakloni, što niko od putnika koji su prolazili pokraj naše vode nije učinio kad pozdravlja; a nije ni trebalo da se poklanjaju jednom momčencetu koje se, dokono, po cio dan umiva na česmi i u ogle-dalo ogledava. Pozdravio sam i ja njega, i mislio da je time između mene i toga čovjeka sve svršeno; napiće se vode i produžiti.

Ali on nije tako učinio; stao je prema česmi i koritu i gledao ih. Vidim da je kod naše vode prvi put, i velim u sebi: nemaš šta da gledaš; korito kao i svako korito, česma kao i svaka česma; de napij se ako si žedan, i nek ti je srećan put.

– Silna je ...! – veli.

– Sta je silno? – pitam ga.

– Silna je ova voda. Teče li uvijek ovako jako?

– Teče – velim mu. – I još jače.

–Velika voda. Dobra voda – veli, a zatim će – zadivljeno i kao mudro: –Velike vode su kao i veliki ljudi, momčiću.

Ako je tako – velim ja njemu – mi imamo i jednoga maloga čovjeka. Imamo tu gore jedan mali izvor. U njemu vode nema više nego što bi stalo u jednu kapu.

Pokazao sam mu taj mali izvor više naše velike vode; neka ga vidi kad hoće, ali se tu nema šta vidjeti. Ličio je na lonac pun vode, preko čijih ivica nikad ne prelije, ali se nikad i ne omanji – i koliko

god bi se voda odatle zahvatala, ona bi isto toliko i pridolazila, ali nikad ne bi i prelila.

– To je – velim onom putniku – taj naš mali čovjek; ako je ona dolje velika voda veliki čovjek, onda nek je ova mala mali čovjek.

– Taman je, momčiću, koliko ja – veli. – Ima nas puno koji smo jednaki. Hoću iz njega da se napijem, neću dolje sa velike vode.

Velim mu da je voda i sa toga malog izvora čista kao i ona dolje velika, samo ako hoće odatle da pije, mora leći na prsa, mora glavu nadnijeti nad izvor i piti kao iz kakvog suda, a to nije lako, lakše je piti dolje sa česme; dolje piješ stojeći a ne ležeći; niko od nas ne pije sa ovoga izvora.

– Čuj me – veli. – Ako su dvije kapije jedna do druge, pa je jedna velika a druga mala, ja ću pokucati da uđem u onu malu. A u veliku nek ulaze veliki. Svak nek traži vrata prema sebi. Ova je voda prema meni.

– Čini – velim mu – šta ti drago – i gledam ga šta čini. Legao je po zemlji, tvrdo se na ruke oslonio, i pio. Pio je dugo, i – činilo mi se, više nego što mu je žeđ tražila. Kao da je bio ušao u nekakvu malu kapiju, i htio tu i da ostane: svoj kod svoga ... Velim mu odozgo:

– Dosta ti je, čovječe; hladna je ta voda, ubiće te u čelo.

– Hvala ti – šaptao je odozdo – što si me doveo na ovu vodu. Mala ona, mali ja. Neću ti, momčiću, ovo zaboraviti.

Ustao je, izmakao se koji korak, i sjeo. Gleda me, pa će: – Tako mi boga, momčiću, kad bi ova voda govorila, ona bi rekla da je danas sa nje pio jedan dobar čovjek, a ti misli o tome što god hoćeš. Ti ćeš, mladiću, reći da sam ja jedan mahnit čovjek kad tako za sebe kažem; pa reci, samo nemoj nikom reći da sam pio sa velike vode nego sa male, reci: dođe jedan mali čovjek: mala mu glava, mala mu kapa, male mu ruke, male mu noge, i na tim malim nogama, reci, dođe i napi se sa one male vode, a ne htjede sa velike, i, reci, ode.

Pogledao sam ga sada bolje u noge i ruke i vidio da na njemu ništa nije malo, pa mu velim:

– Ti se pretvaraš; ti si srednjeg rasta, nijesi malog.

– Pravo veliš – on će meni – mladiću, da sam srednjeg rasta, ali krivo veliš da se pretvaram. Ne pretvaram se. Nije to meni u naravi. Ne tražim ništa ni od koga pa da se pretvaram. Sve što jednom čovjeku na svijetu treba ja imam: imam nešto malo svoje žene, imam nešto malo svoje djece, imam nešto malo svoje krave i od krave imam tele; imam i tri brava, i dosta mi je. Da je više ne bi ni valjalo. I kad bih to što imam doveo da napojim na ovu vodu, napojio bi ih sa ove male, ne bi sa velike; ljepše je sa male. Malo sa maloga...! Dobro je to tako, ljepše je to tako. Rekao si, momčiću, da niko ne pije sa ove vode zato što je mala. A na malim vodama svijet opstoji. Svuda po zemlji možeš naći male izvore, a rijeke, momčiću rijetke su; to su gomile od vodurine, pa jure, jure. A ove su male taman za grlo. Momčiću, – nastavljao je, i činilo se da je tek sad počinjao da kaže ono pravo – ako, momčiću, idu jedan pokraj drugog dva puta, pa je jedan širok a drugi uzak, dobro je ići onim uskim putem, jer i to je, momčiću put, pa nek ne ostane bez putnika. Ne valja kad nešto pusto ostane. Ni za put to ne valja, ni za vodu to ne valja, ni za kuću to ne valja. A kad čovjeka sama ostave, to je najgore. Zato sebi ja i velim; hvala bogu što imam ženu, hvala bogu što imam kravicu, i hvala bogu što imam tri ovce.

Veliš, momčiću, da nijeste pili sa ove vode zato što je mala; a ne znate da vas je ona gledala kad ste pili sa one dolje zato što je velika. Ona je čekala da i njoj dođete; čekala je, može biti, stotinama godina da neko razmine veliku vodu i dođe njoj, jednoj maloj vodi, i napije se. I male stvari čekaju nekog, i umiju dugo da čekaju...

Ispričaj nekom, momčiću, kako je neki čovjek pio s ove vode. Ne zbog mene, momčiću, nego zbog vode. Ona te neće čuti, ona te neće razumjeti, ali ti ispričaj.

Ustao je i opet prišao izvoru; prišao mu je kao domaćinu u čijem je domu posjedio. U onu kapu vode gledao je sa divljenjem.

– Ne presuši nikad, veliš.

– Nikad, nikad – odgovorio sam.

– Zato što je mali!

I pođe. Ja ga pratim očima. A na njemu sve čisto, sve uredno.

Oko izvora ostade prazno; kao da je neko izašao iz kuće. U malo ogledalo vode, široko koliko dvije šake, ogledalo se veliko nebo. Zagledah se dolje u to nebo.

U velikoj vodi što trči niz česmu nebo se ne vidi.

Saopštenje žirija

NOSTALGIJA ZA ODBJEGLIM VREMENIMA

Žiri „Festivala priče inspirisane Bihorom, za 2024. godinu, radio je u sastavu: **dr Tanja Bakić**, predsjednica (PG), **dr Senadin Musabegović**, član (SA) i **Ilhan Pačariz**, član (PP).

Žiri je imao nimalo lak i posve izazovan zadatak da od 22 rukopisa potpisana šiframa, koji su pristigli na konkurs, odabere tri najbolje priče, zatim da dodijeli specijalnu nagradu za autentičnost pripovijedanja i potom pohvali druge rukopise koji se svojim kvalitetom izdvajaju i koji, takođe, zaslužuju da budu uvršteni u zbornik. Četiri rukopisa sa potpisom autora nijesu razmatrana, jer su dostavljena organizatoru Festivala kao poklon priče.

Ono što je u pristiglim pričama semantički dominiralo jeste nesumnjivo ton nostalgčnosti, ne samo za Bihorom ili vlastitim zavičajem, već i za nekim sretnim, odbjeglom vremenima ili metaforom za istim. Takva nostalgčnost bila je iskomunicirana najčešće tečno brušenim naratološkim obrascima, dijaloškim i monološkim konstrukcijama ili pripovijedanjem iz trećeg lica, elementima dramskog, dnevničkog, memoarskog, ukrštanjem dijahronijskog sa sinhronijskim, uz ponegdje visoko lirične note, čak i simbolične, koje na mahove postaju mitološke. Priče sadrže snažnu pozadinu koja je varira od istorijske, porodične, lične, iluzorne ili savremene, koja je postojećoj teksturi daje dublji smisao. Sa druge strane, ovakva pozadina donosi i određenu dihotomsku slojevitost od koje su najviše bile naglašene sljedeće cjeline: moderno/ tradicionalno, sadašnjost/prošlost, grupa/pojedinac, sukob/nenasilna borba, život/smrt. U svakom slučaju, radi se o mnoštvu različitih pripovjedačkih glasova i tehnika i stilova pisanja kojima su ostvareni idejni ciljevi tvoraca ovih priča.

Tokom analize pristiglih materijala, fokusirali smo se na elemente poput književne strukture, stila pripovijedanja, naratološke sažetosti, karakterizacije likova, radnje, ugla pripovijedanja, fokusiranosti na detalj, emocije, iznenađenja, misaonosti, komunikativnosti i ubjedljivosti.

Naš zadatak nije bio jednostavan s obzirom na činjenicu da je pristigao veći broj uspješnih i lijepo oblikovanih rukopisa, što je otežavalo dalji proces nijansiranja. Nakon prvog kruga glasanja glasovi Žirija ponegdje su se skoro podudarali, a ponegdje bitno razlikovali. Navedena činjenica presudila je u formiranju užeg izbora od svega devet priča. Sljedeća etapa bila je dodatno iznjanjirati ovih devet priča i napraviti najuži izbor od njih tri. Navedeno je dodatno otežalo finalni proces s obzirom na to da se izdvojio omanji krug zaista izvanrednih priča, koji je bilo skoro pa nemoguće destilovati, odnosno dodatno sužavati.

Ipak, nakon takvog jednog pokušaja, odnosno drugog glasanja od strane Žirija, došlo se do Odluke, koja nije bila jednoglasna, ali jeste bila argumentovana i opravdana.

Odluka:

Treća nagrada Festivala priče – Zavičajne staze Bihor 2024. pripada priči „**Paukova mreža**” (šifra: Luksemburg);

Druga nagrada Festivala priče – Zavičajne staze Bihor 2024. pripada priči „**Tu je babi, sine**” (šifra: Ruh);

Prva nagrada Festivala priče – Zavičajne staze Bihor 2024. pripada priči „**Zemlja**” (šifra: Riječi);

Specijalna nagrada za autentičnost pripovijedanja dodjeljuje se priči „**Dukina feredža**” (šifra: Zov zavičaja)

„**Sjaj i bijeda jedne sandžačke ljubavi**” (šifra: Melkijades)

„**Slana laguna**” (šifra: Zavičajne staze)

„**Snijeg**” (šifra: Vrtlog)

„**Lebidina krila**” (šifra: Gora)

„**Život između dvije krajnje govorne tačke**” (šifra: Taslidža)

Dodatno napominjemo i da je svaka priča koja je uvrštena u zbornik na vlastiti unikatni način pobjednica, i da je najveća nagrada da ista bude čitana i voljena od strane čitalaca.

OBRAZLOŽENJE

Prvo mjesto: **Zemlja** (šifra: Riječi)

Uznemirujuća i zavodljiva u isti mah, priča „Zemlja” govori o smrti Rama Dervovića koji je umro u Istanbulu a koji je svojim sinovima ostavio u amanet da mu grob pokriju zemljom iz zavičaja. A zavičaj je Vraneš, tamo gdje su „jedan do drugog grobovi moćnog turskog plemića Ahmeda i njegove supruge Pave, Milikića odiva – Pavin sa krstom, Ahmedov sa polumjesecom, kao simbolima života i ljubavi ovo dvoje ljudi različitih vjera, ali sa toliko privrženosti jedno prema drugom”. Ovaj toponim, koji čitaoca upućuje na Pavino Polje u Crnoj Gori, ali i vremenska odrednica Mitrovdanske noći kao i momenat nepovratnog bjekstva iz zavičaja zbog stravičnog događaja, ključ su za čitanje priče „Zemlja” i njeno kompletno raslojavanje. Naime, u priči je riječ o zločinu u Šahovićima (današnje Tomaševo), kada je 9. i 10. novembra 1924. godine u mirnodopskim uslovima ubijeno više od hiljadu Bošnjaka i Bošnjakinja, odraslih i djece. Ova antologijska priča u kojoj je riječ o nekome ko je preživio zločin u Šahovićima i njegovim potomcima, ispričana je besprijekornim stilom i trebalo bi da služi kao opomena svima nama, a pogotovo budućim naraštajima.

Sažetost pripovjedačkog postupka je u saglasju sa unutarnjom porukom priče – zemlje kao metafore za nostalgijom za dalekim vraneškim zavičajem iz Istanbula, kojom bi se pokrila kuća vječitog počinka Rama Dervovića. Na paralelnoj ravni, ova priča u stilskoj podlozi figurira i kao poezija, odnosno mogla bi se čitati i kao neotpjevana pjesma života Rama Dervovića, u kojoj je kazao ono što ga najviše stiska na duši – žud da nakon smrti u Istanbulu bude pokriven zavičajnom zemljom, koja je hranila nje-ga i njegove pretke. Metaforički, stilski, naratološki i semantički tonovi su u sazvučju i otkrivaju pripovjedača koji briljantno brusi melose vlastite poetike.

Drugo mjesto: *Tu je babi, sine* (Šifra: Ruh)

Dva pripovjedačka glasa kazuju nam priču koja se ne srijeće često u savremenoj književnosti. Okićena izuzetnim dramskim potencijalom, ova priča govori o ocu i sinu i njihovim tragičnim sudbinama kao posljedici napuštanja sopstvene porodice, kako bi se popunila praznina u vidu „muške glave“, i to ni manje ni više nego u porodici brata koji je nesretno stradao. Procjep između arhaičnog, zastarjelog i modernog, savremenog je uvjerljivo dočaran, a psihološka karakterizacija likova je na visokom nivou.

Priča je ispričana kroz dvije perspektive – sa jedne strane kroz prizmu sina kojeg je otac napustio, sa druge strane kroz prizmu oca koji je, poslije pogibije svog brata, koji je radio sa njim u Sloveniji, pod pritiskom familije iz Bihora, napustio svoju ženu Slovenku i sina, te se oženio bratovljevom udovicom i vratio se u rodni Bihor. Priča govori o sukobu između dva svijeta: modernog i arhaičnog, kao i o sukobu generacija, koji dobija i tragičan epilog pogibijom oca.

U pitanju je snažno i semantički argumentovano ispričana povijest odnosa porodice prema vlastitom bihorskom nasljeđu i neprihvatanju ulaska tuđinaca u porodicu (u ovom slučaju snahe iz Slovenije) po cijenu „spašavanja porodice i imetka“.

Veličanstvena porodična drama sa još ubjedljivijim i visoko emotivnim završetkom.

Treće mjesto: *Paukova mreža* (Šifra: Luksemburg)

Ova priča na suptilan način tematizuje veoma bitnu i aktuelnu temu u našim društvima, a to je žensko pravo na nasljedstvo nakon smrti roditelja. Naime, dugo i predugo je bilo nepisano pravilo da samo muška djeca, i pored ženskih potomkinja, mogu da dobiju, recimo, kuću u nasljedstvo. U „Paukovo mreži“ junakinja koja pripada iseljeničkoj zajednici, a koja je duhom snažno ukorijenjena i u Bihoru, dobija prednost u nasljeđivanju kuće u odnosu na brata. Pri čemu brat nema ništa protiv, štaviše podstiče je da ispoštuje očevu testamentarnu volju. Stoga je ovo zapravo, kao paukova mreža – fina, porodična storija o odnosima oca i njegove djece, sestre i brata, koja unosi određeni mir u čitaočevu svijest, jer je lišena nepotrebne napetosti. Ispričana jezikom koji koristi adekvatna i precizna stilska sredstva, ova priča puna sklada i simetrije, a bez suvišnog patosa, nudi čitaocu istinsko zadovoljstvo.

Iako je priča prilično tematski jednostavna – ženski lik se vraća u porodičnu kuću u Bihoru, poslije smrti oca – posjeduje suptilnost u pripovijedanju i analitičnost opažanja detalja koji su vezani za život glavne junakinje. Lirski ton se zapaža u poentiranju priče, kada se opisuje pauk što plete mrežu u porodičnoj kući: „U dubini starinskog zida, između okna i drvenog rama presijava se na suncu pravilno ispletena mreža, tek izašlog iz tijela, možda baš iz srca tog malog bića koje tako oslobađa svoju dušu kao čuvar tajne prošlosti i prorok budućih dana“. Kroz paukovu mrežu isprepliću se odnosi između oca, sina i ćerke, kao i veze između modernog grada u Evropi, gdje junakinja živi, sa rodom kućom u Bihoru.

Narativnom tehnikom dominira liričnost koja dovodi do efekta savršene destilisanosti i uglađenog i rafiniranog stila. Uspješno opjevana porodična priča o odrastanju u familiji, zdravim porodičnim odnosima na relaciji otac-ćerka, otac-sin i brat-sestra.

Upravo ti zdravi odnosi pobjeđuju priče oko podjele nasljedstva i nastavljanju očuvanja porodičnog mira. Iznad svega toga živi sjećanje na sretne proživljene trenutke.

Autentičnost pripovijedanja: *Đukina feredža* (Šifra: Zov zavičaja)

„*Đukina feredža*” je priča o odnosu tradicije i novouspostavljenog poretka koji ima pretenziju da zauzme mjesto koje je tradiciji do tada pripadalo. Tačnije, ovdje je riječ o pojedincu koji se u kontekstu bošnjačkog etnosa oko polovine dvadesetog stoljeća našao u rascjepu između tradicionalnog i novog. Feredža kao dio nošnje naslovne junakinje oštro je suprotstavljena „emancipatorskom” načinu odijevanja, i to sve u seoskoj sredini, što značajno doprinosi napetosti radnje. Šemsova beskompromisna dosljednost čini ga nekom vrstom heroja i nesumnjivog autoriteta, što se precizno reflektuje i na atmosferski u ovoj prozi. Dijalogenost kao princip ovdje se pokazao kao dominantno i veoma uspješno sredstvo za gradnju priče.

Gradacijski moćno dočarana storija koja svjedoči o posljedicama komunizma u Jugoslaviji i pitanju odnosa koji gajimo prema vlastitoj tradiciji, upražnjavanju vjere, običajima i religiji. Prave žrtve su u tom pogledu ona sela i njihovi stanovnici koje je komunizam na čudesan način zaobišao. Ubjedljivim dijaloškim notama, naratologijom koja posebno akcentuje bitne događaje, kao i čvrstom autobiografskom pozadinom, priča nas sve oduševljava i drži uzbuđenje do samoga kraja.

Priče koje su se istakle na konkursu, a koje su ostale izvan kruga nagrađenih

„*Sjaj i bijeda jedne sandžačke ljubavi*” (Šifra: Melkijades)

Na ljubavnu vezu između Anele i Enesa pada sjenka zlokobne sudbine njihovih predaka, među kojima je za vrijeme Prvog svjetskog rata, dok su bili vojnici, pala „zla krv među bratstvom”. Zbog tog historijskog sukoba njihove porodice onemogućavaju Enesu i Aneli da budu zajedno. Pritisak porodice dobija tragične konsekvence, jer Anelu udaju za čovjeka koji ju je zbog njezinog prijašnjeg tjelesnog odnosa sa Enesom zlostavljao, te ona okončava svoj život. Nakon nje i Enes, probajući sve poroke modernog života u Njemačkoj, vraća se u rodni kraj kao leš u plastičnoj vreći. Nalik na tradicionalnu pjesmu „Omer i Merima”, priča govori o stegama same tradicije u modernom kontekstu.

„*Slana laguna*” (Šifra: Zavičajne staze)

„Ulicama grada nikad nije bilo srkleta”. Tako glasi jedna od rečenica u ovoj priči koju je jedino i moguće čitati „bez srkleta”. Nalik čas na borhesovku prozu, brzu i tajanstvenu, čas na brunošulcovsko poetsko raspredanje, „Slana laguna” računa na čitaoca kome tradicionalna fabula nije od presudne važnosti, nego će zadovoljstvo naći i u ovakvom proznom muziciranju gdje će značenski momenat biti u drugom, tačnije drugačijem planu u odnosu na sintaksički plan. Stoga je ovakve priče gotovo nemoguće prepričati. Neuhvatljivost jezičkog iskaza kod čitaoca/čitateljke otvara apetit za ponovnim čitanjem, što je svakako dodatna vrijednost ove priče.

„*Snijeg*” (Šifra: Vrtlog)

Centralni motiv ove priče je zločin u Štrpcima, koji se dogodio u februaru 1993. godine i koji je, uz snijeg, metafora onostrane

studen i, čini se, nepovratne izgubljenosti u ovim našim bespućima. Ovo je lako pamtljiva lirska proza iskazana svedenim jezikom lišenim suvišnih elemenata. Ogoljenost kao pripovjedački princip zasigurno ima za cilj da sugerise i ljudsku ogoljenost, ali i bespomoćnu izloženost. Onirička atmosfera koju grade likovi Edina i Alise dopirnosi našem upinjanju da, kao kroz novu koprenu, iznova proniknemo u zlokobni događaj o kojem je riječ u ovoj priči.

Kroz neku vrstu reminiscencija, a koja je „bubnjala u Edinovoj glavi”, što dobija i fikcionalan karakter, ispričana je priča na sažet i jezgrovit način o stradanju Bošnjaka u Štrpcima, što se desila za vrijeme rata u Bosni. U priču se upliću i lirski elementi, koji osvjetljavaju prisustvo onih koji su „nevino nas-tradali u vrtlogu istorije”.

Čarobna mini-drama sa izraženim elementima suptilno lirskog doživljaja svijeta. Metaforom snijega i hladnoće dočaravaju se u nepovrat izgubljeni trenuci putnika na Štrpcima. Realizam sa tonovima fantazmagorije i oneobičavanja. Može se čitati i kao pjesma. Narativne tehnike su svedene i stilski ogoljene, bez suvišno umetnutih nota.

„Lebidina krila” (Šifra: Gora)

Kako pripovjedački, tako i semantički uspjeta priča o onom krajnje mitološkom i neuhvatljivom koje nosimo u sebi, a koje bivstvuje „ni na nebu, ni na zemlji, tu negdje između”. Radi se o personifikaciji bihorske „samovile” iliti prototipa Jungove Anime. Za takvim ženskim mitološkim supstratom protagonista traga, a bila je potrebna i fizička blizina Bihora da bi on došao i do takvog jednog susreta (makar i psihološkog), pošto živi daleko od zavičaja.

„Život između dvije krajnje govorne tačke” (Šifra: Taslidža)

Toplim i odmjerenim jezikom ispričana porodična saga o odrastanju i svjedočanstvo vremena u kojem živimo. Prožeta je mudrošću i slikama proživljenog. Snažna nit je i istrajnost nakon

preživljenih bolova. Ova priča, s druge, strane, kao vlastiti subtekst otkriva i elemente religijskog – vjeru u to da će činjenje dobrih djela i nesebične brige prema članovima porodice na ovom, donijeti blagodeti na drugom svijetu.

Još jednom naglašavamo da smo bili pred neobično teškim zadatakom odabira i nagrađivanja najboljih priča. Sada sa posebnim zadovoljstvom prepuštamo čitaocu da ga ovi rukopisi odvedu u čarobni i nesvakidašnji svijet Bihora i njegovog poetskog izobilja.

Nagrađene i druge priče

Aida Camović -crtež

Kemal Musić,
PRVONAGRAĐENA PRIČA

ZEMLJA

Donator nagrade:
ZAVIČAJNI KLUB -BIHOR, LUKSEMBURG

Sve je u riječima:

Rađanje i umiranje. Život i smrt. Imanje i nemanje. Ljudske sudbine. Tajne onostranog. Riječi su narod. I postupci. Groblja. Kuće. Staze i bogaze. Riječi su glasovi. I muk. Riječi su prijateljstva. I pizme, i mržnje, i radosti, i tuge. I suze su riječi.

Riječi su amanet.

Cijeli život – riječi.

Samo riječi.

Riječi su i one tri vreće vraneške zemlje, teške, znojem i krvlju natopljene vraneške zemlje, prokrijumčarene u Istanbul, da se tamo, u istambulskom groblju, pokrije mezar Rama Derovića iz Vraneša.

Ramo je svojim sinovima ostavio amanet da, kad umre, grob mu pokriju zemljom iz zavičaja.

Ako već mora da ga zemlja pritisne, neka to bude ona crnica koja je hranila njega i njegove pretke. Ona, koju neće ni vuk ni hajduk. Neka to bude zemlja koja će ga i mrtvog podsjećati na život u Vranešu, na toplu pogaču i grumen sira kojim ga je majka hranila. Neka ga podsjeća na jutro vraneška. Na zov planine. Neka ga podsjeća na oca što je drvenim ralom prevrtao tešku vranešku zemlju. I na majku neka ga podsjeća. Na majku koja je žnjela žito na prostranim poljima. I na igru sunca i mjeseca što su se smjenjivali iznad njihove kuće u Vranešu.

Neka ga ta teška, crna, znojem i krvlju natopljena vraneška zemlja podsjeća i na onu mitrovdansku noć kad je pobjegao iz tog svog Misira, zajedno sa ostalim komšijama i ostavio sve:

Sunce, Mjesec, Galicu i Ljuboviđu i svoj vatan u Vranešu. Neka ga podsjeća na grobove, jedan do drugog, moćnog turskog plemića Ahmeda i njegove supruge Pave, Milikića odiva – Pavin sa krstom, Ahmedov sa polumjesecom, kao simbolima zajedničkog života i ljubavi ovo dvoje ljudi različitih vjera, ali sa toliko privrženosti jedno prema drugom.

Ta tri džaka vraneške zemlje podsjećaću ga tamo, u istambulskom groblju, na tu mitrovdansku noć kroz koju se prolomio vrisak njegove majke i psotka iz mrklog mraka. Psotka poslije koje se više nikada ne pređe kućni prag. Psotka poslije koje se proliva nevina ljudska krv. Psotka poslije koje se napušta vjekovno ognjište. Psotka poslije koje ti više niko ne garantuje glavu na ramenima.

Htio je Ramo da ga mrtvog, tamo u istambulskom groblju, ta crnica vraneška podsjeća i na muk koji je nastao poslije svega. Na muk Vranešana. Na njihovu tišinu u izbjegličkoj koloni. Na jutro u kojem se nijesu dimili odžaci vraneških kuća. Na jutro kad su začutali i voda i gora, i kamen i trava.

Htio je Ramo da ga ta vraneška zemlja podsjeća na sve to i, eto, ostavio je amanet sinovima, da mu, kako znaju i umiju, na grob donesu zemlju na kojoj je rastao.

A sinovi nikada nikom nijesu pričali kako su tu zemlju prenijeli od Vraneša do Istambula. Valjda su išli istim putevima kao muhadžiri vraneški, danima i noćima, preko planina i riječnih dolina. Preko gore i preko vode. Samo, pričalo se, kad su stigli u Vraneš, uputili su se prema jednoj kući. Na desetak metara od vrata, sjeli su na travu i zapalili po cigaretu. Tada je iz kuće izašao čovjek i, kao što je red, pozvao ih unutra.

– Ne, hoćemo malo da se odmorimo ovdje, na pragu – rekao je jedan od njih.

– Ali, prag je ovamo – dobacio je domaćin.

– Jeste tvojoj. Ali, naš je bio ovdje.

Domaćin je zanijemio.

Kroz glavu mu je prošao ezan koji mu se katkad priviđao.

Činilo mu se da je ezan dolazio odnekud s neba i zaposjedao cijelu dolinu. Razlivao se po toj dolini kao usud. Kao opomena. Kao podsjećanje na vidovdansku noć.

Iako nije znao zašto, domaćin je osjećao zebnju pred ovim ljudima. Osjećao je potrebu da im se nađe pri ruci i da ih ugosti. Uveo ih je u kuću i, kao što je to odvajkada bilo u ovim krajevima, ponudio hljebom i sirom. Razgovarali su kao da se oduvijek znaju. Kao da su se cijelog života sretali na vraneškim sokacima i proplancima. Kao da su zajedno išli na svadbe i na sahrane. Samo, Ramovi sinovi su imali nekako sjetan pogled, koji je lutao niz Vranešku dolinu, tražeći stazu kojom je otišao njihov otac, nakon mitrovdanske noći.

Domaćin im je pomogao da napune džakove zemljom.

Iskopali su je desetak metara od njegove kuće. Na onom mjestu na kojem su Ramovi sinovi sjeli da se odmore, kad su tek došli u Vraneš.

Ta zemlja, iskopana na tom mjestu, mirisala je na ognjište, na vruću pogaču i mladi sir, na tek pomuženu vareniku i na torove sa stokom.

Mirisala je na bezbrižnu porodicu.

Iz te zemlje, spakovane u džakove, naslućivao se plač novorođenčeta.

Naslućivao se život.

I smrt se naslućivala.

I progon.

Progon kroz bespuća, u nepoznato.

Domaćin je pomogao Ramovim sinovima da natovare džakove na konja i poveo ih do magistrale.

Nakon što su se pozdravili, dugo im je mahao.

Mahao im je sve do zalaska sunca.

Poslije, danima je odlazio na mjesto odakle su Ramovi sinovi uzeli zemlju. Sjedio bi tu i pušio. Sate bi provodio razgrćući tu crnu

zemlju rukama. Ni sam nije znao zbog čega. Nešto ga je vuklo da to tako radi. Katkad, čuo bi glasove. Nepovezane glasove, koji bi dolazili iz dubine zemlje. Nije razaznao riječi, samo je osjećao da su teške i da stvaraju tjeskobu u duši.

U suton bi ušao u kuću i ćutao.

Nije mogao da spava.

Nije mogao ni sa kim da razgovara.

Nikom nije pričao o gostima, niti o zemlji koju su ponijeli.

Samo, molio je Boga da ta crna vraneška zemlja, natopljena znojem i krvlju, zemlja koju neće ni vuk ni hajduk, donese spokoj duši Rama Dervovića, tamo, u tom istanbulskom groblju.

Sefadin Korać,

DRUGONAGRAĐENA PRIČA

TU JE BABI, SINE

Donator nagrade:

BD FOND LUKSEMBURG/MONTENEGRO

Ne znam od kada počinju moja sjećanja. Znam da su ona prva na Njega sjedila baš na njegovim ramenima. Nosio me uz brdo uskim makadamskim putem, koji bješe sa obje strane sakriven zelenim šljivovim krošnjama. Na samom kraju puta rasla je džanarika.

»Pruži ruku, pile, oberi. Vidi kako te zovu, « reče On kroz blagi osmijeh nježnim glasom.

Nisam bio stariji više od tri godine, ali ukusa tih žutih džanarika se još uvijek sjećam. Džanarike iz njegovog rodnog sela. I drugo moje najranije sjećanje vezano je za Krševo iako u njemu nisam bio rođen, niti sam u njemu živio. Dolazili smo samo ljeti da iz daleke Slovenije obiđemo rodbinu. Donijeli bi svakome po neku sitnicu na poklon, a nosili nazad kajmak i pekmez u teglama, sir u kaci i lijepe uspomene.

Bilo je rano jutro, a ja sam na sebi imao novu bijelu košulju, još toplu od peglanja, i crne pantalone, koje su padale na lakirane, crne dječje cipele. On me drži za ruku, visok i tek obrijan, nasmijan. Dosta ljudi je oko nas, grle se i jedni drugima srdačno stiskaju ruke. Kroz tu masu probijaju se čarobne riječi u nevjerovatno prijatnoj melodiji, koja će mi se čitavog života, s vremena na vrijeme, vraćati. Tek kasnije sam saznao da je to bio Bajram, i da su riječi koje su odzvanjale dolazile sa munare, iz malene kamene džamije: LA ILAHE ILLALLAH - nema drugog Boga sem Allaha.

On je iz Krševa otišao odmah poslije odsluženja vojnog roka, šezdesetih godina prošlog vijeka. Došao je u Novo Mesto trbuhom za kruhom. Upoznao je Marjetku, zaljubio se u nju, i vrlo brzo sam na svijet došao ja.

On me je skoro uvijek vodio u vrtić, ranom zorom. Nikad nisam imao osjećaj da mu se žuri. Pomogao bi mi pri sazuvanju obuće i obuvanju papučica. Kad bi me ostavio u vrtić, obavezno bi sačekao pored prozora da dođem i da mu u rastanak mahnem rukom. Onda bi uzeo zamišljenu loptu, stavio je na asfalt i kao nogometaš kad puca penal, kobajagi meni pucao. Ja bih, naravno, uvijek penal i odbranio. Nikad nije galamio i uvijek je u razgovoru bio blago nasmijan. Imao je širok osmijeh i često se smijao. Mirisao je blagim mirisom mentola. Ništa loše u mojim sjećanjima ne mogu da vežem za njega. To me je jedno vrijeme strašno nerviralo. Lakše bi mi bilo da je ostavio bar jednu ružnu uspomenu.

U Kranju je živio njegov mlađi brat. Zvali su ga Braco i bio je oženjen iz nekog gorštackog sela, šćućurenog u vrltima Sandžaka. Imali su dva sina. Druge rodbine sa njegove strane se sjećam nejasno, nepovezano, kao kroz maglu.

Znam da je jednog dana, nešto ranije nego što je to bilo uobičajeno, odmah poslije ručka, majka Marjetka došla po mene u vrtić. Bila je uplakana i rastresena. Nešto je šaptala vaspitačici na uho lomeći ruke jednu o drugu. Dok smo išli putem prema domu rekla mi je da se dogodila tragedija. Braco je nastradao u saobraćajnoj nesreći. Udario ga je voz na prelazu preko šina, koje nisu bile propisno osigurane. Majka je rekla da Njega neće biti neko vrijeme, mora u Bihor na Bracovu dženazu.

Sa njim je toga dana otišla i naša svakodnevna rutina. Sve je počelo da se mijenja. Ljudi misle da dijete koje ima tek šest godina ne može da razumije kad se u porodici počinju javljati pukotine. Grdno se varaju. Sad me je mama vodila u vrtić i dovodila iz njega. U meni je sve više rasla praznina. Dani su prolazili, a Njega nije bilo. Sa nevjerovatnom lakoćom je nestao baš kao što mi je nestao i jedan posebno lijep i meni drag kliker, koji dobih od najboljeg prijatelja Mihe.

Majka nije mogla ili nije znala kako da mi objasni šta se desilo. Tek negdje u osnovnoj školi, dok se glasno ljutila na mene zbog

moje nezainteresovanosti za školske obaveze, saznadoh da nas je On ostavio i otišao Bracovoj ženi. Već tada sam osjetio poraz, koji je ispunio prazninu u mojoj duši.

Za sve loše stvari koje su mi se kasnije dešavale u životu krivio sam Njega i Njegove gene usađene u mom biću. Zbog sramote koju sam osjećao, izbjegavao sam svaki razgovor na teme u kojima bi se On možda našao. Čak i moje porijeklo sam vješto prikrivao, a prezime sam vrlo brzo promijenio i preuzeo majkino. Za promjenu prezimena je nisam dugo morao ubjeđivati. Za promjenu imena nisam imao snage. On mi ga je dao, i to je jedina stvar koja mi je ostala od Njega, a koju nisam bio spreman da odbacim.

Godine su polako prolazile, a ja nisam uspio razumjeti život oko sebe. Sve mi se činilo nevažno. Nijedno prijateljstvo koje sam imao nije moglo popuniti ili bar prekriti prazninu koju sam osjećao. Nekoliko puta sam počeo osjećati potrebu za bliskošću sa rijetkim ljudima, koji su nekako zalutali u moj život. Sve dok su mi bili pred očima odgovaralo mi je njihovo prisustvo, ali kad ih nije bilo, nisu mi ni nedostajali, baš kao da ih nikad nije bilo.

Dok sam bio u đачkom domu u Ljubljani, majka je upoznala Marka. Bila je sretna. Žalila je samo što ga nije prije srela. I meni je bilo drago, iako je cijeli bol ostao samo meni. Sve rjeđe sam je obilazio. Jednostavno nisam osjećao potrebu za tim. Nismo više imali o čemu da razgovaramo. Možda sam u jednom trenutku osjetio da je još jedino ja podsjećam na dio života, koji bi ona htjela zaboraviti. Ili mi se samo činilo. Dosta puta sam znao sjediti ispred jednog omanjeg vrtića, baš u vrijeme kada bi roditelji dolazili po svoju djecu. Gledao sam kako se djeca osjećaju sigurno dok svojim malenim ručicama drže svoje najiskrenije čuvarke. Nijedno dijete ne zasluđuje osjećaj odbačenosti. Nijedno dijete na svijetu ne zasluđuje osjećaj usamljenosti. Tako sam razmišljao.

Jednom sam sjedio u đачkoj kantini i čitao novine, crnu hroniku. Čovjeka su pritisnula vrata voza i tako ga je voz vukao čitava

tri kilometra. Bio je pod uticajem alkohola. Tijelo su jedva identifikovali, a poginuli je nosio Njegovo ime i prezime. Kakve li ironije! I On je poginuo od voza!

Nikom, ali baš nikom na svijetu nisam o ovome rekao ni riječ. Nisam imao kome, ali nisam ni želio dijeliti bol koja je od početka bila samo moja. A može da te boli samo ono što osjećaš da je tvoje, i dok god osjećaš bol, znaš da je još uvijek dio tebe.

Toga dana sam prvi put probao alkohol. A onda sam probao sve što mi je došlo u ruke. Nisam više razmišljao o životu. Prepustio sam se sudbini. Nosili su me dani gdje god bi poželjeli. Sve sam radio samo da se što prije potroši vrijeme i da sudija odsvira kraj mukotrpne i neravnopravne borbe između mene i života. I sada, dok ležim pod gradskim mostom savladan kobnom tekućinom koja juri po mojim već uveliko izbodenim venama, čujem iz daljine harmonične, misteriozne riječi LA ILAHE ILALAH... Čini mi se da osjećam u ustima ukus žutih džanarika iz Krševa. Čekam još samo Njega da me uzme za ručicu i povede u ljepši svijet, koji je trebalo da bude naš.

Najljepši kraj na svijetu je onaj u kome osjetiš mir u duši. Zar nije domovina mjesto gdje se najljepše osjećaš? A moj najljepši kraj, moja domovina i moj mir u duši je Bihor, i na vrhu njega Krševo. Krševo je i moje rodno mjesto i mjesto vječnog odmora mojih predaka. Ne znam ko mu je dao ime, ali čini mi se da je grdno pogriješio. Bog je Krševo spustio u usku, zelenu dolinu, sa svih strana okruženu uzvišenim brdima na kojima raste hrastova i bukova šuma. Na samom kraju sela, u kome više nije bilo kuća, kočoperila se omanja kršanja. I baš zbog nje jedne, sumnjam, ovo lijepo i pitomo selo dobi ime Krševo. A možda su nekada davno u ovom selu učinili nekom siromahu strašnu nepravdu, pa je on, osjećajući kamenu tvrdoću i hladnoću seljaka, selo prozvaao Krševo.

Moj babo je naslijedio veliku zemlju od svog baba, i kroz vrijeme je, zajedno sa mojom majkom, tu zemlju širio, još bolje je uređivao i one livade koje su bile skoro divlje pretvarao u bogate oranice. Uživao je u ulozi čestitog i poštenog domaćina. Već od trenutka kad mi je dao djedovo ime Harun očekivao je od mene isto.

U godini kad je moj otac dokupio veliku ravnicu koja se graničila sa našim imanjem, ja pođoh u armiju na služenje vojnog roka. Biće da je to bila zadnja godina šezdesetih godina prošlog vijeka. Narodna armija me rasporedi u ravnu Semberiju. Svaki put kad bih bio slobodan od vojničkih obaveza, iskoristio bih priliku da se divim bogatim selima Semberije. Oni su već tada uveliko poodmakli u obrađivanju zemlje i uzgoju stoke. Na svakom koraku se osjećao moderan pristup radu, a ljudi su zbog toga mnogo bolje živjeli i lakše radili.

Kad se poslije vojske vratih u Bihor, ubjeđivao sam oca da prodamo volove i kupimo traktor sa svim priključcima. Lakše bi obrađivali zemlju i mnogo više zarađivali. Otac me je sumnjičavo gledao, vrtio glavom i govorio: »Za volove nam ne treba ni nafta, ni majstor, ni registracija. Ja ću ovako kako sam naučio, kako je radio moj babo. A ti, sine Harune, ako hoćeš da se kockaš sa imetkom, bujrum, prvo zaradi svoj pa onda čini š' njim šta ti volja.«

I ja odlučih da zaradim svoje.

U Bihoru mogućnosti za novi početak nije bilo. Spakovao sam torbu i preko nekih rođaka stigao u Sloveniju. Odmah sam počeo sa radom u fabrici automobila u Novom Mestu. Tamo sam upoznao Marjetku, moju buduću ženu. Bila je drugačija od bihorskih djevojaka. Gradsko dijete koje je odrastalo u najljepšim uslovima života. Njene nježne ruke, njegovana kosa i smijeh iz srca, osvojili su me zauvijek. Znao sam da je druge vjere i da se ta činjenica neće svidjeti mojim roditeljima, ali je srce upravljalo razumom.

Jedino me je Marjetka u potpunosti razumjela. Nikad joj nije zasmetalo što ne jedem svinjetinu ili što ne pijem alkohol. Nije joj smetao mjesec ramazan i moje dnevno odricanje od hrane i

pića čitavih trideset dana. Naprotiv, svaki put bi ustala zajedno sa mnom prije nego što nastupi zora. Zajedno bi doručkovali, čak bi digla ruke prema nebu dok sam ja molio Svevišnjega da nam olakša, a da nam ne oteža. U meni je vidjela drugačijeg muškarca. Iznenadilo je moje ustezanje od nježnosti sve do trenutka kad smo jedno drugom rekli "da". Bog mi je uslišio dove i počastio me sinom. Zamolio sam ženu da mu damo ime Jusuf, po poslaniku kome je bila data mudrost i neizmjerena ljepota.

Nisam mogao ni pretpostaviti koliko može da se voli svoje dijete. Svaki slobodni trenutak sam provodio sa njim. Prva riječ koju je progovorio, bila je „babi“. Tako me je i kasnije zvao.

Rastao je gotovo neprimjetno. Zdravo i vedro dijete, nešto mirnije nego ostala djeca. Dok sam bio na poslu jedva sam čekao kraj radnog vremena da dođem kući i otvorim vrata doma. A iza vrata me čeka moj Juka sa širokim osmijehom i raširenim rukama.

Babo i majka su mi zbog mog odlaska sa djedovine zamjerali. Ubrzo sam ih razočarao i zbog snahe Slovenke. U tišini su se nadali mom povratku na rodnu zemlju, ali ih je moja ženidba u tome prekinula. Malo ih je oraspoložila radosna vijest o unuku Jusufu.

Vrlo brzo je moj mlađi brat Ešef došao u Sloveniju. Zaposlio se u fabrici guma, Sava Kranj. Jedva je čekao da pobjegne iz sela. Nikad nije volio seljačke poslove. Za plastidbu mu je bilo pretoplo, u štali je zaudaralo, a zemlja mu je bila pretvrda.

Babo mu je gledao kroz prste, a majka mu dade nadimak Braco. Roditelji nisu mogli podnijeti još jednu strankinju u kući, pa su se brže bolje latili traženja nevjeste za mlađeg sina. Donijeli su odluku. Nevjesta mora biti od dobrog soja, iz porodice koja zna šta je tradicija i poštovanje vjekovnih običaja. Jedan sin im je već skoro pa zalutao, ovog mlađeg su riješili da spase. Znali su šta je za njega najbolje: »Bracu treba žena koja će mu uzgojiti djecu što će biti ponosna na svoju djedovinu« govorio bi otac. Majka bi mu pritvrđivala: »Treba mu cvijet iz svoje avlije, a cvijeće uvijek nano-vo procvjeta u zemlji u kojoj već ima korijenje.«

Nađoše mu Hasnu iz malenog, planinskog sela, negdje iz srca Pešteri. Bila je jedinica. Njen otac i majka su imali samo nju; pazili su je kao oči u glavi. Naučili su je od malena šta je red i poštovanje. Naučili su je poslušnosti i odanosti vrijednostima, koje se već ko zna koliko vremena prenose sa koljena na koljeno: riječ roditelja je svetinja, muž se poštuje više nego rod najrođeniji, dom ti je tamo gdje se udaš, a u rodu si samo gost...

Brzo je Braco doveo Hasnu u Kranj. Uskoro su dobili dva sina, jednog za drugim. Zbog svakodnevnih obaveza život je sve brže proticao, a naši susreti su bivali sve rjeđi.

Nikad neću zaboraviti taj ponedjeljak. Bio sam na poslu; tek sam započeo jutarnju smjenu, a moj poslovođa Vinko dođe do mene i tihim glasom reče: »Zovu te od kuće, hitno je.« Iako nisam znao o čemu se radi, osjetih da mi se život cijepa. Marjetka mi je javila da je Braco poginuo. Voz ga je udario. Odcijepi se prvo parče mog života. Bol koju osjetih prekri ostale osjećaje u mom biću.

Ukopali smo ga u Krševu. Na dženazi je bio veliki broj ljudi. Stiskali su se u safove sa željom da se baš njihova dova primi kod Gospodara i olakša rahmetliji. Na kraju tri puta ponovljeno pitanje imama: »Halalite li mu?« Prisutni u jedan glas također tri puta odgovoriše: »Halalimo!«

Sve vrijeme od Bracove pogibije ja sam bio ni na nebu ni na zemlji. Moj razum nije bio spreman na tako veliki gubitak. Na sami dan dženaze su mi dali neke tablete koje u čovjeku zadave osjećaje. Nastavio sam da ih pijem i narednih dana.

Sedam dana poslije dženaze je uslijedilo vijećanje, porodični razgovor o budućnosti. Kako dalje? Babo i majka su pozvali Hasninu rodbinu. Došli su njeni roditelji i njen amidža Desto. Moji roditelji su pozvali starog amidžu Ahmeta. Svi smo sjedili oko sofe i poslije ručka pili kafu. Hasnini roditelji su počeli priču.

»Šta će naša jadna Hasna? Ona neće živa nazad u Sloveniju. Boji se sama tamo. Rahmetli Braco je vodio kroz život. Ona bi

trebala ovdje da ostane. U Krševo da ova dva jetima žive. Najsigurnije im je ovdje. Na svoju djedovinu«, govorio je Hasnin babo.

»Tamo, kako vrijeme bude odmicalo, može neka fukara Hasnu prevarit'. Hasna je gole pameti, nije pokvarena. Lako bi je neko mogao skrenut' sa pravog puta. Ova dva sirotana da se poskitaju, ne daj, Bože. Neka bi pokvarena duša mogla svo ovo bogatstvo što su obje naše familije generacijama gomilale profućkat'«, dodade Hasnijina majka, vežući šamiju pod bradom.

»Najbolje bi bilo da ostane sve tu đe jeste. Tako je trebalo bit' od samog početka. Sin tu, snaha tu, unučad tu. Da se živi i radi na zemlji koja je naša vjekovima. Ako me nisu slušali kad je trebalo, bar sad neka me poslušaju. Nije kasno. I Bogu je milo kad je dijete poslušno roditelju. Mi smo razi da Harun preuzme domaćinstvo. Neka on bude gazda, a i Jusufa ćemo kasnije dovest'. Nećemo dopustit' da se dijete otuđi. A majka mu nek ostane u svoju domovinu. Svako svome jatu, najbolje je«, reče stari Desto.

Shvatih da sam upao u dobro pripremljenu klopku. Sve je već bilo dogovoreno. Tragedija koja me zadesila i lijekovi koje su mi redovno davali otupili su moj bunt, koji bi u nekim drugim, manje bitnim situacijama, sigurno plahovito buknuo iz mene. Ipak sam bio dovoljno priseban da ustanem i kroz stisnute zube upitam: »Šta vi to pričate? Jeste li pomahnitali? Je l' bratovu ženu da preuzmem?«

Skočih sa sofre i u dva tri koraka istrčah ispred kuće. Sjedoh ispod jabuke, a glavu pritisnuh sa obje ruke. Eto majke za mnom. »Sine!«, zavika pa nastavi tihim glasom: »Znam da ti sad sve ovo o čemu pričamo izgleda ružno i odbojno, ali moraš nam vjerovati. Ako nećeš majki, kome drugom u životu da vjeruješ? Rano moja, to je baš kao kad piješ gorak, čemeran sirup. Na početku ti od njega ide na povraćanje, ali tek poslije vidiš da si baš zbog njega ozdravio. Bog nekad čovjeku daje stvari za koje mu se čini da su loše po njega, ali insan tek na kraju vidi da su zapravo bile dobre.«

Ja sam samo ćutao i kao znak negodovanja okretao glavu čas

lijevo čas desno. Majka ustade i oštrim glasom nastavi: »Nisam ti riječ rekla kad nas ostavi i ode bez naše volje u tuđinu. Nisam ti riječ rekla ni kad oženi nevjernicu, prvi u našu familiju i sa moje i sa očeve strane. Sad ti kažem, spašava' nam porodicu i imetak! A ako li nećeš, prokleću te ovim mlijekom što te š' njim zadojih! Odrej' ću se od tebe, koliko da nikad nisi moj bio! Ostaviću u amanet da mi ni na dženazu ne smiješ doj'! Jesi l' čuo!?«

Mnogo puta čovjek u životu uradi stvari koje ne želi i zbog kojih se kasnije stidi i kaje. Ali vrijeme ne može da se vrati i popravi kako je kome ćejf. Nikad nikom nisam mogao da objasnim, pa ni samom sebi, kako sam pristao na izdaju. Kako sam postao rušitelj ljudskih sudbina. Šta mi je to svezalo ruke i zaolovilo usta. Šta se to desilo sa mojim srcem, pa je tako olako pustilo da otimaju od njega ono što najviše voli.

Marjetki i malom Jusufu drugi javiše šta se u Bihoru zbilo i da me još dugo, dugo neće biti. Nikad ih više nisam vidio. Nikad više nisam čuo žuborenje Krke.

Bracovu djecu odvedoše Hasnini roditelji za neko vrijeme, dok se mi ne naviknemo na novonastalu situaciju. Rekli su po ko zna koji put - tako je najbolje za njih. Oni sigurno znaju šta je za mene najbolje. Ni Hasnu skoro niko nije pitao nizašta.

Radio sam najteže poslove od jutra do mraka. Počeo sam da se opijam, pogotovo u drugom dijelu dana, kad bi sunce sa neba nakrivilo prema zapadu. Kući nisam mogao trijezan. Nisam više razgovarao sa ljudima. Progovorio bih samo onda kad je to bilo prijeko potrebno. I nikoga više nisam gledao u oči. Izbjegavao sam djecu. Jednom, dok sam orao njivu nađoh dječji džemper. Prepoznao sam ga - bio je Jukin! Srce mi je živo prepuklo. Plakao sam i ječao u šareni džemperčić zamišljajući da grlim svoga Juku.

Vremenom mi je alkohol otupio čula. Mnogo sam više popio nego što bih zaradio. Tako sam se jednom, klateći se pijan po ulicama Bijelog Polja, zatekao u mrkloj noći na željezničkoj stanici. Ni dan danas ne znaju kojim poslom sam se tu obreo. Možda sam

čekao voz za Beograd. Iz Beograda svaki dan ide za Ljubljanu, a da bi došao do Ljubljane mora preko Novog Mesta. Tamo me je vuklo. A možda sam se samo zapio sa nekim znancima, pa sam tražio još malo alkohola u kafani koja je jedina još radila.

Stajao sam na peronu već umoran od životnog hoda. Odjednom u praznom zadnjem vagonu ugledah moju Marjetku kako u naručju nosi malenog Jusufa. Pružih ruku prema vagonu, uhvatih se za držač u hodniku i desnom nogom već zakoračih. Voz oštro pisnu, vrata se odjednom zatvoriše, a ja ni unutra ni vani! Pola mene bi da ide, a pola prikovano za peron. Voz krenu, a ja ni da trenem. Drugom rukom sam po džepu kaputa tražio Jusufov kliker. Sve te godine sam ga nosio sa sobom. Dobro je, tu je! Gledam u Jukinu ručicu kako me zove sebi.

Izgovorih samo: »Tu je babi, sine.«

Ljerka Petković,

TREĆENAGRAĐENA PRIČA

PAUKOVA MREŽA

*Donatori nagrade: ČLANOVI PEDAGOŠKOG
KOMITETA ELDORADO ŠKOLE IZ TORONTA*

Nisam ove godine išla ni kod frizera, ni kod zubara, nisam nakupovala punu kesu lijekova kojima će možda isteći rok do sljedećeg dolaska, nisam uradila nokte, koji će za mjesec dana biti žalosno smiješni, kao podsjećanje da sam bila u zavičaju i da sam grabila sve ono što je prešlo u naviku koje se teško osloboditi. Jednostavno, nije mi na pamet palo ništa od toga. Ove godine sve je drugačije, ili se samo meni čini da je tako. Ove godine sve gledam drugim očima, shvatajući koliko je sve sitno, bezvrijedno, prolazno i blijedo u odnosu na ljudski život, u odnosu na veze koje treba čuvati i privrženost koja se izgubi ako je samo potkupljujemo sitnom pažnjom, poklonima i rijetkim dolascima. Ove godine je umro moj otac. I sve se promijenilo. Ja sam se promijenila. I ova brda oko mene kao da su odjednom postala drugačija, jer mi se na momente čini da me guše, a već sljedećeg trenutka osjećam da me grle tek olistalim granama.

Obično dolazim ljeti, i možda je i zbog toga sada sve drugačije. Želim tom mišlju da popunim prazninu koja zjapi iz svakog ćoška ove kuće u kojoj sam se rodila. Majsko sunce prodire kroz poluotvorenu zavjesu od nekog teškog materijala čije sam ime zaboravila. Ta šara poigrava na mom licu, unoseći dodatni nemir u moje ionako uzburkane misli. Prvi put sam došla u praznu kuću. Prvi put nema poznatog kašlja i pružene ruke, nema onih jednostavnih pitanja o dalekom svijetu, lišenih znatiželje, zaštitnički izrečenih sa željom da pobijede razdvojenost. Nema onog slijepljenog čuperka na čelu, ni košćatih jagodica ispod još uvijek

živih očiju. Nema postelje, uširkane, čiste, prevučene preko bolesnog tijela, kao neka ograda od ostatka svijeta i života koji napolju teče. Ničeg nema.

Čekam da me brat poveze na stanicu.

Došla sam prije sedam dana, toliko sam mogla u ovom periodu godine. Iako je pored ove stare kuće u kojoj je otac ostao da živi, napravljena nova, moderna, u kojoj je živjela bratova porodica, ja sam uvijek željela da boravim ovdje, zahtijevala sam da bude tako, jer je bilo prirodno, a meni jako bitno i potrebno. Tako je bilo i sada, iako je prvi put kuća bila prazna, a brat je više nego ikad nabrajao razloge zbog kojih moram da odsjednem kod njega. Nažalost, uvjerila sam se da je u pravu čim sam zakoračila u kuću koja nije otvarana nekoliko mjeseci i kada me zapljusnuo ustajali vazduh, a po licu mi se zaplela paučina koja se umnožavala sa svakim mojim korakom. Brat je, stojeći na pragu, pošto mi je otključao vrata, nastavljao da me ubjeđuje:

- Eto vidiš, nisam nikako ulazio, nisam imao vremena, a i teško mi je podsjećanje na sve ono što smo prošli zadnjih godina. Sve sam očistio i zatvorio. A ti sad hoćeš da spavaš s paucima...

Nisam ni čula njegove posljednje riječi, samo su mi u glavi odzvanjale dvije riječi – „zatvorena kuća“. Tako su ljudi u ovom našem kraju govorili za kuće koje su ostale bez svojih stanara i u kojima više niko neće živjeti.

- Neka, očistiću, treba mi malo da se razmrđam poslije puta. Ne brini za mene, volim ja ovo – rekla sam spuštajući glas, da ga ne uvrijedim, da shvati da je ovako najbolje.

Znala sam šta je sve brat prošao sa ocem koji je bio u postelji nekoliko godina. U stvari, samo sam naslućivala, jer sam u onim redovnim dolascima bila gost koji želi da bude od koristi ali ne umije da se uklopi u te njihove rituale i već stečene navike. I nisu se žalili, ni jedan ni drugi, bilo je dovoljno da dođem, da donesem neki novi dah života u njihove uspravane dane i da bar malo pokrenem vrijeme koje je za obojicu stalo. Vraćala bih se zadovolj-

na sa nekom posebnom toplinom u duši, jer smo svi, svako na svoj način, osjećali da je to život, da smo dobili takve uloge, a da one nisu umanjile našu ljubav i privrženost jednih drugima. I da niko nikog ne osuđuje. To je bila moja utjeha.

Ovog puta sam došla da izvršim svoju sestrinsku dužnost, da ispunim ono što se od mene očekuje, da odemo kod notara i da svojim potpisom prekinem formalne veze sa ovom kućom. Ne, nisam se ni u sebi bunila protiv toga, jer moj život je odavno tamo negdje, daleko od svega, a uvijek mogu doći, znam da su mi vrata otvorena. Nakon nekoliko dana, kada sam prečistila kuću i odomaćila se, čak počela da stičem neke sitne navike u okviru dnevnog rasporeda, krenuli smo put grada da obavimo i to. Brat mi je u kolima nevješto stavio u ruku jedno parče papira i rekao:

- Pročitaj prije nego što stignemo tamo, to je očeva posljednja volja. Moramo je poštovati.

Zbunjeno sam otvorila to neobično pismo, bilo je meni upućeno. Pred očima mi je titrao očev poznati rukopis: pravilna, nadesno nakrivljena slova. Trudila sam se da savladam uzbuđenje, ali bilo je nemoguće. Pogledala sam u brata upitno, pa u papir. On je zaustavio kola. Ćutao je. To me postepeno smirivalo i počela sam da čitam. Tople roditeljske riječi padale su kao blaga jutarnja rosa na moje uzburkane misli. Želio je da ja naslijedim staru kuću, da ne ostane „zatvorena“, da je bar ljeti ispunim životom, da dolazim, da ne zaboravim, da u njoj odmaram dušu kad mi dosade velegradski dani. Bratu je svakako ostalo dosta, imanje niko nije ponio, pa neće ni on, a sloga je ono najljepše što je mogao da usadi u naša srca i ostavi nam kao roditeljski dar... Sve je to pisalo, mnogo ljepše, zvučnije, toplije, ali preletjela sam sve brzo da bih došla do kraja. Spustila sam papir u krilo i pogledala u brata. U znak podrške, ne znajući kako da mi drugačije kaže da osjeća isto što i ja, spustio je ruku na moju, bez riječi. Bilo je više nego dovoljno.

I, evo, sad poslije svega čekam da dođe po mene.

Zagledana u prazan krevet, mehanički podigoh ruku da sklonim nešto što mi je palo na golu podlakticu, možda vlas kose, tako mi se u trenutku učini. Pogledah pažljivije u ruku i ne vidjeh ništa. Tijelom prodoše blagi trnci, a koža se naježi od tog laganog dodira. Neka prijatna misao u podsvijesti napravi osjećaj koji svijest nikad ne bi priznala ni izrekla. Čutanje je najbolji saveznik kad nema racionalnog objašnjenja. Jednostavno, potonuh u slutnju da u sobi nisam sama.

Ne znam zašto, ali osjetih da su mi uglovi očiju vlažni i tako, malo zamagljenog vida, priđoh prozoru. U pukotini starinskog zida, između okna i drvenog rama presijavala se na suncu pravilno ispletena mreža, tek izašla iz tijela, možda baš iz srca tog malog bića koje tako oslobađa svoju dušu kao čuvar tajne prošlosti i prorok budućih dana. Pomislih, po ko zna koji put, da je sve sa svim u vezi i da su različiti znakovi svuda oko nas. Podigoh pogled i iznad glave ugledah tijelo vješte pletilje kako se spušta niz svoju tek ispletenu nit. Kao niz put sudbine.

Sjetih se – otac nikad nije dao da ubijemo pauka.

Braho Adrović,

SPECIJALNA NAGRADA ZA AUTENTIČNOST PRIPOVIJEDANJA

ĐUKINA FEREDŽA

*Donator nagrade: UDRUŽENJE „BIHOR
NAŠ ZAVIČAJ” IZ ŠVAJCARSKE*

Nikada nijesam bio u rodnom selu moje dobre strine Đulije - Đuke. Mi smo to njeno selo zvali Nurkovići, jer u njemu uglavnom žive njeni najbliži rođaci, a možda se ono i drukčije zove, ali ja sam takvo ime zapamtio, i kad me god neko pitao: Gdje je rođena tvoja strina Đuka, ja sam odgovarao - u Nurkovićima kod Rožaja. I svi su, čini mi se, znali da je iz dobrog mjesta i od dobrog plemena i ljudi.

Sva rožajska sela su lijepa. Rasuta po zelenim padinama okolnih planina polako se spuštaju dolje prema Ibru, kao da će iz te rijeke da se napiju hladne vode i da se ponovo vrate gore, u onu rajsku ljepotu cvjetnih livada oko kojih se, kao neki zimzeleni stražari na vjetrovima, zimi i ljeti njišu vitka stabla homorika i jela, pružajući za vrijeme ljetnjih žega debelu hladovinu, začinjenu čudesnim mirisima smole koji se šire i liječe. Stanovnici rožajskih sela su vazda bili dobri majstori; pravili su divne drvene kuće, pa njihova sela, gledana iz daleka, liče na čudesne predjele iz bajki ili na slike najboljih impresionista, razbacane u prostoru kao da zbore: evo mi smo tu, ako ste željni prave ljepote, gledajte - napunite oči ljepotom, a ako nijeste, produžite dalje svojim putem...

Odavno sam slušao da su Nurkovići dobro mjesto i da u njemu žive dobri, vrijedni ljudi, baš kakva je bila naša strina Đuka u svakom pogledu: vrijedna, radna i poštena žena, komšinka, majka... Kud će kruška, no pod krušku!? Ne kaže narod džabe: "Ljepota, petak i subota, a dobrota do kraja života". Đuka je, kad je dovedena u naše selo, bila lijepa. Samo takva, pričalo se. Ali, meni su bile mnogo značajnije ostale njene osobine: dobrota, skromnost i poštenje u prvom redu. Od dobra samo dobro može

biti, iako se uvijek dobro dobrim ne vraća, jer su ljudi kvarljiva roba. Ipak, ono što se iz dobre kuće ponese, mora, kad-tad, da pokaže svoje pravo lice. I zaista, dok je strina Đuka bila živa, ni od koga nijesam čuo o njoj makar i jednu, jedinu ružnu riječ, a nijesam čuo ni od nje, da nešto o nekom loše govori, a da, ne daj Bože, nije istina.

Sa svojim mužem Aljom, Đuka je dobila pet sinova i jednu čoru, kako se to u našem kraju zborilo za žensku djecu. Živjeli su u skladnom braku, ali, naročito u prvim poratnim godinama, dosta siromašno i teško, jer sa to malo zemlje što im je pripalo u hise, nije bilo lako prehraniti šestoro djece. Pogotovo dok su pravili novu kuću, onamo u Selu, jer im je za vrijeme rata, stara izgorjela.

Ja se tih dana ne sjećam, jer sam bio mali, ali sam to kasnije čuo od oca i majke i svojih komšija. Znam samo da su pet-šest godina živjeli u našoj kući u Borovanjaku, i to u jednoj maloj prostoriji, koju smo mi, upravo zbog njene veličine, zvali sobica. Ali, kako to naš narod kaže: gdje čeljad nijesu bijesna, kuća nije tijesna. I zasta: da im je tijesno, ili na nešto drugo da se požale, ni u jednom trenutku nijesam čuo ili po ponašanju osjetio.

Moji otac i majka, a i mi djeca, prihvatili smo ih kao svoje najrođenije. Često sam noću, pred spavanje, slušao kako s druge strane brvana, u sobici, adžo Aljo pjevuši neke pjesme za koje sam kasnije saznao da su bile krajišnice... Sa znatiželjom sam slušao te pjesme o junačkim podvizima Muja, Halila i drugih junaka i divio im se. Divio... Strika Alja smo, mi djeca, posebno cijenili i uvažavali, jer smo često slušali priču kako je on uspio, da sam, iz gudura Albanije, za vrijeme Aprilskog rata 1941. godine, preko sniježnih Prokletija, dovede našeg teško ranjenog oca Šemsa do Gusinja, pa preko Plava i Andrijevice do Berana. Slušali smo i kako mu je on tada govorio, da ga ostavi i da spašava svoju glavu, a da njemu nema spasa. Uzalud! Aljo je bio jak kao planina, hrabar i odvažan čovjek, i pravi brat, i ni u jednom trenutku nije ni pomislio da ga ostavi teško ranjenog. Čak ga je više nosio na svojim leđima, no

što su hodali poštajući se mačugom! Nakon tih priča što sam čuo, ja sam ga zamišljao kao one junake iz pjesama koje je pjevušio: kao Muja i Halila, Musu Kesadžiju, Marka Kraljevića...

Jednom sam, kada sam se najmanje nadao, čuo priču moje majke i naših komšinica. Majka je upravo u tom trenutku govorila:

- Kada sam vidjela Šemsa i nevjestu Đuku na putu niz Stupe, bez svatova, zakukala sam od straha: znala sam da se nešto loše dogodilo...

Iznenaden onim što sam prvi put čuo, a što je neobično i za moga oca i za strinu, približio sam se majki i grupi komšinica sa kojima je razgovarala, kao kada se dijete prikada da neprimijećeno ukrade neku stvarčicu, voće iz bašte... Želio sam da čujem čitavu priču: Kakvo se to čudo dogodilo, a da ja ne znam, a bilo je vezano za moga oca i za moju strinu!?

Priča se odnosila na poratno vrijeme, kada se ženio upravo naš stric Aljo. On je bio isprosiio djevojku Đuliju, koju smo svi zvali Đuka. Ovu Đuku o kojoj sam i do sada zborio.

Kada sam se dovoljno približio grupi komšinica, čuo sam jasno pitanje strina Azize, upućeno mojoj majki:

- Alaha ti, Umihana, ti najbolje znaš šta se sve to dogodilo kada su svatovi otišli u Nurkoviće da dovedu Đuku? Po selu svako priča svoju priču, i nikad nijesi načisto šta je istina, a šta je neko izmislio, dodao... Tebi Šemso mora da je ispričao sve?

- Ne priča on meni mnogo o onome šta sve radi sa ljudima: šta pričaju, šta je ko kome rekao ili uradio. On ti, jadna, kao što znaš, od sabaha do akšama radi po njivama i livadama. Uveče dođe mrtav umoran, umije se, opere noge, večera i odmah - na spavanje, da bi opet sutra, u ranu zoru išao da radi... Treba prehraniti devet gladnih usta.

- Pa, mora, ipak, da ti je bar nešto ispričao? - bila je uporna Aziza.

- E, bogami, to što mi je ispričao i što sam ja čula, zna čitava Vrbica. Ali, evo, ja ću vam kazati. Nema tu ništa kriveno. Ali to je,

uglavnom, ono što ste i vi čule. Za sve je, kako sam ja shvatila, bila kriva Đukina feredža - odgovorila je moja majka.

- Haj, svega ti, ispričaj to što si čula. Mi ti drugo i ne tražimo – reče strina Aziza, i majka nastavi:

- Koliko se ja sjećam, dan je bio lijep i sunčan, pravo vrijeme za svadbu i svatove koji su se rano okupili, da bi za dana stigli u Nurkoviće i vratili se u Vrbicu. Kada su se okupili i uz svirku i pjesmu otišli uz Vrbicu, gore prema Turjaku, sve je bilo u redu: goč, zurla i harmonika su se čuli sve dok nijesu zamakli gore kod Hajrovića, prema Ćemanima i Tarhanišima. Kako su mi ispričali, Nurkovići su ih, kao i svaka domaćinska kuća, dočekali na pravi način. Popili su šerbet i kahve i sve kako treba. Bilo je i birijana sa dosta pirinča i mesa, mlijeka, kajmaka i drugog bijelog mrša, harčalija i gurabija... Svega do pod noge, što se ono kaže! Problem je nastao kada je stari svat rekao Šemso, koji je bio djever, da ide sa jendom, da prstenuje mlad, pa da se spremaju za povratak:

- Čemu vakat, tome i vrijeme. Daleko je Vrbica - napomenuo je, da svi čuju, i prijatelji i svatovi.

Šemso je svoju obavezu obavio po običajima, kako djever i treba. No, kada su Đukini rođaci trebali da je izvedu, ispostavio se problem feredže. U Vrbici su u ono vrijeme, kao što znate, pod pritiskom novih vlasti, feredže skinute, a Nurkovići nijesu htjeli ni da čuju. Djevojka iz njihove kuće ne može da izađe bez feredže! - ispričala je mama.

U tom momentu nijesam ni znao šta je to feredža i kako izgleda, ali sam kasnije saznao da je to vrsta ženskog ogrtača od modre čohe, koji su Bošnjakinje oblačile prilikom izlaska na ulicu. Istovremeno, glavu i lice pokrivala su posebnim mrežastim platnom.

- Šemso nije bio u prilici da čuje šta se stari svat dogovarao sa novim prijateljima, ali je bio čvrsto riješen da mladu odvede za Vrbicu ili će biti pogibije, jer vrbički svatovi se nikada nijesu vraćali bez nevjestice! Neće ni ovog puta! Radije će poginuti ako se

ne nađe neko drugo rješenje, bio je čvrsto odlučio... - nastavila je mama svoje kazivanje.

Elem, poslije dugih i napornih pregovora, a kako Nurkovići ni po koju cijenu nijesu htjeli da daju djevojku bez feredže (izgleda da komunizam još nije bio stigao u njihovo selo!), stari svat je pristao da se djevojka vodi sa feredžom na glavi. Nurkovići su u mom Šemso vidjeli čvrsta i poštena čovjeka i tražili su od njega da im garantuje da će Đuku odvesti pod feredžom do njene nove kuće. I on je dao riječ da će tako biti, ne sluteći šta su svatovi namjeravali, jer niko i nije bio u prilici da mu to kaže ili jednostavno nijesu namjeravali, jer su znali kakav je on čovjek.

Do Ravnog Turjaka, dokle se prostire rožajska opština, a odatle počinje Vrbica, sve je proteklo u skladu sa dogovorom. No, ne lezi vraže! Na Ravnom Turjaku, svatovi su za trenutak zastali i od Šemsa tražili da se sa nevjestice skine feredža, jer kod nas je njeno nošenje zabranjeno!

- Znam da je zabranjeno – rekao im je Šemso – ali ja sam dao ljudsku riječ da ću je pod feredžom dovesti do Vrbice. A kad je predam mladoženji, radite i postupajte kako vam je drago, ako vam Aljo dozvoli. To je za njega bio kraj rasprave. On od toga što kaže ne odstupa ni jedan milimetar, pa makar i glava odletjela. Takav je čovjek i tu se ništa ne može promijeniti. On kaže da nije znao da li je tako dogovoreno ili je to bila nečija varka s kojom je htio da se posluži “da vuci budu siti i ovce na broju”, ali je znao kakvu je riječ dao novim prijateljima, Nurkovićima, i jednostavno nije dozvolio da se drukčije postupi. Nevjesta Đuka se od straha ukipila kao spomenik, i ništa nije govorila... Moj Šemso je, međutim, bio odlučan. Kada su neki od svatova krenuli ka nevjesti da joj skinu feredžu, on je skočio, dohvatio kolac koji mu se našao u blizini i zaprijetio da će, ako se neko primakne nevjesti, dobro da je brani. Ne smije je niko ni dotaknuti dok je on živ! Đuka je drhtala i ćutala ne prozborivši ni jednu riječ, iako je prijetilo da dođe do pogibije. Da sam ja bila na njenom mjestu, sama bih je

skinula, pa nek bude šta bude. Ona je, međutim, ukočena ćutala, baš kao da joj od te feredže zavisi čitav život i sreća, ili kao da se to nje uopšte ne dotiče: ona je nevjesta, Šemso je djever, i nek radi svako svoj posao - njoj je dužnost da ćuti, a svatovima da je odvedu do mladoženjine kuće. I nek sami vide šta će da rade. Ne može se ona miješati u muške poslove!

Znajući o kakvom se čovjeku radi i da ne bi došlo do svađe ili krvoprolića, svatovi su donijeli odluku i rekli Šemsu: „Ako nećeš da poslušаш starog svata i sve nas, onda je sam vodi, a mi nećemo ići s tobom!“ Činilo se da sve to neće na dobro izaći. Šemso je, kako je i dao riječ, sam doveo Đuku u Vrbicu, sve do Aljove kuće. Održao je riječ, a zamjerio se polovini sela i – što je najgore - komunistima! Jadna ja! Bog zna kako će nam se svetiti? Ali, šta mogu, kad je on takav? Kad dadne riječ, ili misli da je u pravu, da se čitavo selo okrene protivu njega, on neće popustiti! - ispričala je mama, i za trenutak zastala.

Dugo sam mislio da je sve ružno što se u životu događalo meni i našoj porodici, posljedica nesnalaženja u novim društvenim okolnostima, koje su se od završetka Drugog svjetskog rata, stalno i ubrzano mijenjale. Kao što se smjenjuju dani i noći, kišni i sunčani dani, godišnja doba... kao što se sve živo mijenja. Bilo je, dakako, i toga. Ali, sada mi se sve više čini da su glavni razlozi sadržani u jednoj, jednoj narodnoj izreci: Pošten i budala - braća rođena! Ona je kao prokletstvo pratila moga oca i moju majku, i prenijela se kao bolest i na mene, na moju ženu i našu djecu, i zbog toga smo ispaštali i ispašćemo, izgleda, do kraja naših života. A sve to dugo i predugo traje: od kad pamtim, pa sve do ovih dana. Prvo čega se u ovom trenutku sjećam bio je upravo ovaj problem sa feredžom sa kojom je moj otac, kao djever, doveo nevjestu Đuliju – Đuku, iz njenog sela u Vrbicu, uprkos protivljenju većine svatova, uglavnom naših rođaka, i to onih najviđenijih, a što se, uz sve to, kosilo i sa odlukama novih komunističkih vlasti u našem kraju. Zbog poštenja i date riječi on nije dao da joj se,

mimo njene volje, skine feredža i na taj način se, po prvi put, zamjerio komunistima! I, naravno, čitavog života ispaštao...

No, da se vratimo priči:

- Svatovi su kasnije, kao što ste vidjele, pristizali u grupicama, kao razbijena vojska – nastavila je majka svoje sjećanje na dan kada se strina Đuka udala.

- Šemso je ispričao Alju šta se dogodilo, kako je dao riječ i kako je održao. "A sada radite kako hoćete, ako nema drugog rješenja, spraman sam da nevjestu iz ovih stopa sam vratim u Nurkoviće", rekao mu je vidno ljut, precrnio od nekog svog jada kao gavran i spreman na sve, ne razmišljajući o posljedicama! On jednostavno nije mogao da razumije da se jedno kaže, a drugo uradi! Toga se drži i dan-danas kao pijan plota, i ne popušta – pa nek bude, šta bude! On o posljedicama u takvim situacijama i ne razmišlja... A kada su žene čule šta se desilo i kakav je problem u pitanju, da bi i one doprinijele da se ova svatovska zavrzlama okonča, nekako su uspjele da ubijede Đuku da feredžu sama skine, prije nego što Aljo bilo šta preduzme. - Ne znaš ti, futo, za kakvog si se momka udala: lijep i zdrav kao jabuka, visok i snažan kao planina, ali, ako se naljuti, cijelo selo mu ne smije stati na put. Svašta se može dogoditi", govorile su joj. Eto, tako se to završilo. Kada su izveli mladu da dvori bez feredže, svatovi i svi koji su došli na svadbu, ka po komandi su se razveselili: zasvirala je harmonika, bubnjar počeo snažno da udara u svoj goč. Okretlo se Ramusovko i druga narodna kola, nastavljeno veselje kao da se ništa neprijatno nije dogodilo, ali to mom Šemsu nikada nijesu zaboravili. Uvijek su gledali kako da mu se osvete. I još se svete – završila je mama svoju priču.

Meni je bilo mnogo drago što sam čuo sve ovo. U mojim, tada dječjim očima, otac je postao još veći nego što sam dotad mislio i sam. Divio sam se njegovoj odlučnosti i čvrstini, a nijesam

mogao ni da pretpostavim na koji mu se način drugi mogu osvetiti za takav postupak.

Shvatio sam prekasno.

Strinu Đuku posljednji put sam vidio u Parizu, u stanu njenog najstarijeg sina Tahira.

Pošto u Beranama nigdje nije mogao da se zaposli, Tahira je u Francusku odveo naš bliski rođak i komšija Sait, a onda je Tahir za sobom povukao i dvojicu mlađe braće, Haska i Hasana, i obojicu zaposlio u Parizu.

U međuvremenu, preselio je njihov otac Aljo, a Đuka je ostala da živi u Vrbici sa svojim najmlađim sinom Spahom, kojeg i danas zovemo Pajo.

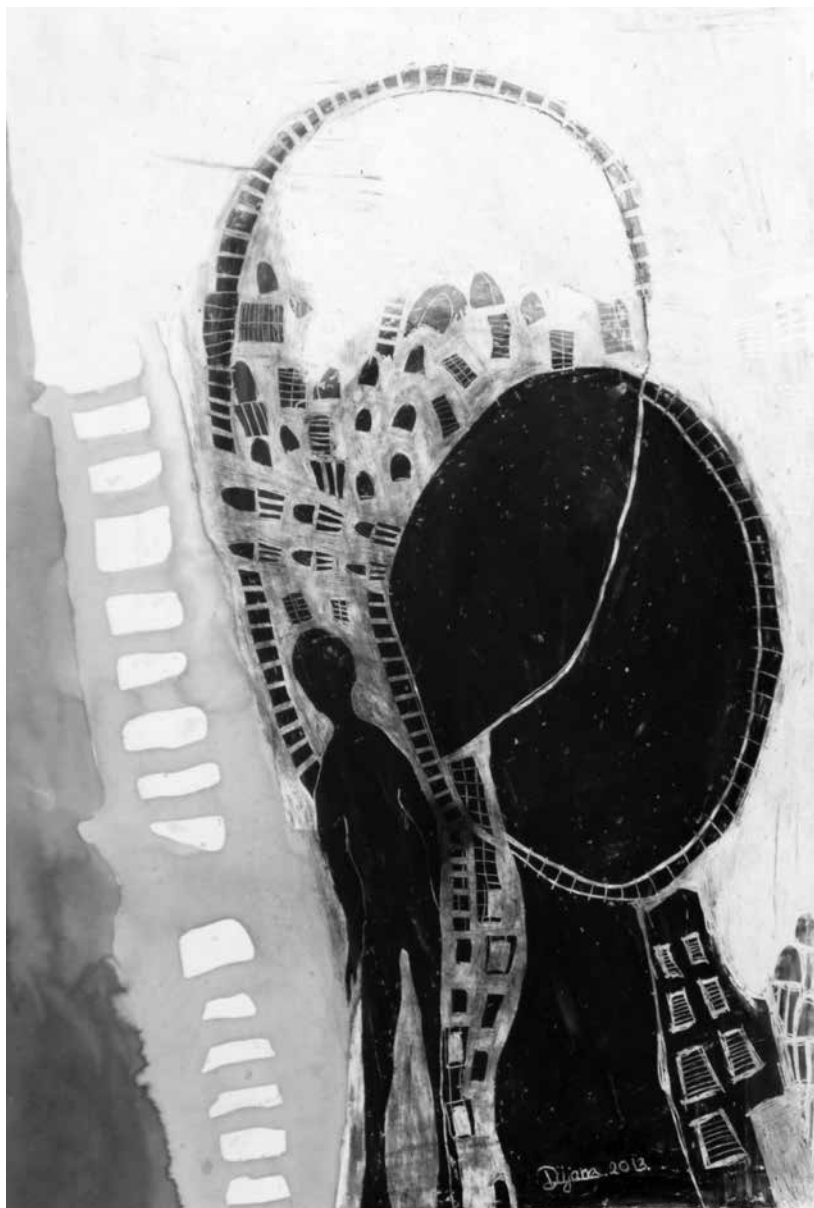
Kada je početkom devedesetih godina policija počela da privodi i saslušava Paja, pod sumnjom da ima skrivenu pušku bez dozvole, moj brat i ja smo intervenisali kod jednog našeg poznanika iz MUP-a, i on je dobio pasoš. Sa svojom suprugom je odselio za Luksemburg. Kako je Đuka dobila moždani udar i kasnije se teško kretala, Tahir je i nju doveo kod sebe u Pariz.

Kada sam je u Parizu posjetio, obradovala se kao malo dijete kad mu teta donese kolače, iako ja ništa nijesam odnio, već otišao onako mahajući rukama, kako bi rekli kod nas U Vrbici. Meni je bilo važno da je vidim i da ona mene vidi. Pitala je za moga oca i majku, za sve u Vrbici, pričala mi kako je sanjala da se nekako obrela tamo i kako je gore, u Borovnjaku, sa mojom majkom i mojim sestrama Rabijom, Rukijom i Šehidom žnjela žito, kako je Sunce jako grijalo, a one žurile da sve požanju, i kako je, izjutra, kada se probudila u Tahirovom pariškom stanu dugo plakala... A ja sam njoj pričao o svemu što sam znao: ko je iz Vrbice preselio, ko odselio, kako je selo sada poluprazno, što se najbolje vidi uveče kada se pogleda gore iz Borovnjaka – u čitavom našem selu, gdje ima oko stotinu kuća, upali se tek nekoliko svjetiljki.

Pričao sam joj kako se iz svog zavičaja vraćam za Berane tužan zbog napuštanja našeg sela, i ubjeđivao je da joj je u Parizu bolje nego u Vrbici. Tamo bi, rekao sam joj, bila usamljenija, a ovdje je bar djeca i snahe redovno posjećuju i paze. U Vrbici ne bi imala s kim progovoriti...

Umrla je u Parizu i jedva su je dopremili u zavičaj zbog sankcija onoj krnjoj Jugoslaviji.

Kada su, kasnije, otvorili njenu seharu sa djevojačkom spremom, u njoj su, posebno upakovanu, pronašli i onu feredžu na kojoj je ostao trag od nekoliko njenih suza. Ili su to suze njenih najmilijih, koji nijesu znali da je feredžu sačuvala. Da su znali, pokrili bi je upravo njome.

Dijana Lazović

Saladin Dino Burdžović

SJAJ I BIJEDA JEDNE SANDŽAČKE LJUBAVI

prema istinitom događaju

Pred zimu 1914. godine, iz sela Zlohranica krenuše u đurumlije, pobratimi i kumovi, Selman Ibrahimović i Hajdar Hadžihalemović. Nosili su austrugarske uniforme, na rukavima trake sa polumjesecom i zvijezdom, ostavili obojica po trojicu maloljetnih sinova, kao i supruge, koje igrom sudbine više nikada neće vidjeti. Na nerodnu sandžačku zemlju, vjekovima prečesto zalivanu krvlju onih koji su, ko zna zbog čega, uvriježili sebi u svijest da je vrijedna, toga dana zlokobno je sipila, za to podneblje nesvakidašnja, sitna kiša. Magla se spustila na metar od tla, čuo se žamor sirotinje koja odlazi na dalek put, da još jednom dokaže lojalnost sultanu u Carigradu, da još jednom dokaže istinu da je stvorena samo da bude hrana topovima. Žene su plakale, dok je djeci bilo svejedno. Nijesu razumjeli ništa od nemuštog jezika...

Sa fronta, vjerovatno kao i sa svakog drugog bojišta, stizale su raznorazne glasine. Tu i tamo pojavio bi se pokojni dezenter, vaskrsnuo bi i poneki ranjenik, budući invalid i alkoholičar, kojem će nerazumna okolina, kada joj postanu dosadne ratne dogodovštine i laži, nadijevati raznorazna imena i praviti ga ludim i budalom, nemajući ni trun poštovanja za preuveličano stradanje. Jedni su bili ubijeni, pa su naknadno oživljavani, heroji su postajali kukavice i obratno, u žive su se brojili i oni koji su već odavno bili zaklani ili pogođeni ruskim metkom u srce... Zanimljivo, za aktere ove pripovijesti, nije bilo nikakvih glasova o Selmanu i Hajdaru! Djeca su rasla kao iz vode, vremenom i nevjeste počеше da izbjegavaju muževe kao temu na dnevnim sjedeljkama i posijelima, što bi se reklo: sahraniše ih žive. Pred Novu godinu naiđe

zlohraničkom džadom putnik namjernik, predstavi se seljani-ma: efendija Mulaz Kapetanović, rodом iz Bosne. Dolazi iz rata, kako sam reče, otpušten je po zaslugi, ukazom samog sultana. Ispriča Mulaz da je Selman ostavio ranjenog Hajdara u rovu da iskrvari, pa pobjegao sa fronta ni ne okrenuvši se da vidi šta mu je sa pobratimom. Narod, k'o narod, povjerova objeručke, svaku Mulazovu riječ prihvatiše kao suvu istinu. Za početak! Vremenom Mulazova izjava, uz narodnu maštu, poče da dobija raznorazne verzije. Svaljivana je krivica i na Hajdara i na Selmana, jedno vrijeme bijaše i priča i da su ostali živi i da su u Turskoj kao invalidi, pa sakati neće da se vrate kući. Od usta do usta svako je dodavao ponešto, da se, kao na početku, nije znalo šta je laž, a šta istina.

Htio ne htio, baci efendija Mulaz zlu krv među bratstva. Zavlada neprijateljstvo. Zakleše se i jedni i drugi, neće se uzimati između sebe, neće se kumiti niti bratimiti, prodavati zemlju i kupovati, odazivati se na mobe, dolaziti ni na slavlja, ni na žalosti. Kidisahu, što bi se reklo „za kaljave vratove“ i zbog najslabijeg povoda: vode na izvorima, u vezi stoke nabasale u tuđe livade, o međašima i da se ne priča. Zlo i bruka dovijeka. Kuće im bijahu preblizu tako da su se često i viđali. Puške i drugo sakriveno oružje su ćutali, čekali svoju priliku...

I tako bi dobrih devedeset godina...

Sve dok se jedne jeseni, na međi bezvrijednih imanja, slučajno ne sretoše Enes i Anela. On jedva punoljetan, ona još koju godinu da prestane biti djevojčurak. Ljubav na prvi pogled, na prvi susret i riječ! Zbog ljubavi pra-praunuka uskomešaše se duhovi mrtvih Selmana i Hajdara u dalekoj Aziji, džaba! Narednih dvije godine sastanci ovog mladog i nesrećnog para odvijali su se kao da se radi o zavjeri protiv države, u strogo čuvanoj tajnosti s obzirom da su oboje dobro znali od kakvih zaostalih familija potiču i da bi i najmanja greška ili izazvana sumnja prouzrokovala

poremećaje u sandžačkoj zabiti kakva je bila selo Zlohranica. Uprkos svemu, ljubav je cvjetala. Voljeli su se baš onako bez interesa, bez prevelikog preispitivanja osjećanja, oslonjeni samo jedno na drugo i, što je najvažnije za ovo svjedočenje, bez budućnosti. U početku nijesu mnogo maštali, dovoljno im je bilo da budu zajedno, koliko se moglo, je li, minut - minut, kao da im život zavisi od toga što nose u srcima. Familije nijesu ništa sumnjale, a i ko bi kad se dobro znalo da je bilo kakav kontakt sa dušmanima najstrožije zabranjen, i pomenuti suprotnu stranu, a kamoli nešto drugo učiniti! Sastanci su bili krajnje jednostavni. Držanje za ruke, slabašno grljenje bez milovanja i razgovora, kao da su disali jedno drugo i pazili da nešto ne oskrnave. Kleli su se na vječnu ljubav, voljeli bez premišljanja, bili svaka misao jedno drugom... Jedne avgustovske noći 2012. godine, mlada tijela obuže požuda i stopiše se u jedno, kako se kaže vo vjeki vjekov. Ostaše uvaljane trave iza njih i njena strepnja šta će biti sa njima.

Svaka tajna bude kad tad otkrivena! Vidio ih je neko i dojavio familijama, praćeni su i uhvaćeni u zamku, uz dobre batine rastavljeni zauvijek. Velika sandžačka ljubav urušila se kao kula od karata.

Čim je pukla bruka, iz okolnih Peštarskih naseobina stigla je u Zlohranicu delegacija na najvećem nivou sastavljena od aktuelnih dajnica, tetki i strina. Ako one ne pomognu, neće niko! Četiri nepismene žene, četiri jahačice Apokalipse, moderna sandžačka inkvizicija sa već spremljenom presudom nečemu što nikada nije doživjela niti osjetila, otrovnim riječima preplavi prostor i vrijeme. Na cjelodnevnom zasijedanju donešena je odluka da se Anela podhitno uda, obezbijeđen je i mladoženja, izvjesni Adnan, radi u Njemačkoj, domaćin, kućnik, radnik, ne pije, ne puši, plus je i vjernik. Sve pozitivne karakteristike nabrojaše četiri matora krvnika u ženskom obliku, slomiše familiju, dokusuriše uplakanu Anelu, zluradost dostiže svoj vrhunac. Uzalud je djevojka kumila, molila, plakala, kršila ruke, drhtala, padala u nesvijest, dobijala nervni slom, neumoljivi ukućani i nedobronamjerna rodbina ostaše pri svojoj namjeri. U dva dana

završi se cijela ceremonija. Tako to obično i bude kada nemaš većih dušmana od svojih najbližih. Kupljena je garderoba u Novom Pazaru za nevjestu, šminka, uređivanje frizure, stigao je crni Mercedes, pokupio živog mejta i nestao u prašini. Posljednji pogled na rodnu kuću i osjećaj da je više nikada neće vidjeti ispuni grudi nesrećne djevojke. Pomisli na Enesa i prošaputa tiho jednu riječ: *Opraštaj!* Pri polasku vozač ispalio šaržer metaka iz pištolja - „Ne udaje se udovica – valja se“, kažu u Sandžaku, ispoštova se tradicija, zloćudni eho od ispaljenih metaka izgubi se negdje u daljini, u pravcu Tutina.

Čuvši za Anelin odlazak u Njemačku, Enes pade na koljena kao da ga je pogodio metak ispaljen iz kakve nevidljive sudbin-ske puške, uhvati se rukama za glavu i zajeca onako kako zajecati može samo očajnik. Sve je trajalo isuviše kratko, nekih par minuta, ustade i potrča niz sokak. Krenuo je u brda, cijelo vrijeme kao da bježi, sudarajući se sa čvornovitim stablima, izranjavan po licu i rukama, u suvim ustima miješalo se sa krvlju Anelino ime koje je te noći pozivom izgovorio hiljadu puta. Uzalud. Nikoga nije bilo i niko se nije odazvao. Trčao je dok je imao snage. Negdje pred zoru, kada čak ni duhova nema u izmaglici, pao je u komu baš ispred kuće Zejnela Čatovića, travara koji se još poslije II svjetskog rata odmetnuo od ljudi i skoro pola stoljeća živio sam u mjestu zvanom Plandište. Starac, koji je već sjedio ispred kuće i pušio čibuk, brzinom nesvojstvenom njegovim godinama, naoko bez mnogo napora unio je na rukama polumrtvog Enesa Hadžihalemovića i spustio ga u svoj krevet baš kao da se radi o dojenčetu. Šta je znao melema i čajeva, narodnih obloga i molitvi ovaj časni čovjek je upotrijebio da spasi nenadanog gosta.

Zejnel je već počeo da kopa mezar za Enesa. Prošao je skoro mjesec dana od kada nesrećni mladić ne dolazi svijesti. Birao mu

je i odjeću u koju će ga obući posljednji put, a dva puta ga je čak i oblačio. Čudne su mu misli navirale dok je pravio rupu u nedobronamjernoj sandžačkoj zemlji. „Ovaj čovjek ne postoji. Niko ga ne traži, znači nikome nije važan; mora da je i siromašan, ko zna kakav ga je usud meni donio da ga ukopam. Možda bih trebao napraviti veći grob, pa da obojica legnemo u njega. Šteta baš, mlad je isuviše, još je rano da mu crvi zaigraju kolo u mrtvim očima...”

Posmatrao ga je cijelog dana. „Šta bih dao, svo blago ovoga svijeta, da imam ovakvog sina, ovakvu momčinu“, mislio je, a onda naglas učio molitve koje je znao, u nadi da će pomoći.

Mjesecima niko ne nailazi kroz Plandište. Nema više ni pijanih rezervista ni njihovih osionih šenluka. Pusto je ispred trošne kuće Zejnela Čatića, najusamljenijeg čovjeka na svijetu. Iskopan grob, namijenjen Enesu, počeo je da zarasta u travu...

Iznenada, 17. jula 2012. godine, skoro već prežaljen Enes Hadžihalemović otvori oči i probudi se iz duboke kome! Zejnel se uplaši kao da vidje duha!

- Upamtio sam sve što si mi govorio dok sam ovdje ležao!
- reče Enes tiho.

- Onda ti više nemam šta reći. - još tiše odgovori Zejnel trudeći se da sakrije nelagodu.

- Hvala ti. Ako nekada budem mogao, odužiću ti se za ovo što si brinuo o meni.

- Nemaš mi se, vala, za šta oduživati, sve je u Allahovim rukama, ovako je moralo biti...

- Znam, znam, ali osjećam da si me spasio.

Gledajući dugo niz prašnjavi put časni Zejnel Čatović se nika-ko nije mogao oteti utisku da ovo nije onaj mladić koga je prije dva mjeseca našao polumrtvog ispred svojih vrata...

Nijednoj se djevojci ne živi u siromaštvu. U Crnoj Gori kažu: Udala se dobro, ne kažu Udala se srećno, udala se iz ljubavi. Sad

to dobro zavisi od mnogo čega. Mnogima se to dobro obilo o glavu! Naročito u Njemačkoj!

Prve bračne noći, spoznavši da mu supruga nije nevina, Adnan je bukvalno poludio! Prvo je krvnički pretukao, kao životinju, a onda započeo sa nenormalnom psihičkom torturom. Uništavao je sistematski, udarao precizno, kao pravi katil uživao u svakoj sekundi njene boli, svakodnevno smišljajući, nesvojstveno ljudskom umu, nove načine za izživljavanje nad nesrećnom djevojkom. Kakav je to kreten bio sve mu je malo bilo, pa bi se pred spavanje najeden bijelog luka, neopranih zuba, strovalio na francuski ležaj pored već poremećene Anele. Povraćala je noćima, svaki dan otplakala, neku krv ili grijeh iz prošlosti; prokletstvo ako je palo na nju, ako je trebalo da se oduži, platila je jadnica do posljednje kapi. I ljepota o kojoj se nekada nadugo i naširoko pričalo po cijelom Sandžaku, počeo polako da iščezava sa njenog lica! Pretvori se u strašilo! Od dolaska u Njemačku, u kućnom pritvoru, ni ispred zgrade nije izašla, tamarala bi stanom kao zombi, drhteći i plačući do predveče kada bi maloumni krvnik stizao s posla sa aktuelizovanim setom ideja za izživljavanje.

Džehenemski dani trajahu tri mjeseca! I onda, sasvim očekivano, pokidavši lance sa svoje proklete duše, uz posljednju misao na lik Enesa Hadžihalemovića, sa sedmog sprata zgrade na Frankfurt Westu poletjela je Anela u slobodu. Zemlja je ne dočeka živu! Datum je 19. 12. 2012. Tačno u podne...

Nakon dolaska u Frankfurt, Enes upada u tzv. marokanske makaze! Brza lova, mada uz veliki rizik, postaje ime sa hessenskih ulica. Narkodiler ekstra klase poznat pod nadimkom Enko majka. Više puta hapšen, na dojave, ali svaki put pušten na slobodu usljed nedostatka dokaza. Nikada roba nije nađena kod njega i sad da li je bio isuviše pametan ili je sreća u pitanju, đavo će mu ga znati. O njegovoj vezi sa Barbarom Wulf, lokalnom ljepoticom

prepričavalo se od usta do usta. Ludo zaljubljeni od prve sekunde, nerazdvojni, kao da niko osim njih ne postoji na ovom svijetu, kao da su čitav život čekali jedno na drugo. Sandžačka uspomena i ljubav prema Aneli izgorješe u njemačkom krematorijumu kao da su od papira, a ne od najosjetljivijih osjećanja. A i bili su par! Oboje visoki, lijepi, uz pažljivo biranu i markiranu garderobu baš su bili pojava. Barbara je živjela sama, ako se ne računa vučjak Toni, i ubrzo je i kršni Pešterac postao dio njene svakodnevne. Što je zanimljivo, niko od emigranata sa Balkana nije brže od Enesa naučio njemački jezik! Svi su se čudili, a i on s obzirom i da nije bio neki đak u školi, niti osoba sklona učenju. Novac se gomilao, ljubav mu je cvjetala, prošle su sve njegove boli, sve manje je mislio na rodu kuću i familiju, proces otuđenja bio je u poodmakloj fazi. Kad je čovjeku sve potaman obično krene nešto po zlu tragu! Uz novu djevojku počinje da koristi lake droge, sve ono što je nekada prezirao i kritikovao sada je postalo dio njegove ličnosti, dio kojeg se nikada neće moći osloboditi. Barbara je inače voljela i da popije rakiju ili pivo, pa je uz nju i Enes počeo da konzumira alkohol. Dani ljubavi, alkohola i narkomanije umirahu jedan po jedan u sivom frankfurtskom arealu. Na svoj rođendan, poprilično ušmrkana, Barbara upita Enesa postoji li nešto što krije od nje ili nešto što nije nikome rekao, a on joj odgovori istim pitanjem! Malo su polemisali o tajnama, malo se kucali čašama i zdravili, malo se ljubili i onda progovoriše o uspomenama sakrivenim u zaumnim katakombama. Enes joj ispriča sve o Aneli, o Selimu i Hajdaru, travaru Zejnelu i naglasi da je Barbara ipak ljubav njegovog života. Lijepa Njemica se nasmijala i otpila popriličan gutljaj piva, pogledala ga pravo u oči i otkrila svoju tajnu! Prije nekoliko godina poprilično urađena i pijana spavala je sa svojim psom Tonijem. To se desilo samo jednom i dan danas ne može sebi oprostiti niti objasniti kardinalnu grešku. Za sve je okrivila kokain i eto, to je to...

Mlada sandžačka glava nije mogla shvatiti nikako ono što je Barbara u svojoj ispovijesti rekla. Nedelju dana je povraćao i sve

više počeo da bježi u sklonište od poroka. Vremenom mu postade svejedno, samo što malo drugačije počeo da posmatra Tonija. Pas je isto tako osjetio da je došlo do neke promjene, nerijetko je to i pokazivao tihim režanjem i uznemirenim hodom po stanu. Skoro da se može reći da se rivalitet između ova dva cimera mogao osjetiti u vazduhu i dodirnuti rukama. Baš 19.12.2012. godine, nakon vođenja ljubavi sa Barbarom, Enes je sjedio potpuno nag u fotelji i čekao da se djevojka istušira, pa da i on spere sa sebe njene prljave vode, mislio je. Na drugom kraju dnevnog boravka, u položaju embriona, sklupčan je na patosu ležao Toni. Gledali su se dugo u oči sa otvorenom netrpeljivošću, kao da odmjeravaju snage. Nakon izvjesnog vremena, Enes se cinički nasmiješio i utonuo u san, ispostaviće se u posljednji san u koji mu dođe Anela i sklopi mu oči. Toni kao da je samo čekao ovaj trenutak, hitro skoču u dva koraka i svoje oštre zube zari u mladičev vrat. Za sve je bilo kasno, pokidane arterije pustiše prokletu krv na slobodu, Nije živio ni pola minuta.

Toni je uspavan u hemijskoj fabrici Merck u Darmstatdu, Barbara osuđena na uslovnu kaznu, Enes u plastičnoj vreći stigao u Zlohranicu.

Po Frankfurtu se pronijela neka bezvezna priča da su ga ubili Srbi, da se predozirao, da je izvršio samoubistvo... Bilo je jedno pet-šest verzija za koje niko nije imao nikakvih opipljivih dokaza. Uglavnom, Enesa nema. Ubrzo je i zaboravljen! Među uličnim preprodavcima opojnih supstanci prazno mjesto nije dugo čekalo da se popuni.

Prvog dana Kurban Bajrama, 2014. godine, sretoše se na groblju kad se zijarete mezari Bilal i Ferhan. Očevi Enesa i Anele, sada dva mejta ukopana jedan od drugog tačno sedam metara! Bez pozdrava, što bi se reklo bez selama, k'o pored turskog groblja, izučiše *el fatihu* u sebi i zagledaše se u vječna počivališta izgu-

bljene djece. Ko zna šta su osjećali: bol, grižu savjesti, nemoć, jad i čemer!?

Na izlasku odjednom Ferhan prelomi u sebi i reče:

- Bajram Mubarek Olsun, Bilalaga.

K'o da grom pogodi Bilala. Ne povjerova svojim ušima, no se zagleda u Ferhana kao da ga vidi prvi put u životu.

- Rekoh Bajram Mubarek Olsun.

- Alah razi Olsun. Sende Bajram Mubarek, komšija.

Počutaše koji minut birajući riječi...

- Moglo se bez ovoga Bilale. - reče Ferhan

- Vala, moglo...

Krenuše jedan pored drugog niz put ka Zlohranici

- Ubiše ih Selman i Hajdar.

- Ubiše...

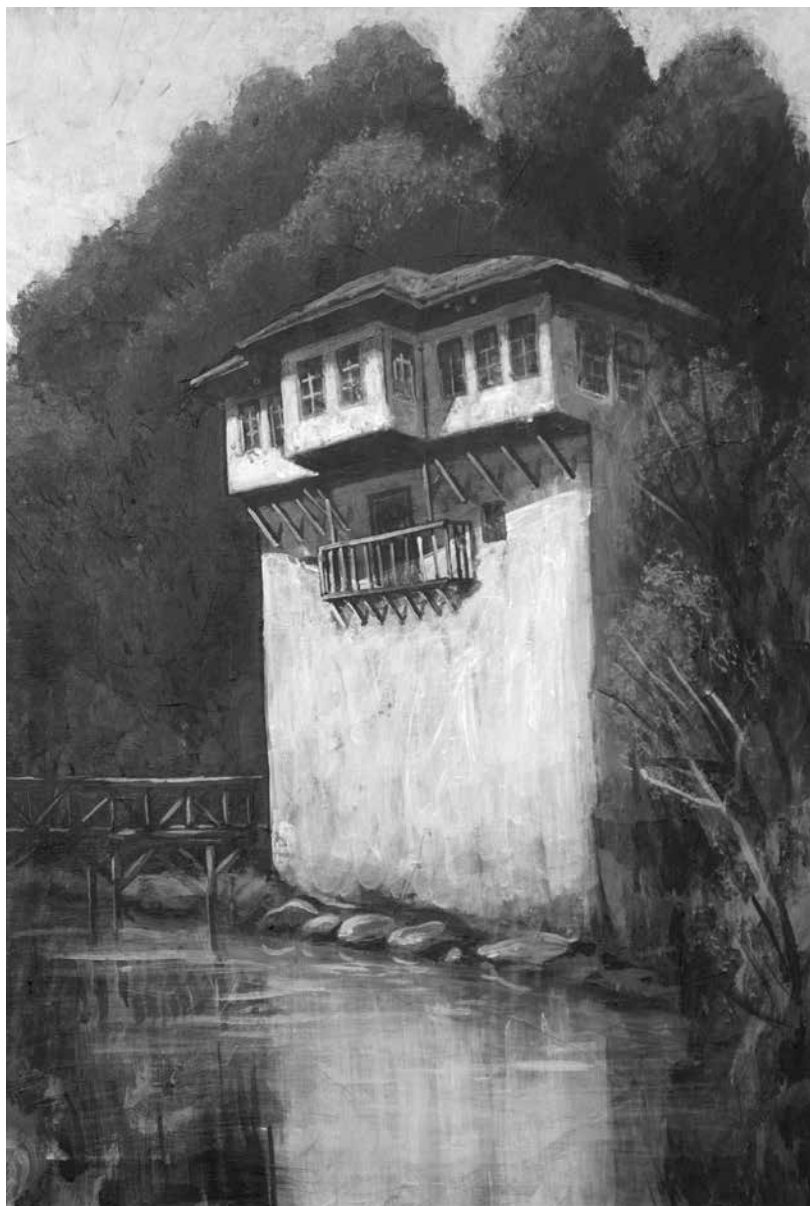
- A i mi pripomogismo...

- Vala, pripomogismo...

Nakon sto godina negdje u Galipolju ili u zarobljeništvu na Karpatima, smiri se krv Selmana Ibrahimovića i Hajdara Hadži-halemovića. Ostaše dva mezara, dva unesrećena bratstva, ni pošten zapis niti sjećanje...

Tek poneko citira stihove pjesme posvećene dobrovoljcima što glave dadoše nizašta:

**„Bog ubio Rizah efendiju, / što pokupi mladu đurumlju,
/ te ostaše cure isprošene, / isprošene al' nedovedene.“...**

Džengis Redžepagić

Senada Užičanin

SLANA LAGUNA

Svi gradovi imaju svoje ruho u koje oblače davno istrošene nemoći, rađanja i nove smrti koje porobe prašnjave porodične fotografije. Potresi odnesu visoke barokne stropove, a okrutnost ljudske prirode razori bogomolje koje se ruše kao kule od karata.

Vremenska kapsula proguta svojim raljama naličje morske površine i opustoši kristale slanice, pijeska i pokojeg skeleta nekada živućeg čovjeka, kojeg zajedno sa sojenicama od pruća i visokim stjenovitim stropovima, proguta nekadašnje Panonsko more. Kiše potom vijekovima sapiru tlo što guta kuće i zgrade sazdane od cigle uz nasumičan domino efekat.

U ostacima Panonskog mora izniknu tragovi u baroknom stilu i vijugave travnate površine koje vode do Ulice prekinute mladosti. Tuzlanska Kapija pamti strah na njihovim krvlju oblivenim licima, jednu nevinu majsku šetnju i zauvijek uzet sedamdeset i jedan mladi život. Živote uzmu ruke nadojene gnjevom i neopravdanom mržnjom. Umovi su to razaranja, rastvaranja, ratovanja i svakolikih uništenja...

Bole i porušeni krovovi zgrada, prekinuta čvorišta života i ono neugodno udaranje kazaljke na satu – tačno u 21:05 h. Odjek granate i zločina nad civilnim stanovništvom u čaršijskoj ulici "Kapija".

U tom okrnjenom gradu ne čuje se da ljudi glasno psuju i bacaju kletve. Skrušeno traže pravdu ili parče otpalo od istine, jer drugačiji prosto ne mogu biti. Pitomi su to ljudi, kosmopolite, odrasle u gradu multietničnosti, koji u svoje okrilje prima sve bogomolje zajedno i ljude u njima.

Ako nekog musafira put navede u mahalu kada crna nit odvaja se od bijele, a nebeski fenjeri sjajem griju srca ljudi, vidjet će kuće niknute kao gljive u rahloj zemlji s crvenim šiljatim

klobukom. Čut će se bahat koraka što odzvanja kaldrmom kao topot konjske potkovice. Ljudi se zavuku u svoje samotne jazbine i zaziru od svjetine. Ne čuje se novorođeni krik ni smrt koja preskače parmake. Na pragu ljudi spuštaju pogled i s poštovanjem ispraćaju tjelesa dovoljno udaljeni jedni od drugih, bez zagrljaja i stiska ruke, uz prešutan pogled saosjećanja. Bolest, baš kao i kuga, odnosi ruke koje više ne miluju tuđe kose.

Čovjek u crnom kaputu s kišobranom u ruci, iza kulisa porađa nove činove. Potom njegovo ime biva urezano u naziv gradske biblioteke, a uhode k'o uhode, nastavljaju da vrebaju u dugim sivim mantilima. Rudu slanice sa crnom pregačom vadila je i Frida Laufer sve do dana dok je ratni vior ne isprati do voza koji odvozi duše na šinama smrti. A u narodu ostade poznata priča o tragičnoj ljubavi Fride i Envera Šiljka, koji bješe javno strijeljan sa dvadeset dvije godine. Plod njihove ljubavi, tek rođeno čedo, zajedno sa Fridom bješe pogubljeno u logoru.

Ceste su nekada u tom gradu izgledale kao vijugave zmije s ispučenjima koja su ličila na prahinjake. Zbog eksploatacije slanice točkovi „fiće“ zapadali bi u rupčage, a djeci bi glave poskakivale sve do limenog krova. Kada kocke utabane pod stopalima musafira raznesu svojom jekom i korak efendije Muhameda, u narodu zvanog Lugavije, s ahmedijom na glavi, koja se u dječijem svijetu oslikavala kao jagoda sa šlagom, a njegov pogled, blag i mio, obasja lica prolaznika, čak i kvrgave oštrice kamene plohe spuste svoja koplja. Krupan i odveć učen čovjek dugih prstiju okrenutih ka nebu, učtivo uputi osmijeh žmiravim pogledom i slijedeći glas mujezina žurno ustremi svoje tijelo ka gradskoj česmi. Hladnom vodom sapere nakupine pređenog dana i tako očišćen stupi desnom nogom na mihrab obližnje Atik-čaršijske džamije, koja svojim zidinama skriva dušu od gradske vreve.

Hodžinska kuća bješe smještena na brdašcetu; nadomak nje je i trošni kućerak žene, Hačke, koja svojom konstitucijom podsjeća na nedorasli palmin prut.

Ništa nepcu slađe ne bješe do li crni dud. Hačkin dud, kako ga djeca zvahu, othranio je generacije đaka svojim zrnastim plodovima, pa bi se ponekad našao u pismene vježbe i tako iznova izrastao u opisu nekog pejzaža. A Hačku nikad niko ne zovnu majkom. To nije umanjilo toplinu njene ruke brižljivo spuštene na kosu dječaka koji bi, stojeći na prstima, izvijao tijelo u želji da dokuči dozrelu pulpu crnog duda, kao neki viseći zlatan pehar.

Za Tuzlu je efendija govorio da je njegova ljubav, najbolji grad na svijetu. Samo u tom gradu istovremeno Muhamed efendija klanja džezazu, a fra Petar obavlja sahranu za sve ugasle živote koji na jednom mjestu zajedno bjehu ukopani. Prolazio bi Lugavija prije namaza ulicom Prekinute mladosti, kao da svojim stopalima u okrvavljene sive kocke utiskuje poruku da se zlo nikad ne ponovi.

Iznjedrila je čaršija još čestitih efendija čistog srca. Takav bješe i amidža Meho. Pred Drugi svjetski rat, upisa medresu u Brčkom. Majka bi kazivala da su sve cure izvirivale iza taraba kad bi Mehmed u bijeloj porhetnoj košulji silazio niz utabani sokak.

- Eno Ibrahimovog Mehmed-efendije - raznosio bi vjetar šapat i titraje ženskih srca.

Svaka bi Ibrahimu bila snaha i Mehmedu čeljad izrodila, ali Mehmed odabra Ajku, Tuzlanku, rodnom Horozicku. Mehmed bješe blage naravi i osmijeha koji je iza kuta usana skrivao zlatan zub. Strina Ajka bi djeci mazala kriške domaćim kajmakom, uzvarila pršulju i iznijela šerpu kiselog mlijeka s površinom čvrstog kajmaka kojeg možeš nožem rezati. Sve do umrla sata amidža Meho družbovao je sa Svetom knjigom, a djecu upućivao na put ljubavi. Tako su izrasle generacije čestitih ljudi.

Tako je školjka pod pritiskom istisnula biser i spustila ga u ostatke presušenog Panonskog mora. Sada tu čuče slane lagune kao jedna drugoj u zagrljaj da hrle, a slapovi nad njima u zrak ispuštaju kristale soli. Baš tu, u srcu Evrope, neviđeni dragulj izmigoljio je svoje bijele grebene usred potonule barke.

U ovom gradu pobuna i sumnja odveć su zaboravljene riječi. Zabilježio ih je prvobitno Selimović još na tabaku knjige „Derviš i smrt“, i ostavio da je čovjek uvijek na gubitku. Tek sporadično pobuni se masa zbog ubistva žene i nasilno uzetog mladog života. Lijepi se tada lice žene na banderu, poruke ispisuju na transparentima s ciljem da se više nikad zlo ne poćini. Ulice grada tada liće na Mujezinovićevu sliku „Oslobođenje“ i načas poprime davno ugasli žar ćaršije. Potom se sve utiša. Ljudi skriju svoju tegobu iza zastora. Našminkaju svoju vanjštinu okaćenu na društvene mreže i žive svoje prividno sretne živote.

Oni koji zavire u hagiografsku franjevaćku tradiciju, zateći će ćuvare kulturnog blaga smještene u Franjevaćkom samostanu nadomak Kipova. Ćuvaju oni svoje pobožnike, ćuvaju bosansku grudu i ne prezaju da svijetu otkriju ljekovito bilje, vijekovima prije zabilježeno na požutjeloj hartiji. Odišu svetosti i boćićni koncerti i crkvena zvona sa gradske Pravoslavne crkve, ćija se jeka ponekad stapa sa glasom mujezina.

Merhamet ćaršije nadaleko je poznat i utkan u historijske spise. Takva je gesta muftije Kurta koji na pravoslavni blagdan spasi bogomolju od zloćinaćkog paljenja. Ne ustuknu pred pištoljem uperenim u ćelo. Kad smrt postade jekin i zakuća na njegova vrata, po Boćijem određenju, Tuzla ne zapamti veću dženazu. Ćak mu i jantahte na mezar postavi pop Jovanović, u znak dubokog poštovanja za dobroćinstvo.

Ulicama grada nikad nije bilo srkleta. Svako je svakoga uvaćavao i s poštovanjem pozdravljao. Naći ćete tako i kralja Tvrtka, odvaćznog i odlućnog pogleda, kako i danas nadzire gradski park i ćuva spomenike kulture, bosanćicu ispisanu rukom nekog dijaka. I Kapiju ćete naći. I sedamdeset i jedan ugaćeni mladi život. I majćinu suzu raznesenu gelerima.

Vadim ošćricama iz uma sve nedorećene fragmente. Pozićvam za svjedoke mastionicu i pero i sve citate iskopane iz nekog heksagona zaboravljene Borhesove biblioteke. Izvlaćim ljude

s brkovima, kao i one sijedih vlasi, sve dugoglave pripovjedaće i one koji tevbu ućiniše Stvoritelju. Źelim grad vratiti ćovjeku, a ćovjeka svom sobstvu.

Ovdje i pisci umiru šutke, dok se maglićasta svjetlost probija kroz granje, il' slave potroćene živote kao pregaćena maćka onih preostalih osam života. Iščeznu nećujno uz svo orućje upećreno u njih i smijehom se bore protiv svih ludosti koje je izmislilo ćovjećanstvo. Okruće svoje progone kopljima od slova i zacjeljuju nevidljivi biljeg. Vriće na prosutu krv. Oni vjeće udaraju u bit i ponekad trijumfalno ućdu u ulice na metalnom bijelom putokazu s crnim okvirom i urećanim svojim imenom.

Postoji nećto nesvakidaćnje pitomo u pomenu ćovjeka po imenu Nešo. Nenad je tokom rata, rame uz rame sa Senadom i Sejom, branio ulicu mog odrastanja i ljude u njoj, sa metalnom ploćicom oko vrata i utisnutim brojem. Bio je na nišanu neprijatelja, pa mu geler rasu mićićno tkivo noge, kojom još uvijek zanosu u hodu. Nešo je svaki dan prolazio pored fabrike -giganta zvanog Nikola Tesla, sada već urućenih zidina narandćzaste boje, naćetih zubom vremena. Nešo s kanticom hrane iz narodne kuhinje obilazi bolesne. Od svoje gibire odlomi im okrajak hljeba.

- Sve proće – govorio bi Nenad – kao što proće i rat.
- I životi proćoće – rekoćh Neši.
- Oni će svakako proći, bitno je izabrati pravu stranu.
- A tuga, prolazi li ona?
- Ona tinja kao ćarulja. Źmirka na jedno oko, sve dok u nama ne dogori, slićno kao i ljubav.
- Šta brće prolazi? – upitah znatićeljno Nešu.
- Oboje podjednako bole. Brće se oslobodimo onoga ćiji je teret veći.
- Źar je i ljubav teret?
- Ponekad veći od umrle osobe – s uzdahom izusti Nešo.

Nisam više pitala. Nešo se zavukao u kornjaćin oklop. Uhvatio meću prste metalnu ploćicu na vratu i kao visak klatio je tamo-ova-

mo. Nikad niko nikog nije vidio pored Neše, ali to ne znači da Nešo nije okusio ljubavni žar. Uzlet za nemogućim. Krhki čovjekov odraz u ogledalu s prećutnim osmijehom. Bumerang misli i onaj ukroćeni dio sebe koji ti kaže: dosta! Ljubavi su u mojoj mahali iščezle sa osamdesetpetogodišnjim slikarom Đulejmanom, koji je do kraja života uz ahlak i osmijeh darivao pažnjom svoju suprugu.

Ponekad ti se čini da ta varka nespremno dohvati za uho neposlušnog. Izmigolji se iza ograde obrasle bršljanom. Ne upita da li smo spremni za neki novi početak ili kraj. Potom otkrije naše ožiljke na tijelu, što poput žigosanih utvara oklijeva da nas rastopi na vrelom avgustovskom suncu, kad se plave lagune slanice do posljednjeg kamena preplave turistima. Nasuprot žegi, grad izroni iz svog korita i kao netaknuti biser čeka da ga nečija ruka nježnosti dodirne.

Ima i onih koji su otišli iz mog grada, trbuhom za kruhom. Vraćeni su u limenim sanducima ili su pokretima tijela odavali život, a olupina bi skrivala prazninu. Postajali bi stranci u nekoj dalekoj zemlji. Bez svog komšije, bez svog jezika, bez svojte.

Izidali bi na grudi svoje zemlje krovove i pod njih stavili umjetnine, skupocjenosti i fotografije. Mirisali bi ti zidovi na pustoš. Činili bi gnijezdo lastavicama, kućerke za mrave i pokojeg crnog mačka što preskače preko plotu. Usahle su od čežnje da domaćinska ruka uhvati za bravu. I tako cijele godine. Tek bi zaživjele tokom ljeta i pred božićne blagdane.

Majke bi ispraćale sinove pognutih pleća, lica skupljenog u maramicu. Brojale dane, mjesece i sate. Istina, rublje više nisu prale rahitičnim rukama, ali su im zgužvana lica odavno već pojele čežnje. Išareti su nadolazili kao ukisli kvasac, o bolesti, o imućstvu, o smrti.

Stizali su haberi jedan za drugim sve dok se klupko ne odmota oko majčinih nogu. Tada su tuge neizdržive, krikovi pušteni u nebo, a kuhinjska pregača navučena na tijelo žene koja ima zadatak nahraniti pridošlice koji dolaze nakon glasnika smrti. Izgle-

da to sve kao jedna velika laž. Neprihvatanje. Čekanje džipa da se zaustavi pred kućom, a svjetinom se širi glas da je smrt samo neki prolaznik iz pakosti izmislio, sve dok majka ne nadvije svoje trošno tijelo nad mejt. Tada se istine objelodane umotane u bijele ćefine. Izrastaju iz svih nevjerovanja kao bijeli procvali narcisi što cvatu u bašti kone Elife. Izgledaju kao neotkinuti gomolj urastao u zemlju dok zemlji vraćaju svoje kosti.

Mramorni stubovi potom podupiru raskvašeno tijelo i govorom šutnje nagrizažu vremenski rascjep odveć neuhvatljiv ljudskom umu. Ima u tome nečeg mističnog, nedokučivog, skrivenog. Izmještenog iz horizonta očekivanja. Nedoraslog za grijeh, nasumično odabranog. Svi ćemo ići, kažu oni koji stoički prihvataju neminovnost, koji ne prkose, ne nose u srcu krugove okrutnosti. U mahali ostanu zidine u nebo dignute. Čekaju čovjeka kojeg više nema.

Ljudi žale, ispuste uzdah, premeću svoje potrošene živote kao zrnavlja na tespihu i s poštovanjem ispraćaju tijelo, jedino preostalo dunjalučko ruho. U ulicu tada nagrme svjetina sve do akšamskog doba kada se lica prolaznika ponovo svijuu u svoje izbe. Ne govore više o smrti, kao da njen glas ne zalazi iznutra. Čutke srću fildžane kafe, a u glavi rovere po uspomename, jedinom preostalom podsjetniku na ono što je bilo, čuvajući bojazan od onog što dolazi.

Svaki dan nas uči strpljivosti. Iznova se rađa jutro. Niz kaldrmu silaze ljudi. Svako za svojim krenuo je poslom. Tuge predajemo zaboravu. Živimo nove živote. Grad nas prigrli u svoje lagune. Učini da pripadamo negdje, ovdje i sada. Zamrsi svoje putanje, da bismo duže hodali, uronili u njegove ćoškovce, razotkrili njegove tajne.

Tome i služe gradovi, da nas prigrle u dobru i zlu. Nikada nas ne ostave same kao što to čine ljudi. Iz grada uvijek možeš otići i u njegove se ulice vratiti. Neće ti prigovoriti. Niti će te osuditi. Takav je i grad uklesan na zrnu soli.

Dževdet Nikočević

Kemal Musić

SNIJEG

Pusti zavjesu i poče da hoda po sobi. Činilo mu se da odnekud dopire sirena voza. Probija zvučne zidove i svrdla mozak. Kroz taj pisak, probijalo se i klopavanje voza po drvenim pragovima. Edin osjeti tjeskobu. Kroz njega prođoše neopisiva jeza i uznemirenost, a klopavanje je bivalo sve bliže. I, odjednom, ogroman snop svjetlosti zaslijepi mu oči. Jak bljesak prodrije u njegovo tijelo, a kroz klopavanje voza i pisak lokomotive, prolomi se pištaljka otpravnika vozova. Onda škripa kočnica. Edinu se učini da se voz zaustavi na milimetar ispred njega.

Bio je snijeg.

I bilo je hladno.

Edin je osjećao smrad trenja metala o metal i čuo glasove:

“Ti, ličnu kartu!”

“I ti!”

“Šta bleneš?! Izlazi napolje!”

“Drži ga!”

“Ti da ćutiš!”

“Nemojte, ljudi, molim vas!”

“Kući me čekaju sitna djeca!”

“Nijesam ništa kriv!”

“Kriv si, ime ti je krivo!”

“Ljudi smo, zaboga!”

“Niste vi ljudi!”

“Napolje!”

“Ajmo, i ti i ti, ličnu kartu na sunce!”

Bilo je sve to kratko.

I bez opiranja.

Samo lične karte.

I to je to.

Onda još jedno pitanje:

“Ima li još muslimana?”

“Ima. Ja sam!”, podiže dva prsta, kao pred učiteljem, sedamnaestogodišnjak, bunovno. Ležao je na putničkoj torbi u hodniku voza. Spavao je. Probudili su ga uznemireni glasovi, oštri povici, meškoljenje voza i neko ga je nekoliko puta preskočio.

“Izlazi napolje!”

Po šljunku između pragova šina koraci.

Dugački kao vječnost.

Sigurni kao smrt.

Poslije toga, pokušaj bjekstva.

Onda rafal.

Rafal, i nož.

Pa krv i zastrašujući smijeh.

Zastrašujući smijeh i riječi:

“Ovako se to radi!”

I sve je odjednom mirno.

Mirno, da čovjek poludi.

Samo taj zastrašujući natpis:

ŠTRPCI!

Ispod natpisa, na šinama, prosuto brašno.

Pogače za porodicu neće biti.

Na kućnim vratima poštar.

Veliki koverat za ubijenog.

Unutra otkaz.

Otkaz od firme.

Što se, neopravdano, već pet dana, ne javlja na posao.

Sve ovo: i glasovi, i sjećanja, i misli, i zvukovi, i povici, bubnjali su u Edinovoj glavi i pravili vrtlog. Miješali su se molećivi i prijeteći glasovi. Psovke i naređenja. I tišina. Jeziva tišina, zbog koje i Bog začuti.

Hladnoća je ulazila u Edinovu sobu i protinjala mu se kroz kosti.

Sve je zviždalo kao pisak lokomotive.

Pisak lokomotive koji traje.

Pisak lokomotive koji u februaru postaje nepodnošljiv.

Edin osjeti da mu zubi cvokoću, da padaju tu ispred njega i pretvaraju se u prah. Prođe mu krozglavu Alisa.

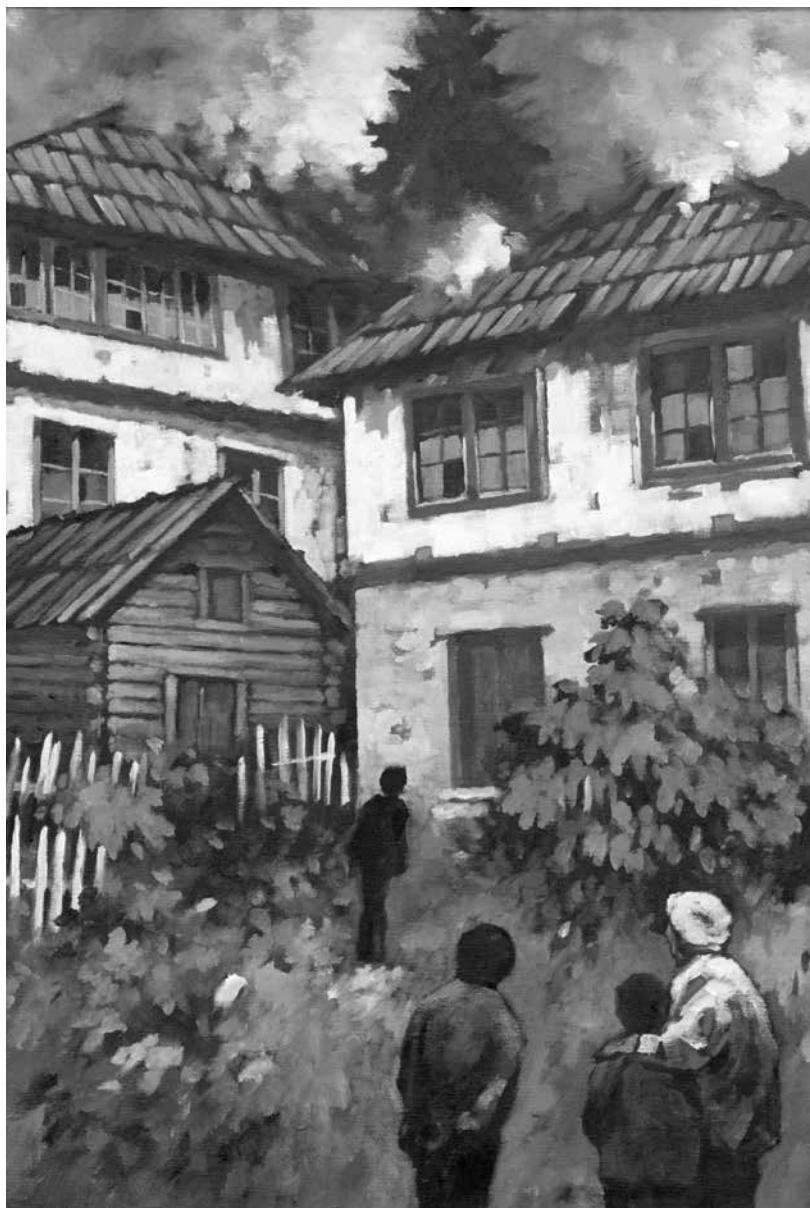
Godinama Alisa uz Bajram silazila do pruge, prouči Fatihu i položi svjež buket na šine. Prospu se crvene, kao krv, ruže po sivom gvožđu i zamirišu na februarski dan. (Inače, februarski dani različito mirišu, zavisno od vremenskih prilika i društvenih okolnosti.) No, Alisi su nesnošljivi. Nekako beživotni. I najradije bi čitav februar izbacila iz kalendara. Izbacila bi iz života i siktanje voza, i željezničke stanice, konduktere, otpravnike vozova, kontrolne policajce, vojsku i paravojsku, vozne i lične karte, i rafal i kamu, za koje se zna da su bili tu. Ubojiti kao februarski dan. Zna to Alisa. Zbog toga svakog Bajrama i polaže buket na šine. I čeka da prođe voz. Da smrvi to cvijeće njeno! Ostanu krvavi tragovi na gvožđu i drvenim pragovima. Alisa kleči sa rukama ispruženim prema nebu, a voz bahato sikće dalje, dalje i dalje...

Edin je držao glavu među rukama.

Kroz njegovu sobu tutnjao je voz.

Bio je snijeg.

I bilo je hladno.

Aldemar Ibrahimović

Mustafa Balje

LEBIDINA KRILA

Svaki, ne tako čest, odlazak mojoj rodnoj grudi - Gori, bio je specifičan, protkan izvjesnom dozom radoznalosti, nekakvim uzbuđenjem, pa čak i tremom. Iako čvrsto gazim šestu deceniju, uvijek sebi postavim pitanje: „Što ako se moja Restelica rasrdi i pogleda me mrko zbog mog dužeg nedolaska“. A godine me, brzinom svjetlosti, prolazeći meni u inat, svakoga maja kada počne narodno ljeto, povuku prapočetku svega što je krojilo moj život.

Te 1979. godine, početkom maja, negdje prije Đurena, s ocem sam, novim Wartburgom karavanom, krenuo u Restelicu, u posjetu mojoj bolesnoj tetki Feriji.

Sve vrijeme putovanja ništa nisam govorio. Samo sam gledao neodređeno kroz prozor sa zadnjeg sjedišta. U Prizrenu je bila srijeda pijačni dan, pa smo se laganom vožnjom probijali kroz masu. Sve je bilo lakše nakon Vlashnje, gdje su pored puta, sa lijeve strane, rasli ogromni dudovi. Prešli smo i Žur, pa i njegovu poznatu krivinu od koje mi je uvijek pozlilo.

Majka bi govorila da je to tako od moje četvrte godine. Upravo od onda kada smo otišli iz Restelice.

Što smo se više približavali cilju, babo je nepovezano pričavao dogodovštine iz njegovih ovčarskih dana, o Šar-planini koliko može biti lijepa i sirova, zatim bi monolog nastavio pričom o našim rođacima u Turskoj, o godinama gladi, koliko je važno biti pismen i još mnogo toga. Ne znam odakle mu ta energija, ali do tog trenutka sam oca poznavao drugačijeg, šutljivog, čovjeka koji zna ponekad i da plane. A možda ga i nisam mogao dovoljno upoznati zbog njegovog pečalbarskog života i ugostiteljskog posla u Kočanima, koji je trajao „od jutra do sutra“.

Lijepo sunčano poslije podne je prekrilo dio dragaškog Opolja. Priroda je pokazivala svu svoju raskoš, pokrivena zelenom

u hiljadu nijansi. Sve je bilo u procvatu. Nakon Dragaša, uslijedila je Globočica, sa upečatljivim okrećenim natpisom TITO na brdu, koji je u inat komšijama s albanske strane prkosio vremenu i dokazivao, valjda, nekakav naš prestiž ili možda zadovoljstvo što živimo u socijalizmu. U našoj lijepoj državi, koja se za mene prostirala od Prizrena do Kočana i na momente do Restelice.

Onda je naišlo omanje Kruševo, gdje je bilo mnoštvo naroda na glavnom putu koji je selo dijelio na pola. Nakon toga je počelo i penjanje ka Restelici. Od prizrenskih 400, pa na blizu 1600 metara nadmorske visine do jednog od najvećih sela na Kosovu, trebalo nam je samo još nekoliko kilometara do odredišta. Stali smo kod hajrata - Lekovita voda, gdje je kroz azbestnu cijev neprekidno šikljala hladna šarplaninska voda, koju nisi mogao piti duže od dvije sekunde.

Otac se bio okrenuo prema visokom šumarku i dugo je ćutao.

„Sine, pogledaj kako prodiru u tijelo ovaj božiji sunčev zrak; osjećaš li kako vazduh golica nozdrve? Vidiš li koliko je lijep Jelak?“, poput nekog mudraca s polupogledom mi se obrati.

A ja sam sve vrijeme mokrim i hladnim rukama čistio od prašine nove pantalone i patike, tako da me nije toliko interesirao taj očev, na momente, glumački monolog.

„Ovdje, još malo gore, na kilometar ili dva, je mjesto Zidina. Kao dječak sam tamo, tik do rijeke, odlazio s ovcama i sjedio dugo pored te kamenom urušene utvrde. Svi su se nekako plašili tog mjesta, zbog navodnog pojavljivanja samovile, nekakve dugokose djevojke. Nakon toliko vremena, kada razmislim, ona je bila više plod mašte nego istinita“, nastavi svoju priču moj babo Sulejman.

„A može li se vidjeti sada ta zidina, babo“, zagolica me očevo pričanje.

„Naravno. Ali drugi put, treba sići od glavnog puta, kroz nizbrdicu, a mi nemamo baš toliko vremena“, odgovori otac, a u meni se pojavi sumnja da on nešto od mene želi sakriti.

Po lošem makadamskom, prašnjavom putu je prošla, prepuna putnika, ruska gazika, ostavivši iza sebe gust crni oblak. Meni nije bilo svejedno što je naš novi automobil bio prepun prašine. Na momenat otac osjeti potrebu da zaustavi vozilo. Izađosmo vani. Nakon kraće pauze i pijenja vode iz staklene flaše, kažiprstom desne ruke babo mi pokaza Zidinu.

„Vidiš ono klesano kamenje pored one raskrsnice, gdje se spajaju dva puteljka, onaj gore što kreće od karaule i onaj koji vodi do visokih jela, odmah do rijeke?“, upita babo.

„Vidim.“, odgovorih.

„To je ta Zidina. Kao što imamo Kaljaju u Prizrenu. Samo ova ovdje je travom prekrivena i zidovi joj nisu visoki. Nije, kao što vidiš, na nekom uzvišenju ili brdu, nego baš uz tok rijeke“, reče moj babo, baš kao neki nastavnik geografije.

Gledali smo taj prelijepi pejzaž jedno vrijeme, sve dok pogled nije usmjerio ka ručnom satu.

„Sada moramo do tetke Ferije. Čekaju nas, a skoro će akšam“, odlučno će babo.

Krenuli smo kolima, prošli jedan, pa još jedan kameni tunel i sve više smo se približavali seoskoj čaršiji. Malo nas je kod Gornjeg Mosta zaustavila na ulazu jedna „predelja“ ovaca, čobanina Ise, i lavež tri šarplaninca koji su odvažno i s punom predanošću čuvali svoje stado. Baš sam se bio prepao. Kasnije, kao u Indiji, put su nam zauzele i seoske krave koje su u pred akšamsko vrijeme dolazile sa ispaše. Bilo ih je bar dvadesetak.

Do same stare škole, pored čaršije je bila kuća Kadrije Hodže, našeg tetkića, koji je bio naslonjen na ogradu seoskog mezarja.

Otac je parkirao auto kod Jedrijača, a ja uzeo kese sa bananama i sokovima koje je moja majka Zineta poslala sestri Feriji. Pozdravili smo se i ušli u prepunu kuću.

Tetka je ležala, bila je baš slabašna, iscrpljena i s poluotvornim očima je gledala prema vratima. Njen suhi kašalj se čuo do komšija.

„Milo tetkino, Mučo moj“, s prekidima mi je tepala tetka Ferija, šireći ruke prema meni. Imala je najveće srce na svijetu, a voljela je kada joj dođu sestrina djeca iz grada.

Kada sam joj se približio, u trenutku mi se učinilo da njene ruke mogu zagrliti cijelo selo. Kao da su joj napravljene od onih dugačkih jela iz šumarka Jelak.

Otac pozdravi tetku i upita je za zdravlje. Ona hrabro reče da je dobro. Ja sam još bio u njenom toplom zagrljaju.

„Teta, hoćeš li me, kako budeš ozdravila, odvesti do Zidina?“, iz prve izustih svoju želju koju je u meni posijao otac. U sobi odjednom zavlada muk.

„Svakako, tetino bećarče“, odgovori Ferija.

Babo se nasmija, ali ubrzo okrenu glavu prema „muškom“ dijelu sobe i nastavi svoj muhabet sa Kadrijom i njegovim komšijama. Ja sam još sjedio pored tetkine skutače, a ona bi s vremena na vrijeme preuređivala svoju šamiju na glavi. Oljuštih joj bananu, ali samo malo je pojela.

Umor je učinio svoje.

Kutak koji je tetka pripremila samo za mene da odmorim, pretvori se u malenu kolijevku, vezanu šarenim ručno izrađenim povojem. Neko me je ljuljao. Dugokosa djevojka me dodirnu po crvenim obrazima, a ja se trznuh i probudih.

„Ko si ti? Odakle si? Imaš li ime?“, počeh razgovor sa nepoznatom osobom.

„Ja sam Lebida. Želio si me vidjeti još onog trenutka kada ti je otac pričao o Zidinama. Danju živim leptirovim životom i pokrivam cijelo selo svojim raskošnim krilima koje narod može vidjeti na Gašćenu. Noću, kada svi spavaju, ja sam melek-čuvar... Sile zla stoljećima pokušavaju uništiti ovo rajsko mjesto na zemlji, žele bogu milim ljudima da presahnu vrela, da im ugase izvore, da umanje prinose žita, krompira... Žele da Radika presuši, da Šara

ostane bez pastira i ovaca, da nestanu nunike, ženivar i babin z'bec. Ja im, uz pomoć svega Stvoritelja, ne dam. I tako svaki dan. Nisam ni na nebu, ni na zemlji, tu negdje između“, otvori sebe nepoznata djevojka.

„A, šta je bilo u tvrđavi, unutar Zidina? Ko je tamo živio, Lebida?“, upitah.

„Živjelo je nekoliko stotina ljudi. Kuga je uništila stanovnike utvrđenja i svu marvu. Vladar je na nagovor mudraca, morao žrtvovati Bogu svako novorođeno žensko čeljade. Mene je otac sakrio i noću ostavio u Marinu rupu i bio je jedini koji se nije povinovao odluci prvaka. Dao je zlato jednom čobaninu iz susjednog sela, koji se obavezao da će me hraniti i štititi do punoljetstva. Tako je i bilo. Samo je desetine njih preživjelo kugu i napustilo tvrđavu.

Ostala sama bez svoga roda, bez majke i oca, ali ne i bez svog sela. Kao što je moj otac štitio mene, zaklela sam se Bogu da ću biti uz svoj narod, koji je preživio i kugu, i ratove, i glad, i da ću stalno bdjeti nad Restelicom. Ona krila kod Abdafa iznad sela su moja...“, milozvučnim će glasom Lebida.

„Mučo, Mučo... Spavaš. Sanjao si nešto. Hej, budi se...“, začuh tupi glas koji zaustavi vrijeme. Nisam znao više šta je stvarnost, a šta san. Valjda je to tako živjeti između sna i jave.

Bio sam sav u znoju. Tetkina Selvija mi priđe i izvuče me iz gužve.

Umivajući se u dvorištu i preispitujući sebe gdje sam to ja bio, zagledah se prema Gašćenu. Kad tamo stvarno krila Lebidina.

Otac se već spremio za polazak i reče mi da zagrlim tetku i pozdravim se sa ukućanima. Učinilo mi se da su sve njene boljke u trenutku nestale. Još su nam sira i kajmaka spremili za ponijeti. Selam majci.

„Došao si kod tetke i uspavao si se...“, otac će ljutito u kolima.

„Možda ste vi svi spavali, a ja bio budan“, onako hrabro progovarih. Otac stade razmišljajući i nastavi svoju vožnju.

A Zidina je bila još tamo gdje smo je i ostavili. Krila je svoje tajne. Na trenutak sam pogledao u tom pravcu i vidio kako se

Restelička rijeka uvija. Možda su to bile duge crne kose Lebidine. A onda se i ona pojavi i nasmijana počne mahati rukama. Stvori se pred mojim očima kula djevojačka. Ona još maše. Melek-čubar nestade. Provlačili smo se prema Dragašu. Od tog događaja više nisam imao sumnju. Otišao sam i napustio Restelicu, ali ona mene nije.

I danas, kada god bih otišao zavičaju, najprije bih uperio pogled prema Abdafu, gledao bih Gašćen i lepet Lebidinih krila. To je bio znak da je ona tu negdje i da me nikada neće ostaviti.

Alen Kaladžija

ŽIVOT MEĐU DVIJE KRAJNJE GOVORNE TAČKE

Babo Ismet, kad je bio petnaestogodišnjak, došao je iz Pljevalja u Sarajevo. Nisu bili rijetki oni koji su kao i on u Sarajevo dolazili iz drugih mjesta bivše Jugoslavije. U područjima izvan Bosne, u današnjoj Srbiji i Crnoj Gori – u Polimlju i staroj Hercegovini, i dalje prema Bihoru i raškoj oblasti, tačnije u Sandžaku – gdje su njegovi sunarodnjaci činili značajan udio stanovništva, postojala je svijest o tome da je Bosna, a naročito Sarajevo, kulturno i ekonomsko središte njegova naroda, pa se nemali broj njih doseljavao u ovaj grad. Već su Ismetove dvije starije sestre i jedan brat bili tu, pa je i on došao, u potrazi za boljim životom i nekom školom. Bio je najmlađe dijete Sejda i Šahze. U to vrijeme, Ismetu je majka već bila umrla, a otac Sejdo ostao je u Pljevljima sa sinom Sulejmanom, poznatijim kao Suljo, i snahom Sabahetom. Sejdo je nešto kasnije već bio u dubokim staračkim godinama. Sejdage, kako su ga tada mnogi zvali, sjećam se kao kroz maglu, jer je na bolji svijet otišao kada sam ja imao četiri-pet godina. Možda godinu dana prije nego što je preselio, dolazio je kod nas. Bio je to bijeli dobroćudni starac, koji je u rukama vazda držao čibuk s namotanim cigarama i uglavnom je šutio. A kad bi progovorio – samo je ponavljao: *Allahuekber, Allahuekber*. I šta god drugo dedo da progovori, doda: *Allahuekber*. Meni je to bilo pomalo čudno i nevjerovatno. A sjećam se i trenutaka kada sam dedu Sulejmanu zatvarao vrata pred nosom, u jednoj kući u Hrasnom, gdje smo živjeli, i kako sam mu govorio: *Ne možeš ti 'vamo, meni je doš'o drugi dedo!* Zašto mi je to trebalo, ne znam. A onda bi dva deda nešto pričali: jedan je mlio i mudrovaio, a drugi bi samo u znak odobravanja ili negodovanja povikao: *Allahuekber*. Moram prizna-

ti da sam se malo plašio toga da sve, sve, baš sve stane u jednoj riječi: *Allahuekber*. Majka mi je kasnije pričala kako sam mu tih dana po glavi skakao, kako sam ga ujedao, čupao, a on je sve to stoički podnosio i trpio govoreći: *Allahuekber*.

Kasnije, nakon što je dedo preselio, kad sam malo omudrao, slušao sam amidžu Sulja, koji je s ponosom i sjetom pričao o svome ocu.

Sejdo je u vrijeme kad je otišao u penziju, koliko se on sjeća, na vaktove odlazio u jednu pljevaljsku džamiju, u koju, sad tačno ne znam. Postio bi cijeli Ramazan, a najteže bi mu padalo tokom posta to što nije mogao pušiti. Kaže da bi se presamitio kod hastala, smotao nekoliko cigara i čekao da nastupi akšam. Upravo je nekoliko dana poslije Bajrama deda Sejda snašlo to što ga je snašlo. Sigurno je da mu krvni pritisak nije bio uredan. A onda je, dok je klanjao neki namaz, dobio moždani udar. Dedo se, kako bi se to kazalo u Pljevljima, šlagir'o. Leh, uzviknuo bi amidža Suljo jedan tipični pljevaljski uzvik, a onda bi nastavio pripovijedati o svome ocu. Dedo je bio u bolnici neko vrijeme, počeo se oporavljati, počeo ponovo učiti hodati, sjediti, pušiti, ali jedino što nije mogao ponovo naučiti bio je – govor. Džaba su bile sve rehabilitacije, banje, terapije, govorne vježbe... Moždani udar potpuno je uništio u mozgu centar za govor. Dedo je mogao misliti, ali nije mogao govoriti. Veliko je to iskušenje! Ponekad pomislim: Bože dragi, kako mu je u tim trenucima bilo! Kako je kad ostaneš bez govora, bez jezika, bez sebe, bez mogućnosti da kažeš što imaš, da čitav svijet sažmeš u jeziku, a to ne možeš... Sa racionalne strane gledano, riječ je o velikom iskušenju. Kad gledaš s druge, duhovne, iracionalne strane, Sejdo je mogao kazati vjerovatno najvažnije riječi u životu jednog muslimana, naročito jednog Bošnjaka, jer te riječi po islamskom naukovanju možda i nisu najvažnije, ali u simboličkom i performativnom smislu – jedne su od najidentitarnijih. Bio sam siguran da je Sejdo mogao kazati ono što mu je u životu bilo najvažnije, što je ostavilo najdublji trag u njegovoj

duhovnosti i racionalitetu. A moglo je to, možda, biti nešto što je u trenutku kada je dobio taj udar, ostalo izvan srušenog jezičkog sistema, da pliva i bludi po površini njegova mišljenja i duhovnosti, što je bilo povezano s artikulacijom. Zanimljivo, pored ove riječi, mogao je Sejda, iskazati još jednu prozodijsku cjelinu. Ona se nije javljala često. Pojavljivala bi se samo u onim trenucima kada bi dedo bio izuzetno ljut, razdražen, povrijeđen nečim. To je bilo: *Jebemti*. Dvije krajnje tačke ljudske naravi stale su kod deda Sejda između ove dvije jezičke, odnosno govorne jedinice: onoga što čini najintimniji i najsnažniji sloj duhovnosti i onoga što čovjeka čini rasrđenim, kada je izvan kontrole uvjetovane žustrinom ljutnje i izbacivanja iz kolosijeka razumnosti. Gotovo pa nevjerovatno. Dedova teškog hala često sam se sjećao dok sam imao jaku upalu glasnica, kada nisam mogao pisnuti i kada mi je teret nemogućnosti artikulacije jezika toliko teško padao da nisam mogao gotovo ništa reći. Tek tada shvatio sam kakav je teret nemuštoga govora sobom nosio Sejdo, iako je moje stanje potrajalo sedam dana, a njega je držalo punih sedam godina.

Dedo se dosta kasno oženio, imao je, kažu, preko 30 godina, a njegova žena, Dizdaruša, bila je mlađa od njega više od 15 godina. A ipak, ona je dosta prije njega umrla. Imali su tri kćeri i tri sina, a moj babo bio mu je najmlađi, „isprdak“. U periodu između 1941. i 1948. umrlo im je troje djece. Danas se uopće ne zna gdje su ta novorođenčad pokopana. Da moj otac nije preživio, ne bi ni mene bilo. Golemo. Nevjerovatno. Dedo se napatio i svašta predeverao, koliko sam saznao iz priča moga oca i amidže Sulja.

Sjećaju se oni kako su pedeset i koje godine, nakon što je dedo prodao svu svoju naslijeđenu imovinu od svoga oca i deda, koji je nekada na Boljanićima kod Pljevalja imao hanove, i sa svojom mnogobrojnom porodicom, na konjima, iz tadašnje Crne Gore, nekadašnje Hercegovine, u vrijeme proglašene vanredne situacije u ovoj republici, nakon brojnih tortura koje su vođene i za koje niko nikad nije odgovarao, polazili u obećanu zemlju

Turciju, nadajući se boljem i, ako išta drugo, slobodonijem životu. Sjećali su se amidža i babo kako su ove novopridošlice u Makedoniji Albanci i Makedonci zvali Bošnjacima, iako to njima tada nije bilo jasno zašto, a nekima nije ni danas, izgleda. Na tom putu, dedo je u Makedoniji, kod Orizara, u mjestu Džumajlije, u okolici Velesa, s ono novaca što je dobio prodajom svoje babovine, kupio neka polja. U tim makedonskim krajevima, gajio je lubenice, grijući se na osušenom kravljem izmetu i čekao vasiku. Ali, vasike nije bilo. To je bila neka vrsta propusnice koju su turske vlasti s jugoslavenskim dogovarali vezano za migracije „turskog relikta“ iz Jugoslavije. I svima njima bilo bi dobro: Jugoslaviji, koja se oslobađala „turskog“ naslijeđa, i Turskoj, koja je dobijala odanu i vrijednu humanu potenciju, koja se snažno čeličila u okvirima osmanske Bosne. A onda je u vrijeme, dok se prokleta vasika čekala, usvojen neki zakon o oduzimanju imovine i prijenosu vlasništva na državni nivo organizacije. Sejdo i njegova porodica ostali su goli kao prst. Šahza je Sejdagi stalno prigovarala da nisu nikako ni trebali ići, da su trebali ostati, makar na svom ognjištu, pa šta Bog da... I onda se Sejdo sa svojom mnogobrojnom porodicom, potpuni siromah i golofusković, kako bi se to kazalo u Pljevljima, vratio u svoj rodni kraj, u Pljevlja. Nena se nakon nekog vremena razboljela i ubrzo umrla, a dedo je uspijevaao neku crkavicu zaraditi kao pomoćni mesarski radnik u Pljevljima, još dok mu je žena bila živa. Sjećao se Ismet kako su u kući stalno imali neke iznutrice koje su jeli, jer bi ih dedo dobivao besplatno i nosio svojoj mnogobrojnoj čeljadi. Nije čudo što su mu se djeca brzo razila, svak u potrazi za svojom boljom nafakom. Jedino i do kraja odano čeljade, koje ga je zajedno sa Ismetom, spustilo u mezar, bio je i ostao amidža Suljo, koji je moga oca, a i on njega, zaista volio, možda više nego što se braća zaista mogu voljeti. Nikad Suljo nije bilo kome prigovorio to što je on isključivo vodio brigu o Sejdagi. I niko nije osjećao obavezu da deda drži kao malo vode na dlanu, kao što su to radili amidža i strina Sabaheta. Sjećam se, kad

sam gledao kulturni film „Maratonci trče počasni krug“, kako je onaj jedan od Topalovića, sin najstarijeg u njihovoj lozi, mogao jedini razumjeti šta deda hoće, jer je bilo dovoljno samo da najstariji Topalović naišareti rukama i zasvira na onoj svireni, da Topalović mlađi to sve razumije i ostalima iz loze objasni šta deda hoće ili šta deda govori. Tako je i amidža Suljo jedini i uvijek do kraja jasno znao šta Sejdo misli, šta hoće, koji mu je ćejf – kao da su mentalno bili na neki način povezani. To je možda za psihoanalizu zanimljiv slučaj. No, sad je sve to kasno. Sejdo je odavno pod zemljom, baš kao što su to i Ismet i Suljo.

Mislim da bi svako ko je znao Ismeta i Sulja mogao biti zavidan na bratskoj ljubavi koju su imali njih dvojica. Kad je Ismet preselio na bolji svijet 2014, amidža je samo jednom došao u Sarajevo, i to na dženazu. Poslije je govorio kako on više nema razloga da ide u Sarajevo, iako je mene, isto volio iznad svega i nikad me nije razdvajao od svoga sina Admira, baš kao što i Ismet nije mene i moga brata odvajao od njega.

Vrijeme stvara, vrijeme i rastvara, govorio je moj drugi dedo, Sulejman, naučen ovoj životnoj mudrosti iz iskustva i usmenih epskih predaja. Sejdaga je davno prestao zboriti *Allahuekber* i *Jeb-empti*, a ono što je iza njega ostalo, trajni je podsjetnik da sve ono što se čovjeku može sručiti na glavu, ne mora ga salomiti. I kad posrneš i padneš, ponovo ustani i kreni dalje. Uvijek će biti i onih koji će dalje nositi baklju što se prenosi s koljena na koljeno.

Sve nešto mislim i nadam se, da će nesebična briga prema svome ocu mog amidžu Sulja na Sudnjem danu spasiti belaja i musibeta.

Srđa Dragović

Abid Jarić

BIHORSKI ZELENI KONJ

Dan se gasio kao plamičak što na svijeći dogorijeva. Sunce se zarovalo u tamni oblak, koji ga je u zasjedi čekao na samom rubu šume oko Kutnjeg brda. Ptice zaklepetaše krilima i uz zaglušujuću buku napustiše krošnje u kojima su do maločas šenlučile, nadmećući se u ljepoti cvrkutavog pjeva. Dolje, na zemlji, ni šušnja ni treptaja. Šuma je zanijemila. Jedino što se čulo bio je muk. Gluh i tup, uvukao se među tamna i teška stabla predskazujući ono što se svakog trena moglo dogoditi. Ni Šarko više nije lajao, nego se uspaničeno motao oko nogu čovjeka koji je nekamo žurio. Mrak se već počeo rastapati u mirisu oluje što je sa svih strana nadirala.

Odjednom kroz šumu ciknu. Nebeska iskra, oštija od najoštrijeg noža, usječe se u pomrčinu i rascijepi hrastovo tijelo. Ranjeno stablo prokrvari vrelim plamenom, a ovaj suknu među suhe grane. Zrak se od te nenadane toplote ustalasa i poče gorjeti. Sve oko stabla u trenu postade buktinja.

Nova munja ispuni cijeli prostor. Neka zalutala ptica kriknu i sprženih krila pokuša uzletjeti ka nebu. Uzalud. Kao da je bila vezana nevidljivom vrpcom vrati se tamo gdje je i bila. Na zemlju koja je gorjela.

Šarko je bijesno lajao i niz usta mu se slijevala krvava slina. Trčao je ukруг tražeći izlaz iz vatrenog obruča. Nije ga bilo. Kao što ga, inače, nema u ovakvim situacijama.

Znao je to Sinan Latifov bolje nego iko drugi. On je bio bihorsko dijete i pola života proveo je u Brdu.

„Već sam se bio pomirio sa sudbinom“, pričao je kasnije na sijelu kod Dauta u Lazima. „Insan osjeti kad mu je kraj bliži od kragne za vratom. Ima trenutaka kada čovjeku oči iz duplji ispad-

nu od iznenadne slabosti, pa mu se tada prekine dah i izgubi se glas. Zaboravi hodati i postane kamen.

Jezik mu odeblja, a vilice se ukoče, pa nikoga ne može dozvati. Istina, otvarao sam ja usta, ali uzalud. Sve oko mene vrišti u panici i u smrtnom strahu, samo ja gluh i nijem, obnevidio i napola ugušen."

„To si se ti našao u Džehennemskoj vatri“, htjede se našaliti domaćin. „Rijetki su oni koji se iz nje vraćaju, a eto, tebi se potretilo. Tu se ništa ne može promijeniti, Sinane. Bog, ipak, sebi uzima samo one koji su njemu najmiliji."

„Sta sam sve prodeverao tog dana, pravo je čudo da sam preživio. Ne dao Bog nikome. Evo i sada mislim da nisam živ i da vam ovo priča mrtav čovjek."

Šumar Safet naiskap popi fildžan kahve i okrenu se prema njemu:

„Boga ti, da te pitam. Ostade mi nešto nejasno. Ja sam u Brdu bio odmah sjutradan poslije te kišice, i jedino što sam vidio bila je izgorjela stara bukva na proplanku bliže potoku. Gdje ti vidje toliku buktinju, aman?"

„Da ti pravo kažem, ne znam šta si ti vidio. Ali, znam šta sam ja doživio. Bilo je kao u najgorem snu. Od pustog boravka u šumi, ti kao da si pobenavio, Safete. Vidiš ono što niko ne vidi“, branio se Sinan.

Sinan je, inače, u Trpezima i okolnim selima, pa i dalje, bio poznat po nevjerovatnim pričama u kojima je on redovito bio glavni junak. Ne samo da je bio rječit, nego je imao smisla i za gestikulaciju kao rijetko ko. Kad bi prestao govoriti, njegove ruke su i dalje bile živahne, a njih je pratio izraz lica i igra očiju takva da su slušaoci nerijetko sami morali zaključivati o onome što nije izišlo iz njegovih usta, a očekivalo se. Ako bi, pak, neko pretjerivao u svom pripovijedanju, govorilo se za njega da je završio „Sinanovu školu“.

„I šta da vam kažem“, nastavljao je on svoj eglen, ne gledajući ni u koga posebno, iako su mu svi bili na oku. „Kad sam se već halalio sa životom, osjetih kako sa svih strana počeo propuhivati.

S propuhom dođe i topot. S njim i konj. Zelen. Ukopa se pored mene i Šarka. Umalo se ne onesvijestih od sreće. U prvi mah pomislih da sanjam, pa mi se u snu ukazuje. Da bih se uvjerio da je ovo stvarnost, pružih ruku. Dodirnuh ga. Krv mu klokoče kroz žile. A one nabrekle kao najdeblji konopci. Ljudi moji! Gledam u Šarka. Oči mu ljudske, pune suza. Konj kleknu na prednje noge i zaništa. Ja prvi skočih, a za mnom i Šarko. Na široka leđa Zelenog konja. Ponese nas pravo kroz oganj. U ušima mi bubnja topot njegovih kopita ispod kojih vatra sijeva. Gledam, iz nozdrva mu šikljaju dva potoka i gase požar pred nama. Ovakvu konjsku silu, sinu mi kroz glavu, ima samo Bihor. Ne znam šta se dalje događalo. K svijesti sam došao na Šerbinoj livadi, sasvim blizu Brda. Pored mene leži pas i maše repom. Trljam oči. Nisam siguran jesam li živ ili sam umro. Iznenada začuh kako stari Omer odnekud doziva zalutalu kozu Sušu. Dobro je, živ sam, pomislih i da vam pravo kažem bi mi drago. Vlažan i hladan zrak od prvih kapi kiše potpuno me vrati u stvarnost. Okrećem se oko sebe ne bih li ga opet vidio. Nažalost, od bihorskog Zelenog konja ni traga ni glasa."

Prestao je govoriti, ruke su se ukočile, a lice okamenilo. Samo oči još titraju i nikako da se smire.

„Ljudi, eto vam. Ja rekoah svoje“, i zašuti.

„Gotovo sam zaboravio kad sam posljednji put čuo priču o Zelenom konju. Kao da je nestao iz Bihora“, prvi se javi Avdo opančar.

„Ja sam, evo, već osijedio boraveći svaki dan u ovim našim šumama i po proplancima, ali još ne naiđoh na Zelenog konja, niti mi ko reče da ga je skoro vidio“, potvrdi Avdove riječi Safet šumar.

„Otac mi je zborio da se bihorski Zeleni konj pojavljuje veoma rijetko i da je to jedini konj na ovom dunjaluku koji se ne da vidjeti, ali se da osjetiti“, reče domaćin i zagleda se u Sinana.

A on sjedi mirno spuštenih ruku sa šakama u krilu i ne odgovara. Činilo se kao da je rekao sve što je kanio reći. I više od toga.

Izgledao je kao da i nije ovdje, na sijelu u Dautovoj kući, nego negdje daleko izvan ove sobe i radoznalih pogleda svih ovih očiju.

„Posljednji put javio se, čini mi se, u Trpezima kad se kopao temelj za novu džamiju? Ja sam tada još bio u očevoj kući, ni dječak ni momak. Zima je bila suha sa veoma malo snijega tako da se očekivalo i bezvodno proljeće. Međutim, ljudi priželjkuju, a Bog daje kako to obično biva“, nastavi govoriti Daut. „Sve što nije palo u zimu, palo je te godine u proljeće. Potoci i Trpeška rijeka nabujali, pa huće i prave vododerine za koje strepiš da se cijelo selo u njih ne pretvori. Ono što se iskopa do podne, ispuni se vodom i muljem do ikindije. Sutra dođeš i ne vidiš gdje je krampa zakopala. Ruke kopaju, a kiša i mulj zatrpavaju. Dodijala ljudima ta besmislena rabota, no najviše Alji mujezinu koji je prvi zakopao u zemlju s početka proljeća. ‘Ne mogu dalje!’, zavika. ‘Počeo sam se raspadati u ovoj vodurini. Eno Boga, evo roba, pa neka sudi’, i baci krampu daleko od sebe. Odmah zatim, sve ruke ispustiše alat. I moje su bile među njima.

Padalo je cijelu noć. Ujutro, kad sam ustao, tužniji i umorniji nego kad sam legao. na kućnom pragu dočekalo me sunce. Sijalo je snažno kao da se uželjelo zemlje. Tako je bilo čitav dan. Pred mrak, do mene su došli glasovi da su neki oko Trpeza vidjeli tragove konjskih kopita veličine najveće sinije koju turamo pod sač. Bilo ih je svuda, najviše u blizini temelja buduće džamije.”

Ovo što je kazivao domaćin nije bila nepoznato. Pričalo se po bihorskim sijelima o Zelenom konju, a da niko nije znao kad je priča, ustinu, krenula ni ko ju je započeo. Bilo je vremena kad su dodavani detalji, iako tom kazivanju nisu pripadali, ali i perioda u kojima se pripovjedna nit tanjila do pucanja, pa se činilo da će se prekinuti poput tankog konca i zauvijek nestati iz sjećanja ovih ljudi. Kad bi se pomislilo na najgore, odnekud bi se javio glas da je negdje ponovo viđen. Lijep, i dostojanstven, oku neuhvatljiv, kao što je bio kroz cijeli vakat u kome se govorilo o Zelenom konju bihorskom. Takva ljepota još nije viđena, tvrdilo se, iako ga nikad

niko nije vidio sve do ovog Sinanovog slučaja. A svi koji su čuli za njegov susret sa Zelenim konjem odmahivali su rukom, sumnjičavo vrtjeli glavom i javno izražavali svoju nevjericu.

„Suviše je on lud da bi od njega štogod pametno poteklo. Ne može on vidjeti ono što nikom drugom do sada nije uspjelo. Bilo je u Bihoru hafiza, uleme, hodža i hadžija, pa niko ne reče da ga je vidio. Osim njega. E, baš se našla glava koja će se proslaviti time. Odavde do Peštera ne postoji ni malo ni veliko, ni staro ni mlado, a da sumnja u postojanje bihorskog Zelenog konja. Ali, da ga je neko nekad vidio, to će počekati. Prvi put kad ga neko vidi, to će biti kraj i čovjeku i konju“, tako je govorio hafiz Salih iz Kruščice, koji je neke davne godine završio islamsku teologiju u Kairu, a onda se vratio kući, jer je doživio očni šlog od koga je oslijepio na oba oka za nekoliko minuta.

„Bisera, doturi nam onaj ibrik sa šerbetom, da ljudi okvase grlo“, obrati se Daut ženi koja je sve ovo vrijeme sjedila u hodniku i slušala šta muškadija govori.

Bisera Duraković bila je Dautova sestra i kad se vratila od muža, nastanila se kod brata, jer joj je otac Đulan poručio da je njegov kućni prag za nju planina. Bila je u zrelih godinama, jedra i okretna. Iz svakog njenog pokreta izvirala je ženska snaga. Imala je običaj da dugu crau kosu veže u pletenicu što je njenom izgledu davalo još ponosniji i privlačniji izgled. Nije bilo momka u Trpezima, a ni u okolini, koji nije požalio kad se udala za šnajdera u Buče.

„Sta će ona s njim?“ - govorilo se po seoskim sokacima. „Ni slika, ni prilika. Kao da joj je vrana oči popila, u što je gledala. Od igle i konca gotovo da je obnevidio. A ni kao čovjek nije za pohvaliti. Nit' s kim druguje, nit' kumuje. Da mu otac ne ostavi onu kućicu, morao bi glavu turati tamo gdje je i pasjoj tijesno. Žali Bože što će ljepota svehnuti u bunjištu. Ovdje je šejtan imao posla“, zaključivali su oni najogorčeniji.

Kako su godine prolazile, Bisera je sve rjeđe svraćala u očevu kuću. Dolazila je sama. Niti ju je ko pratio niti je koga za ruku vodila.

„Govorio sam ti da ne ideš za njega“, svaki put ju je ljutito dočekivao otac. „S njim ni poroda ne možeš imati. Iz suhog hrasta ne da se ni kap vode iscijediti. Da je bar od kakvog soja, pa ni to.“

Gledali su te mnogi, na prste obiju ruku ih nisi mogla pobrojiti. A ti, ponosna i ohola, nećeš nijednog. Hoćeš u Buče za šnajdera! Hvala Bogu, pa ti majka nije ovo dočekala. Jesi li se ijednom sjetila nje kad si odlučila da nam ovo učiniš?”

Posljednji put kad je došla, otac je nije ni pogledao. Sjela je na kauč blizu prozora, tamo gdje joj je majka najradije sjedila.

I rekla mu.

Onda je oborila glavu i gorko zaplakala.

„Suze dolaze zadnje“, konačno progovori otac. „Znaš da ti je rahmetli majka to često ponavljala.“

Suzama niko nikada nije oprao sramotu, pa nećeš ni ti. U ovu kuću više ne dolazi“. Usne mu zadrhtaše i dlanovima pokri lice. „Eno ti brat“, glas je sada krkljao „jedna ste krv, možda će te primiti. Nisam ja sinoć uzalud usnio onoliku svjetlost oko Zelenog konja. Moralo mi se danas ovako smračiti.“

Sav je drhtao.

„Allahimanet, babo“, čuo je Biseru kako govori dok je zatvarala vrata.

Nije odgovorio. Nije se okrenuo za njom. Samo je duboko uzdahnuo i rukavom obrisao oči.

Dok su izlazili sa sijela, Bisera im je namještala cipele pred kućnim pragom.

„Aferim, kćeri“, pogledom je pomilova Hadži Zejnil, najstariji među njima. „Uvijek si bila ama - ha među svim trpeškim djevojkama. Allah te nagradio onim što najviše želiš.“

Žena se osmjehnu i na trenutak među punim usnama zablistaše dva reda bijelih bisera.

„Hvala Vam, hadži Zejnile“, reče i oči joj se malo zamutiše. „Bog nijednog svog roba ne ostavlja bez svoje milosti, pa neće ni mene.“

Zejnil je bio najugledniji domaćin. u selu. Poslije nesreće koja mu se desila, ovo je bilo prvi put da se odobrovoljio doći među ljude. Proganjao ga je događaj koji će iz njegova života potpuno izbrisati svaku radost. Onaj zalutali metak što je usmrtio njegova sina jedinca, ubio je u njemu posljednju iskru života. Nesreća se dogodila na svadbi njihove dalje rodice. Niko više, u ovom prera-no ostarjelom čovjeku, nije mogao prepoznati onog nekadašnjeg veseljaka i omiljenog sazliju u Bihoru.

Kad se Sinan našao na izlaznim vratima, Bisera se sagnula da dohvati njegove cipele, ali ju je on preduhitrio. U jednom trenutku ruke im se dodirnuše i žena osjetno pocrvenje. Sinana podiđoše neki topli žmarci i tijelo mu čitavo ustrepta.

„Ne treba Bisera, sam ću“, jedva izgovori.

„Lijep ti je bio onaj san o Zelenom konju. Tako si ga ispričao da su svi na sijelu povjerovali kako se to uistinu i desilo, ali nisu htjeli priznati. Ti imaš dušu, Sinane“, reče i još više uspravi svoju dopadljivu figuru.

Sinan se zagleda u njene oči i pretrnu od onog što je u njima vidio. Duboka tuga se igrala njenim crnim zjenicama i bacala ih s kraja na kraj očiju. To je ženinom bljedom licu davalo izraz krajnje odsutnosti iz ovoga svijeta.

Te noći Sinan se dugo mučio sa snom. Kad bi mu se učinilo da će bar na trenutak zaspati, odjednom bi mu u misli dolazile njene oči. Lijepe i tužne. To se ponovilo nekoliko puta. A onda je ustao. Prvi pijetao je već zakukurijekao na nekoj seoskoj ograd. Onda je začuo i glas starog Omera koji je dozivao svoje koze.

Da je još neko osim njega bio u ovoj pustoj kući, čuo bi ovog čovjeka kako glasno govori: „Jedino je još može usrećiti Zeleni konj. Mora biti negdje. II' u Bihoru il' na Pešteru. Moram ga naći.“

Ostatak priče o Sinanu i Zelenom konju veoma je nepouzdan. Pričali su ga ljudi koji nisu imali dara za pripovijedanje kao što ga je imao Sinan, pa su bili neuvjerljivi. Drugi su, pak, bili toliko površni da su im se, čak, i djeca smijala. Bilo je i sumnjivaca što su kolutali očima kad je stari Omer kroz suze govorio da mu žena, uprkos svim mukama koje je preživljavala, godinama nije mogla umrijeti sve dok se u sabah jednog davnog jutra pod njihovim pendžerom nije začulo hrzanje Zelenog konja. Tek što je hrzanje prestalo, ona se primirila i ispustila dušu.

Brzo se pročulo da je Sinan, konačno, poludio i da je otišao tražiti Zelenog konja kojeg niko nikada nije uspio naći.

Neki se opet zaklinjao da ga je vidio na Velikom vašaru na Pešteru kako zagleda nekog konja koga su džambasi skupo prodavali iako je bio star i neuhranjen. U trenutku kad se već odlučio, jedan ga je uzeo pod ruku i odveo nekoliko koraka dalje. Dugo mu je nešto šaputao. Onda se Sinan vratio i rekao džambasima da nije više mušterija. Ovi su počeli galamiti i psovati onoga zlotvora što ga pod ruku odvede i kad su krenuli da ga dozovu pameti, njega više nije bilo.

„Da ste bili tamo, svojim očima ne biste vjerovali“, tvrdio je ovaj čovjek. „Bio sam tu i gledao sve to kao što sad vas gledam. Odjednom, iz vedra neba počeo padati kiša. I ne bi dosta jedno čudo, nego nastade i drugo. Kako se kiša pojačavala, tako se lokva ispod konja počela sve više zelenjeti. Kad je pljusak naglo prestao, nestalo je i vašarskog zelenog konja. Na njegovom mjestu stajao je mršavi zekan i tužno gledao u zelenu baricu vode pod sobom.“

Vrijeme je prolazilo, a glasovi o Sinanu sve su rjeđe stizali. A onda su potpuno umukli. Umjesto njih trpeškim sokacima i avlija-ma zazvečala je jedna nova priča:

„Kud se samo đenu Bisera Duraković?“ - bruhalo je. „Kao da je u zemlju propala. Nigdje je - aman, ljudi!“

A ljudi k'o ljudi, čude se i čekaju da se opet negdje pojavi bihorski Zeleni konj.

Refadija Pepa Abdić

AMANET

Dode mi sestra od tetke na hatar. Sjedi i gleda me u oči. Ja po običaju sjedim na tepihu. Gledam i ja nju, čekam da progovori.

- Plačeš li?
- Ne znam, ali su mi oči suve.
- Majka ti je poručila da ne plačeš; to nam je amanet od Alihodže ostavljen...

Soba za goste po danu, služila je naveče za spavanje. Tetka bi prostrla haljine i sobu sam mogla da razgledam dok lambu ne utule. A onda bi u mraku ostali i dalje da svijetle bukovi šašovci i bjelina zidova. Šašovci boje mahagonija, glatki poput svile, premazani sjajnim lakom, odudarali su od ambijenta sobe. Ko da su ih blanjali Dubrovčani. Na zidu zakačena sedžada, a ispod nje rezbarena sehara boje orahovine, sa velikim katancem, koji je vazda bio zaključan; bika je ključ nosila svezan za učkur od dimija. Tako da je za nas njegova sadržina bila nepoznata. Jedne prilike, uspjela sam da iz njega osjetim miris sapuna, dok je bika vadila svadbarsko ruho. Zalutao bi u njega ponekad i lokum uvijen u novinu. Tetka bi, čim ustanemo, slagala haljine, širom otvarala četiri mala pendžera poređana jedan do drugog, a nas bi poslala u kužinu. Pošto bi je raspremila, zaključala bi sobu i ključ stavila u džep od kecelje. Znao se da ulaska nema do akšama. U kužini bi nas dočekala toplina ognjišta, miris varenike iz bakrača okačenog o verige, a bika je, uz škripu, vadila tepsiju sa tek ispečenim hljebom.

Ljetnji dan dug, pa kad bih se umorila od planinske žege, pustili bi me da odspavam u sobi punoj tajni i raznih mirisa.

Soba je danju djelovala mnogo prostranija. Ukazao bi se ogromni ćilim, jastuci okićeni čipkom, šiljtad, krevet je ličio

na dvorski, prekriven tankom dekom, i jedna sniježno bijela pustečija. Legla bih na nju i osjetila miris čiste vune. Pogled bi mi se zaledio na pletenoj korpi od pruća; prekrivena vezenom bijelom krpom, visila je zakačena visoko u desnom ćošku o šašovce. Za mene je bila nedeohvatljiva, a sadržina nepoznata. O njoj nikad niko nije pričao, bila je poput ukrasa, pa se podrazumijevalo da su i pitanja bila zabranjena. Jednog dana, dok sam sama sa bikom sjedjela za ognjištem, zamolih da je pogledam. Ona se začudi ko da joj tražim da izvuče dukat iz njedara, pa reče da je ne može dofatiti i da je nju ta korpa udala, te se slatko nasmija.

- Eto, bila sam Salihu do iznad struka kad me je uzeo, pa sam kasnije malo i porasla, a on se sada pokupio od silnog rada...

- A kako te to, biko, korpa udala?

- A nije korpa, no knjiga što je u njoj. Kad sam se udavala spakovali su tu knjigu u korpu i sa njom sam došla. Kako sam je tad zakačila, tako je i ostala do dana današnjeg! No ne mogu ti sad pričati, bole me noge. Hoću da ih namažem zejtinom i gasom, a ti mi pomogni da privijem nailon. Puste noge - prozbori bika za sebe - promrzle mi u ratu, pa ih više ugrijati ne mogu. Malo mi pomognu zejtin i gas.

I tu se priča završi za taj dan.

No može li dijete ostat mirno i bez znatiželje. U mene se uvuklo jedno jedino pitanje: *Kako je to biku udala jedna obična, lakirana korpa od pruća?*

Ja sam spavala pored nje i nakon što lambu utule, bika bi započela sa molitvom naglas. *Ezubilahi minešejtani radžim, bismilahi rahmani rahim...* A onda bi počela da nabraja svoju decu, moli se za njih, njihovu decu, a uzgred i tuđu. Molitvom ih je prizivala da što prije dođu i molila Allaha da im put olakša.

Jedne noći kad osjetih da je pričljiva, priljubih se uz njena leđa, a ona mi reče da se primaknem još bliže da joj grijem slabinu, pa izmamih priču o njenoj udaji.

- Vidiš, čora, kakav je? E, sad je ljepši no kad sam se udala za njega. Ne znam ni kako se obreo u našu avliju, kuda je sve zujao od Korita do Godijeva. Nijesam se bila ni pokrila. Zateče me ispred vrata od kuće. Gleda me, a ja se zastiđeh od nepoznanika, pa ni tamo ni ovamo, nađoh se u čudu. Prvo me pita jel mi babo kući, pa nezvan prođe pored mene i dobaci: *Mogla si poras malo viša, no sva ti to mahana bila*. Nazva babu selam, a babo skoči sa mindera i obradova mu se ko rodu rođenom. Grleći ga sa obje ruke, reče mu: *Porašće, tek je petnajes napunila*. Ja ti se više nijesam pomaljala u sobu. U jedno doba, majka mi naredi da spremim sobu za musafira, a da ćemo mi svi spavati zajedno u drugu. Oni su uz lambu ostali dugo u noć, ja sam zaspala ne sluteći šta me ujutro čeka. A kad je insan mlad i bez briga, zaspe čim spusti glavu na jastuk. Ujutru, neđe iza doručka, reče mi majka da zajedno uđemo kod musafira. Kad smo nas dvije ušle, oni prekidoše priču. Babo se nešto meškolji, a minuti dugi dok prozbori. Kratko mi reče da je Salih došao da me prosi i da me je on već obećao, da druge ne more biti, i da ja treba samo to da potvrdim. Stid me bi da gledam oca, pa pogledom potražih majku. Ona samo ugnu ramenima, jer je to uvijek činila kad nije imala odgovor. Ne znam ja, bogomi, ni jesam li šćela ili nijesam šćela. Meni je bilo svejedno, jer ti se ništa razumjela nijesam. Znam da treba da se udam i to su mi utuvili u galvu, čini mi se, od kako sam se rodila. A kad će doći taj vakat, nijesam znala. No, babov malo oštrij glas me naćera da klimnem glavom, a da još jednom ne pogledam čojeka koji će mi biti muž.

Dedo se tu uplete i reče joj šeretski:

- Šta ti fali? Ete te ko banica si – i okrenu se na drugu stranu, zaspao.

- A nijesam se nadala da ću istoga dana krenuti sa njim. Neđe iza ručka, babo mi reče da spremim robu i da će nas zadana ispratiti za Korita. O svatovima nije bilo ni riječi, pomrlo naroda od španjolke, izginulo u ratu; njemu se braća iselila u Tursku, a mi

se jedva skućili. Pred kretanje, sede nas dvoje na minder i iznese ovu korpu što tražiš. Izvuče iz nje knjigu i ispriča nam ovako:

Eto, obistinilo se Alihodžino kazivanje. Išao sam kod njega u mejtef, a ti se Rahima nijesi bila ni rodila. Bio sam najbolji od svih u učenju Kurana. Kad se završila škola, na rastanku mi dade ovu knjigu. Šutim i gledam, bih nešto da progovorim od čuda, ali mi se ne dâ. Alihodža se blago osmijehnu i tiho prozbori: "Uzmi je i čuvaj, ne brini, ona će se jednog dana vratiti u moju kuću. Haj sad, na lake noge." Eto, da znate i jedno i drugo, zato sam je ovako lahko dao. Uzmite knjigu, neka vas dragi Allah čuva i hairli vam put.

- E bogomi, ne znam kako sam izašla iz kuće, al' kad sam krenula da se popenjem na konja, nešto mi nije išlo. On me dofati jednom rukom i baci na sedlo, al' uz smijeh dobaci da sam laka ko pero... - završi bika priču.

Nikad više nijesam tražila da vidim knjigu, niti se zanimala za nju. Samo mi je jedne rede bika rekla da će je ostavit u džamiju. Prihvatih njenu volju, što prežalit' ne mogu.

Sjedi dedo na velikoj trupini i britvicom delje parčad drveća za zupce na grabuljama, ponekad prodžara vatru, prituri drvo, zagleda se nakratko i nastavi da radi. Sjedi i bika i velikom drvenom kašikom miješa vareniku, da ne pokipi iz bronzina.

- Dedooo...

- Haaa? - odazva se promuklim glasom, nakašlja se da ovlaži grlo.

- Pričaj mi o svom babu, sjećaš li se njega?

- Hajde, kako da se ne sećam baba? - Ovo "hajde" mu je bila uzrečica. - Imo sam devet godina kad je poginuo. Bila je to 1912. godina, Kako da se ne sjećam, ko da je juče bilo. To se ne zaboravlja, ali ja se ne trudim da se često sjećam, ne valja to, unese nemir u hinsana, pa ne more spavat'. Moj babo je završio najviše muslimanske škole, bio je hafiz – muderiz. Medresu je završio u Đakovici, a one niže u Bijelom Polju i Novom Pazaru, Bio glavni učesnik u izgradnji džamije u Koritima, ođe u Ličine, a od 1885. godine bio je imam sve do 1900. Posle je babo prešao

u Bistricu. Zvao se Alija Ličina, pa kako je bio hodža, narod ga prozva Alihodža. U Bistrici je organizovao podizanje džamije i Mekteba, bio jedno vrijeme tu na službu i išao ko vjeroučitelj u Sjenicu i učio đecu u mekteb. Onda iz Bistrice prelazi u selo Klinac kod Zatona. Tamo sa narodom izgrađuje džamiju, pa poslije ide u Šahoviće. I tamo je bio imam i učitelj sve do 1912. godine, kad ga je crnogorska vojska počerala i on se vratio u Korita i radio u džamiji...

Zastade malo, delje ono drvo, muči se nešto, čini mi se. Malo ga prodrmusah za rame. Streknu. I nekako osorno mi podviknu da ne valja sve da znam. Da mi to ne treba, jer je to teret.

- Šta će ti to, žensko si?! Bolje ti je uči Fatihu ili Šehade, čuješ čora?

- Haj, Allaha ti, ispričaj joj sve - podviknu bika.

- Kako da joj sve ispričam, nije svaka priča za đecu. Neće razumet', ne valja pred spavanje da ne ograjiše.

- Velika je ona, sve zna - navijala je bika.

- Hajde, kad ste koptisale na mene – pristade dedo. - Moj babo je bio ćiramet, znao je sve, pa i kad će preseliti na drugi dunjaluk. Okupi nas to jutro ispred kuće, a bogme nas je bilo teško okupit', jer nas je bilo dosta dece, ali nekim čudom svi besmo tu. Pogleda babo prema brdu iznad kuće i pozva najstarijeg mi brata. Reče mu: "Haj, dovedi onog crnog galjka, da zakoljemo, jer će preko brda brzo stić' vojska, nećemo stić' ni džigericu da pojedemo, a ja i ti, Jonuze, poginućemo. A ti, Mujo, sakri se bilo đe, samo se sakri, tražiće te, a neće te moć' videt'. Vala, ona džigerica ne stiže ni da zacvrči, kad se ču topot konja. Babo ustade na noge da ih dočeka, mi se okupismo oko njega, a Mujo potrča prema izbi i zavuču se u nju. Nije prošao ni dekil, a konjanici se zaustaviše pored nas, sabljom razgrnuše nejač i isjekoše baba i najstarijeg mi brata. Majka nas ogradi ponjavicom da ne gledamo i povuču prema kući. Razlećeše se oko kuće da traže ima li još koje momče stasalo za vojsku. Ne nađoše nikog.

A poslije nam je Mujo pričao da se bio sakrio ispod nekake prsle ljese, da su je sabljama isjekli i pretvorili u prah, a da mu nijesu zakačili ni dlaku sa glave. Kasnije sam slušao kako im je majka komate na tepsiju unijela u kuću i na čaršaf sastavljala. Toga dana u Korita je nastradalo pedesetdevet muškaraca i jedna žena, koja je bila stala ispred svoga sina. Mi se jedan vakat držasmo majke, ali se brzo počesmo rasturat' po dunjaluku. Ja odoh čak u Andrijevicu, u najam. Tamo ostadoh devet godina kod familije Cemović. Držali su me i poštovali ko svoje dijete. Hranili i oblačili, a posebno su me pazili sa hranom. Kad sam napunio osamnes godina, domaćin me je opremio i najedno mi dao sve što sam zaradio. Kad sam stigo u Korita, čuh da se više ne prezivamo Ličine, no Alihodžići, po babu Alihodži. Majku ne zatekoh živu. Brat i neki rođaci se spremaju za selidbu u Tursku, sestre se poudale. Rekoše mi da su se podijelili i da je meni pripala baš ona livada na kojoj je rahmetli babo ispustio dušu. Za one pare što sam zaradio dok sam bio u najmu, ja od braće prikupih ono što su prodavali i odlučih da ostanem u Korita, da tražim ženu da se oženim, i evo, našaoh ovu od čeperka, da zanovijeta cijeli život.

Na to se bika uzjoguni, podiže se na prste, pa mu šeretski kroz smiješak reče da je bar za čeperak viša od njegovog nosa, i da je znala kakav mu je nos, nikad se ne bi udala za njega.

- Hajde, kako nijesi znala, kad si me ti prva srela ispred tvoje kuće?

Buni se bika pa veli da joj se neka mrena bila navukla na oči i da je čula samo šta joj babo zbori, a i pendžeri su bili mali. Počeše, ko i svake noći, jedno drugom da pronalaze mahanu, dok bika ne počne da zijeva. Priču prekide ustajanjem i naredbom da se lijega u haljine. Ugasi lambu, a mene dedo pozva, da ja njemu pričam priču i da ga češkam po hrbatu. Ne znam ko je prvi zaspao.

- Kaži mi šta mi je tetka poručila i kakav nam je to amanet dedo ostavio?

- U ona teška vremena deca su često umirala, a da ne navrše ni godinu. Ponijele bi ih prve bolesti, pa i obične prehlade. Tako se desilo da je zaredom Alihodža izgubio dvoje male dece. Žena mu je stalno plakala i džaba joj je bila njegova priča. Nije mu se mnogo ulazilo u kuću, pa je većinu vremena provodio u džamiji ili sa mještanima. Vrijeme je prolazilo i ona se polako havizala, pa počne razmišljat' kud joj ide muž i zašto dolazi dosta kasno. Jedne večeri se usudi da provjeri je li u džamiju. Čekala je da padne akšam, pa polagano priđe prozoru. Odgrnu kožu kojom je bio pokriven prozor i osta zatečena. Sjedio je na sedžadi i molio se, a na lijevom i desnom ramenu, šćućurila mu se dva bijela goluba. Od straha je bez daha stigla kući, ne znajući kako da se razabere. Ubrzo je stigao i Alihodža. Laganim korakom je prošao sobu i sjeo na minder. Žena ga je gledala i čekala, čekala, učini joj se prođe cijeli sahat dok on ne progovori.

- Bi li ti, ženo?

- Bijah.

- Viđe li?

- Viđoh.

- Ne valja plakat', zalud sam ti zborio. Kad dijete preseli, majčine suze i njega bole, svežu mu krila i ne daju mu da poleti jatu svome. Njegova duša luta, melec ga zalud čekaju. A svaka majka nek zna da ga zalud nije rodila. Suza majke kuću ne valja da kvasi, da bi melec sreću u nju unosili. Dok god ti budeš plakala, ona dva goluba neće polećet'. Znaš, da bi još rađala, duša ti mora biti čista i radosna.

- Reci tetki da suza za Aminom skoro nije ni bilo, same su presušile.

Davud Turković

Mehmed Đedović

GAJTAN ZA MOJ VRAT

1.

Ljubav ne bira vrijeme ni mjesto. Ona je ko ljetni svitac, nikad ne znaš gdje će upaliti svoju čarobnu svijetlost i razbiti noć.

Neko proživi život, a ne upozna je, jer ona je kao precizno razdvajanje svijeta živih od onih sa druge strane. Niko se nije vratio da nam objasni šta je tamo, a mi grozničavo vjerujemo u ono što mislimo da bi moglo biti.

Amila više nikada neće na isti način posmatrati most nad rijekom. Nekad joj je ličio na golemog, tromog skakavca iz prošlosti koji je tu doskočio da se odmori i zaspao; sad više u njemu prepoznaje vilin-konjica spuštenih krila.

Sretala ga je na mostu. Klimnuli bi jedno drugom i odlazili na zaklonjena, sjenovita mjesta da ih niko ne vidi. Tajna ljubav ima najjači plamen, i ona je sva drhtala od njegove siline. Da li se stvarno zaljubila ili je samo veče pored rijeke bilo prohladno, pa zbog toga drhti, nije preispitivala. Bilo joj je lijepo s njim i to je jedino važno.

2.

Iz ljudi progovara strah, mada oni toga nisu ni svjesni. Dok im život visi o niti, oni se sjećaju, oni lažu, oni pričaju sve ono što nikad ne bi rekli. Zamišljaju da je moglo biti drugačije i da je bilo kako bi bilo.

Svijet je pun onih koji rade zato jer moraju, a ne što bi htjeli. Jedan čezne za selom, stadom koza, jatom koka i ovaca, a vozi kamion po svijetu. Drugog boli duša za Bosnom, a siječe stabla po austrijskim šumama. Ovaj zida kuće, pravi malter, šaluje i radeći pjeva. I kad ne pjeva, u glavi mu pjesma. Taj kad pjeva, i ptice čute. Nikad nije stisnuo da uzme mikrofon u ruke i zapjeva; da jeste, nikad ga više ne bi ostavio.

Onaj što je htio liječiti ljude, a nikad nije imao dovoljno novca za fakultet, sad radi kao referent u jednoj firmi i od njega niko bolje ne poznaje trave, čajeve, gljive.

Daleko smo od onoga što jesmo, jer nas voda odnese na drugu stranu, a život udari kao čekić glavu eksera, kao da kaže: *ti ćeš tu i ne mrdaj*.

Svijet je pun onih koji rade ono što moraju, a ne ono što bi htjeli. I nikad neće biti drugačije.

Ramiz Gane je bio ratnik, a htio je biti vozač tramvaja. Ali život ima svoje planove i nimalo ga nije briga za sitne ljudske želje. On igra svoju igru, pa nekog dovede tačno tu gdje je krenuo, a mnoge skrene i uputi na neko drugo mjesto.

Dok je čučao u plitkoj rupi i gledao na sjenoviti grad, ljudi oko njega su svašta pričali, bez prestanka i bez suzdržavanja. Imali su potrebu da kažu bilo kome sve o čemu su godinama ćutali i utrivali su se za riječ. U očima im je vidio strah.

Gledali su u rijeku koja je mirno tekla kao da se ništa ne događa, kao da ne želi da se miješa, kao da joj je svejedno. Grad je pao i oni su znali šta to znači. Ubrzo će krenuti na njih šaćicu i neće imati milosti.

3.

Udarili su po gradu kao neiskusani kosci po visokoj travi na livadi. Nikakav otpor nije pružen. Ako ga je i bilo, bio je po rubovima, dalje od centra.

Pucali su, boli, bacali u mutnu vodu, trijebili jedno po jedno, od kuće do kuće, od stana do stana. Obeznanili se od tolike krvi za kratko vrijeme.

Dalje, dalje, ima još, nije gotovo...

Vrištalo je, cičalo, dozivalo u pomoć, ali niko se nije odazivao.

Bez milosti, bez predaha, nikoga ne ostavljaj, pazi da ti neko ne promakne, miši su to, zavući će se u rupu i čekati da okreneš leđa.

Mržnja je došla na svoje i mahnito mlatila.

Odnekud je u nemoći sijevnula munja preko vedrog neba, ali kao da i nije, jer niko je nije vidio.

4.

Nikada ovo nije palo u tuđe ruke, ko ga je držao tu bi i ostao, do samog kraja. Niko nije osvojio ovo brdo, pa će tako biti i ovaj put s Božjom pomoći. Sve će biti dobro, ima ko će nas braniti i pomoći nam. Naše je da damo sve od sebe, do zadnjeg ako treba, i ako mene pitate, nemojte piti. A ima ko će se pobrinuti da ovo mjesto ostane u našim rukama, inšalah. Bog je na našoj strani.

Muriz nije bio neki ratnik, a slab je i govornik, jer nikoga nije ubijedio u ono što je govorio. Nekad ono što kažeš, u tuđim ušima zvuči drugačije, češće ljudi čuju ono što hoće, a ne ono što je rečeno.

Tako je bilo i ovaj put, mada su poslušno klimali glavom i povlađivali Murizu, znali su da su sami i da pomoć neće doći, i uradili su sve suprotno.

5.

Oni što su čuli njen jezivi vrisak, nisu marili. Smijali su se dok su Amilinom mužu pucali u prsa. Samo je pao i sve je bilo gotovo. Tako brzo. Njegova patnja se završila.

Vuka je smotrla među ljudima u uniformi, držao se po strani, ali je to bio on, pa ako ga ona ne poznaje... Most nakon te večeri više nikada neće biti isti, ali ne samo on, jer i ljude koje porušiš teško je ponovo podići.

- Ne daj, Vuče... Ne daj im... Ne djecu, Vuče, oni nisu...

Izveli su njeno troje djece.

Vrištala je i otimala se dok su je izvlačili za kosu iz kuće u dvorište puno cvijeća.

Neki čovjek širokih ramena zagrlio je njenog ljubavnika i odveo ga iza zida. Čula je kad je rekao: *Pička vam materina i tebi i njoj. Mrš mi sa očiju*.

Mislila je da je to ljubav. Dvije godine se krila sa njim po skrovitim mjestima umorna od jednoličnog braka i debelog muža.

A onda joj se pomračilo i potonula je u duboku, ljepljivu tamu.

6.

Vjera je čudo koje se ni sa kakvim čudom uporediti ne može. Vjernik je sretan i kada je gladan. To je stijena koja se ničim ne može okrnjiti. Brak u kojem su oboje vjernici, pun je sloge i razumijevanja. Ramiz Gane, ratnik iz nužde, vidio je to svojim očima, pa iako nije mogao objasniti, upamtio je.

Derviši u vjeri pronađu duhovnu dimenziju za koju nisu ni znali da je mogu dosegnuti. Vjernik može hodati po mjesecini da se ne spotakne.

Nikad to neće priznati, ali ateisti zavide vjernicima na tom daru, tako je Gane mislio.

To malo selo je bilo skupina sretnih vjernika zadovoljnih sobom. Prihvatili su i mirili se sa svim što im novi dan donese, svjesni da je sve Božija volja. Nije to bilo slučajno. Među njima je boravio On, najtvrdi među tvrdima, baba, blaženstvo duha, sklad univerzuma.

Njegovo turbe je na brijegu. Svojom milošću obuhvata čitav kraj. Prigrlio je tu mahalu, ali šehar nikad nije zaboravio. Istjerali su ga kao zadnjeg psa, sakrili od svijeta, sklonili na sami rub i ostavili da tu umre.

Kada neko ustvrdi da ga vidi kako prođe putem u zelenim haljinama, do rijeke da uzme abdest, nije bilo nikoga toliko smionog da bi to mogao poreći. On tu spava, a kad spavaš, nije nemoguće da se ponekad i probudiš.

Čuvar turbeta mu je ostavljao bokal vode i peškir kraj uzglavlja. Ujutro bi svjedočio da je peškir mokar, a voda potrošena i niko dalje ne bi preispitivao, a i zašto bi.

On je čuvar te male mahale i tvrdih vjernika nasmijana lica, koji nikada nisu sumnjali. Svikli su na priče o Njemu, svaka čudnija od čudnije, i prigrili ih na prsa.

Da nije bilo više sile koja ih štiti i bdi nad njihovim snom, ni njihov mir ne bi bio tako postojan. Onda ne treba čuditi kako im je bilo kada je rat udario kao maljem po planini i sve rasuo u prašinu. Otišli su od svojih kuća gutajući gorke suze, sve se obazirući na turbe na brijegu odakle nije dolazilo ništa. Grob je bio miran, a

čuvar turbeta uplašen strašnom vojskom koja je nadirala, bacio je ključeve i više ga niko nije vidio.

Sve se utišalo tih dana. Osjetila se neka zlobna grmljavina u daljini kao da dolazi oluja. Još nije, ali samo što nije.

U praznom selu ni pijetlovi nisu kukurikali, a takva zlokobna tišina nije mogla dugo da traje.

7.

Branioci su pristigli prije nego što će iz mahale zamaći zadnje dijete, među njima i Ramiz Gane. Nije ih bilo mnogo i nisu imali nikakva iskustva. Došli su jer ih je gonila mladost, a škakljala radoznalost. Dočekalo ih je ono malo domaćih što je ostalo, radosni što ipak nisu sami.

Bili su u farmericama, patikama, tankim majicama, radosni, nasmijani kao da idu na igranku. Gane se naslonio na široki kameni zid i zagledao u grad.

- Šta misliš koliko njih je prije nas branilo ove ruševine? - osmijehnu se.

- Stari grad su napadali i rušili... Kažu da ga niko nije osvojio, ali haj ti znaj.

- Samo što tada nije bio stari.

- Živ ili mrtav.

- Šta?

- Ništa, šalim se. To je više bilo hipotetičko pitanje.

- Kakvo?

- Šalim se, zaboravi.

- Ti si neki profesor, šta li. Mnogo se praviš pametan.

Cijelo vrijeme su Ramiza Ganeta zvali profesor, za pravo ime niko nije ni pitao.

8.

A daleko u prošlosti, u sjenama davno izgubljenog sjećanja, ječi jedna tačka koja će dovesti šejha tu gdje sada leži.

- Ostavi se toga, Hasane. Zna se u čijim rukama je toljaga. Pogni glavu ili je se nećeš nanosati. Ti si božiji čovjek, nisi za pobune.

- Šta smo onda, dobri moj efendija, ako nismo sa svojim narodom kada mu je voda do grla?

- Zna se naše...

- Zna li se? Klanjati se sili, ćutati, drhtati od straha za vlastitu kožu. Valja nama stati pred isti taj narod, efendija, i u oči ga pogledati. Ti to može biti možeš, ali ja ne mogu. Nismo svi isti ni pred Bogom, ni pred narodom...

- Ne huli, Hasane. Vazda si bio svojeglav, trčao pred rudu.

- Ja sam što i oni čiji stomak večeras jauče od gladi. Ni korak ispred njih, ni zalogaj na uštrb njihovog povjerenja.

- Nije pametno.

- Nek nije. Ne mora ni moja svaka biti pametna.

Hasan ga gleda i vrti glavom. Sažalijevao ga je. Tako usko i ograničeno, brinući jedino za vlastitu sigurnost.

- Neka te, efendija. Neko mora i da preživi, ako ti je potaman, onda to budi ti, a ja ću svojim putem.

Podiže ruku i prekide u namjeri drugog da išta progovori.

- Ostavi ders onima do kojih će tvoje riječi doprijeti, ako iko preživi, neko će morati i da dersi. Ja ću na čaršiju, pa ako bude suđen gajtan za moj vrat, neka tako bude.

- Ako si odlučio...

- Jesam.

- Što me onda pitaš?

- Da potvrdim na čijoj si strani.

Gleda ga kao da prolazi kroz njega, a efendija se skupio u tačku. Sramota ga, ali ga više strah pa je spreman progutati sramotu pred ubogim dervišom koji nikome nije važan.

Zar je mogao tom malom kratkovidom čovjeku, koji je strepio samo za svoj život, objasniti da on vidi puno dalje od jedne pobune i jednog poraza i da je važno na kojoj si strani, makar znao da ne možeš pobijediti. Čeka ih još dosta izgubljenih bitaka, ali odustati znači poraziti sam sebe, a nema većeg poraza nego što je taj.

I bi pobuna.

Glasna, brojna, euforična kao i sve pobune do tada. I ništa se gladni narod nije pitao, pa ni ima li koru hljeba za večeru.

Vlast šuti i stenje. Pušta ih da misle da su važni i da bilo šta mogu promijeniti.

Onda udari po sredini. Pobije kolovođe, podavi najglasnije, razbije ostale i utjera strah u kosti.

Iz nekog razloga su Hasana zadržali u tamnici. Niti ga kažnjavaju, niti prijetu. Onda dođe haber da je protjeran iz Šehera i da se više nikad ne smije vratiti. Ranom zorom ga odvedoše.

U podne, na džumi, onaj isti efendija koji je sageo glavu pred silom i nije htio učestvovati u pobuni, održao je hutbu o tome kako tijelo bez glave ničemu ne služi i kako narod bez vlasti i vladara nije ništa drugo do gola rulja, i kako vlast zna šta radi čak i kad nameće porez i otima od sitnog evlada, jer vlast je to, nije sitan kamen.

Svi šute pognute glave i uzdišu. Niko u Šeheru neće primjetiti da neko fali osim onih iz čijih kuća su odvedeni, a narod brzo zaboravlja.

Nakon tog govora, jedan je zaključio da je pred njima čovjek sa ozbiljnim problemima, onaj koji ne razlikuje dobro i zlo. Svojevrtni manipulator sa ludačkim sjajem u očima, opasni čova koji će napraviti još dosta štete, jer ljubi vlast i klanja se jačem, pa i preko leđa vlastitog naroda. Ali to nikome nije rekao, jer glava je bila jeftinija od smotuljka duhana, a takvi kad se svete otrijebe svako uho u kući. Zato je bolje prećutati.

9.

Spuštao se prvi mračak kada su krenuli nizbrdo prema gradu. Ne bi im to palo na pamet ni u ludilu, ali adrenalin u jeku bitke i spontano spuštanje za napadačima donijeli su nešto što nisu planirali.

Napadači su bili iznenađeni otporom na koji su naišli. Mora da im se učinilo da tu ima puno više ljudi nego što je stvarno bilo. Doduše, bili su tromi i spori, mnogi toliko pijani da su jedva stajali na nogama. Mislili su da će se samo popeti na Stari grad i nastaviti slavlje, tako su očekivali, ali nije tako bilo.

Nekakva silna vojska je odgovorila na njihovu vatru i malo po malo oni počеше da se povlače. Njihov kukavičluk ohrabrio je one koji su branili seoce. Ovi nazad, a ovi za njima.

Nije to bilo lagano povlačenje jer su praćeni snažnom vatrom koja im je bila za petama koliko god da su uzimali. Strah je učinio da im se ona šačica branitelja, koja ih je zajmila, učinila većim i snažnijim nego što su stvarno bili.

Niko nije osvojio to mjesto. Ono ima svog čuvara, a taj će vatru i kamenje posuti po onome ko krene na Stari grad sa zlom namjerom.

Malo po malo, pretrči, prijeđi, sagni se, hajde još malo, i njih nekoliko se i ne htijući nađe nadomak grada. Stali su da predahtu, mahnuli da se uvjere da su svi dobro. Stjerali su ih stotinu, a oni nisu ni okržnuti. Osjećali su se dosta snažnije nego što su zaista bili.

Onda je Gane prinio prst usnama i dao im znak da budu tiši. Negdje je ječala muzika i čuo se žamor ljudi, poneki pucanj bi otišao u mrak. Njih dvojica su pretrčali strminu i spustili se prema ulici. Ramiz je štitio odstupnicu i u mraku je prepoznao Fareta, a onom drugom je smotrio samo leđa, domaći, onaj koji je poznavao okolinu. Ostali su bili predaleko da bi vidjeli šta se tačno dogodilo, Fare im je to kasnije pojasnio.

Provalili su u prodavnicu i uzeli suho meso, cigarete, pivo, nekoliko flaša Badelovog konjaka, kobasice...

Te večeri su bili opijeni lažnim osjećajem pobjede. One flaše iz prodavnice su išle iz ruke u ruku, od usta do usta. Smijali su se, pričali šta se i kako dogodilo, svaki na svoj način, i opet se smijali.

Onda se vratio Muriz. Obeznanio se od ljutnje kada je vidio

šta rade. Obilazio oko njih i držao se za glavu, a oni su se i dalje smijali. Muriz je othukivao, nešto učio šapatom, dizao ruke kao u molitvi.

- Zar vam nisam rekao da ne pijete... Zar nisam... - ponavljao je.

Rekao je da Stari grad neće pasti jer ga On brani. Kako bi to drugačije objasnio golobradim mladićima koji su bili sigurni da niko osim njih ne brani ovaj izgubljeni dio svijeta. Upozoravao je Muriz, ali ko bi ga slušao nakon prve velike pobjede.

Ramiz Gane nije pio. Otišao je do osmatračnice da gleda odozgo na grad i rijeku kojoj je bilo svejedno što je rat, da popuši cigar i da malo šuti.

U turbetu je gorjelo. Uplašio se kada je to vidio. Tako jaku svijetlost koja je blještala unutar turbeta, više nikada neće vidjeti. Sijalo je kroz prozore jako, bijelo svjetlo, ali nije išlo dalje od kućice izgrađene oko groba.

Nikad se nije toliko uplašio. Sve u njemu je drhtalo, da je mogao, ukopao bi se u zemlju, da je mogao...

Bilo ga stid, strah, jedva je mogao da diše, ali pogleda od tog svijetla koje je dolazilo iz turbeta nije mogao odvojiti. Onda je samo nestalo, odjednom je zavladao mrkli mrak. Ništa se nije vidjelo, ni rijeka, ni grad, ništa. Gane je bio siguran da su sad sami i da više niko ne brani Stari grad. Nekako je znao da je to tako, kao da mu je neko rekao.

- Niste smjeli piti... Zar vam nisam rekao... Gotovo je...

Ponavljao je Muriz kao u bunilu dok je hodao oko veselih mladića koji su se smijali.

Gane nikad nije zaboravio taj događaj. A razumjeti ga, svako nije mogao.

Ubrzo je zabijeljela zora. Sa prvim svijetlom je zapucalo sa svih strana. Padali su jedan za drugim. Napadača je bilo više nego ranije, bili su uporniji i nisu bili pijani kao sinoć. Za tili čas sve se okrenulo naglavačke.

Ko je stigao da se izvuče, preživio je. One koje su zarobili, više niko nije vidio. Turbe su zapalili, vatra je dugo šikljala prema nebu. Zapalili su ga noću da se plamen vidi što dalje. Znali su koliko je Hasan bitan tim ljudima koji su sa turbetom živjeli i umirali.

Gane nikome nije ispričao o onom svjetlu koje je vidio u noći u kojoj se uplašio kao nikada u životu. A i da jeste, to ništa ne bi promijenilo.

On je imao sjećanje na te mladiće koji nisu preživjeli i ono mu je draže od priča koje će slušati kasnije. Mnogi su imali svoje istine, pa se ona prava izgubila u magli, više ne znaš šta se stvarno dogodilo, a šta ti se učinilo. Onda počneš da sumnjaš da si igdje i bio, jer su mnogi glasniji i dovitljiviji, jer se ti sklanjaš i više šutiš nego što pričaš. I tako dođe do toga da pravih nema nigdje, a krivih nema gdje nema. Ali ko god mu spomene rat, a uvijek ima usijanih glava koji bi ponovo pucali, njega spopadne mučnina.

Dosta je bilo...

Ruždija Kočan

NEMKINO KAZIVANJE

Preselila je Nemka Ličina, rođena Škrijelj, supruga Ahma Ličine, koji je sa sestrama Nedžibom i Fehimom sačuvao narodni dragulj-pjesmu „Kajo, mila Kajo“. Nemka je i u devedeset petoj znala da očara svojim mudrim pričama i poukama. Iza sebe nije ostavila samo brojno potomstvo, koje je, kao i cijeli bihorski narod, rasuto po dunjaluku, nego je svojom neiscrpnom dobrotom, dubokom mudrošću i nevjerovatnom vitalnošću, ostavila neizbrisiv trag na sve koji su imali sreću da se sa njom sretnu i porazgovaraju. Kako sam imao privilegiju da dugo budem u njenoj blizini i uživam u razgovorima kojima je često otvarala nepoznate stranice iz bihorske sehare, osjećam obavezu da sa ivate zaborava otrgnem i sa vama podijelim jednu njenu priču.

Ovako je kazivala Nemka:

Prije mnogo, mnogo godina i zemana, u Bihoru živio mladić, jedinac. Roditeljima ga Allah dao u kasnim godinama, pa, čim se malo zamomčio, odluče da ga žene. Raspitali se na sve strane, po cijelom Bihoru i Pešteri. Obilazili svadbe, a ni Lađevac nisu propuštali. Bili su radni i poštteni, pa su im vrata svuda bila otvorena. Ali, uzalud: iako je bilo mnogo dobrih prilika, njihovom se sinu nijedna djevojka nije svidjela. Na kraju, oni se pomiriše sa sudbinom. Odustali su, a njemu ostavili amanet da sam nađe djevojku za ženu.

Kad je stasao kako valja, tražio je i on sam, uporno i svuda, ali nikako da pronađe srodnu dušu. Putujući, jednog dana je naišao na starca koji je sjedio pored puta. Bi mu zanimljiv, pa počeo razgovarati sa njim. Ne potraja, a momak u razgovoru otvori dušu. Požalio se da godinama traži sebi ženu, ali nema sreće. Starac ga je, motajući duhan, pažljivo slušao. Dugo je ćutao, a onda reče momku da se njegova žena tek rodila. Možeš da je čekaš ili da je

ubiješ, nema ti druge, to ti je suđeno – rekao je starac. Momak se skamenio.

Shvatajući njegovo razočarenje, a možda i nevjericu, starac predloži da sve sam i provjeri. Kaza mu, u povjerenju, u kojoj kući i u kojem selu je njegova buduća žena.

Danima je momak razmišljao o starčevim riječima. Nikom nije ništa govorio. Najzad odluči da sve provjeri. Skoro dan hoda mu je trebalo da stigne do na kraj Pešteri i kuće koju mu je starac detaljno opisao. Usput je odlučio: bude li u toj kući kolijevka sa curicom, ubiće je i time promijeniti sudbinu. Ne može on čekati tolike godine, ostariće bez žene i porodice.

U sami sumrak stigao je pred rečenu kuću. Bila je taman onakva kako je starac opisao. Pitao je da li može konačiti, jer je putnik iz daleka. Dobio je konak, ponudili mu i večeru. Kuća puna djece i, uz njih, nedavno rođena beba, u bešiku. Kroz razgovor je saznao da u kolijevci spava žensko dijete.

U gluho doba noći, dok su svi spokojno spavali, momak je ustao, polako prišao kolijevci, i jednim kratkim trzajem zario nož u povitak. Curica je briznula u plač, a momak nestao bez traga. Majka je hitro skočila, upalila lambu, a svuda naokolo bila je krv. Djevojčica je i dalje plakala. Kad je majka strgla sa nje krvave po-voje, vidjeli su da je, na sreću, djetetu bio povrijeđen samo mali prst na desnoj ruci.

Nikad nisu saznali ko je bio onaj musafir u njihovoj kući. I šta je htio...

Godine su prolazile. Momak se nije ženio, a za to vrijeme, curica je izrasla u pravu ljepoticu. I nju su roditelji vodili na Lađevac.

Tamo su im se pogledi prvi put sreli. I zavezali se. Prosci su došli, djevojka je pristala i ubrzo je bila svadba. U đerdeku, mladoženja primijeti da nevjesta nema dio malog prsta na desnoj ruci. Nakon dužeg oklijevanja, odluči da je pita kako ga je izgubila. Ona je prišla svojoj sehari i iz nje izvadila nož. Kad je odrasla, majka joj je sve ispričala o neočekivanom musafiru i o nožu. Rekla

joj je da je nož ostao pored bešike i da sada mora da ide u njenu spemu.

Mladoženja se skamenio. Sjetio se one noći, starca i njegovih riječi: Sudbina, sve je određeno i zapisano, bez Allahove milosti, ništa se ne dešava.

Ode i on do kreveta i ispod jastuka izvadi kanu od tog istog noža. Sjeo je pored nevjeste, zagrlio je i obećao da će ostati zajedno do kraja života. Tako je i bilo. Rodili su devetoro djece i dugo i sretno živjeli.

Decembar, 2024.

Mirsad Đurđević

Rafet Mulić

ARŠLAMA

- Paaaa, bežimooooo – ču se paničan vrisak žene, koji ispuni cijelu dolinu koju je barabar pored rijeke pratio krivudavi seoski put. Začas sve zastade kao da je ovaj moment, koji se desio, a nije ni trebao ni morao, i ipak se uokvirio u ram sjećanja onih koji su ga preživjeli. Sve se u tren desilo, ali se zato godinama planiralo i odgađalo do sad.

Bila je "čudo" od trešnje – aršlama. Rodna i slatka. Baš onakva kakvu svako, baš svako želi pri odabiru sadnice za svoju bašću, ali rijetko se kome posreći. Ko je ovu aršlamu zasadio, niko nije znao, budući da niko u selu ne pamti da je ikada ona bila mlado i malo stablo. Svako bi se zakleo da je oduvijek bila ovakva i ovolika. Izbjegavali su da pričaju legendu kako je trešnju zasadio bihorski kadija Mehmed efendija, pjesnik koji je baš na toj vakufskoj zemlji podučavao sibijan o ljepoti vjere i božanskom skladu kojem čovjek treba stalno da teži.

Debelo stablo se tik iznad zemlje račvalo u četiri oveća i tri manja kraka, koji su formirali skladnu krošnju, kao da je najbolji slikar skrojio. Tako se lako bilo popeti, a jedra debla su bila, i po stasu i po rastu, prilagođena za svačiji uzrast. Bila je mamac za svakog, za ljude i ptice. Ljudi su jeli manje uzrele, manje sočne plodove, a ptice ono što ljudi nijesu mogli ubrati. Svejedno, bilo je roda za svakoga. Niko ne pamti godinu u kojoj ona nije rodila i to baš, baš rodila i prerodila, tako da bi uvijek preostalo roda i poslije svih ljudi i ptica koji su je pohodili. Po važećim knjigama trešnja i zemlja oko nje pripadali su Nikoli, ali niko i nikada nije branio nikome ako je imao volju da svrati i ubere za pojesti te krupne crne, sočne aršlame. Nema toga ko je prošao putem koji je krivudao

nedaleko od nje, a da nije svratio da se odmori u njenoj hladovini, zasladi sokom njenog ploda ili jednostavno bude tu, tu pod njenom zaštitom. Ljudi iz sela su dolazili da, baš tu ispod njene krošnje razgovaraju, kao da je to bilo neko posebno sastajalište ili seoska kafana, koju ovo selo nije nikada imalo. I djeca su ovo stablo doživljavala kao orijentir gdje su se okupljala, planirala, dogovarala, pjevala i, naravno, kad je plod uzrio, kao mjesto gdje su se razdragano verala po granam i sladila do mile volje. Bilo je to čudo od drveta i svi mještani su podrazumijevali da će ih sve, a i generacije poslije njih, nadživjeti. Vladalo je uvjerenje da je naša trešnja bezvremena, besmrtna, kao majka, žena koja se jednom rodi al' nikad stvarno ne umre, kako reče jedan pjesnik. Svi su tako mislili osim On, njen vlasnik Nikola.

"Vala, Nato, hoću onu aršlamu da posijem i nema druge", reče Nikola svojoj ženi jednog prolječnog jutra dok su pili kafu.

"Nemoj, Niko, greota je sjeći trešnjovo drvo, znaš i sam. Znaš koliko ti je tvoja majka branila da to uradiš", molećivo odgovori Nata. Znala je ona sa kakvim namćorom živi i da će Nikola kad tad to uraditi. Još prije nekoliko godine je kanio to učinjet', no mu majka njegova ne daje.

"Dok sam ja živa, sjeći je nej. A kad mene ne bude, radi šta ož. Mnoge je ona, grdan ne bio, na'ranila i još će, pa ne dam da činiš tu greotu. Sjeći je nej, vala, za moga života", govorila mu je majka u nekoliko navrata kada je pominjao svoju namjeru.

Nikola je tu nakanu obrazlagao čestim snovima u kojima neko dijete pada sa aršlame i pogine, pa ga je bilo strah, ponajprije za svoju, ali i tuđu djecu.

"Vidiš, grdna ne bila, Nato: sva djeca po cijeli dan vise na to drvo pa i ova naša. San mi kazuje da će se desiti neko zlo, videćeš. A šta ako se san obejani? Šta ćemo, kukali i mi i još ko li? Ne mogu da zaspem, svake godine kad ono krene berba. Sve se bogu molim da ne rodi, a ona ko zainat, svake godine rađa li rađa. I sve mi se čini da rađa sve više i više, ptice je pokljucale da Bog da!"-

vidno ljut dodao je Nikola i srknuo ono malo kafe što mu je bilo ostalo u šoljici. "Ujutru idemo da je posijemo", presudi Nikola aršlami.

A ona probهارala ko zainat, ko pred iskob. Nadvila se nad malom lazinom iznad puta, ko nevjesta u najljepšoj vjenčanici. Nekako je bila tu na sentu, tako da se mogla vidjeti sa svih strana u svoj svojoj ljepoti. Ne, nju niko nije posadio, do sama priroda. Priroda je htjela da ljudima daruje nešto i za pogledat i za koristit. Sunčan aprilski dan, behar dozvaao pčele i leptire kao iz neke bajke ili zamisli ovozemaljskog raja što se urezuje kao slika u naše pamćenje.

Sudnji dan za nju ili njega. Aršlama i Nikola, kao dva junaka na mejdan poljani.

"E grota ti je, Nikola, posjeći je. Kako ćemo svi mi, jadan, bez nje", zabrinuta, gotovo plačna prozbori Nata, dok je sa rukom preko usta stajala ispod aršlame. Sve se nadala da će Nikola odustati od nakane da je jutros posijem. Činjelo joj se da joj rod najrođeniji čeka smrtni čas, a ne ova vočka, ovo čudo od drveta.

"Nema mi druge", ponovi Nikola i upali motornu šegu. "Mići se odatle", naredi. Zabi se lanac u deblo i sve se preokrenu. U tom času učinje se i Nati i Nikoli da čuju krike i jauke, nekako poznate, nekako ko ljudske i dječije, i ženske i muške. I graktanje ptica, zujanje buba, cviljenje crva i mrava. I sve se ču, i sva dolina odjeknu glasom onih koji su makar jednom sjeli pored nje ili se makar jednom zaslادili njenim plodom. Nikola nekako streknu, izmače se od debla, zamisli se malo i onda ponovo zasječe da napravi kiln i usmjeri njen pad.

Stajali su njih dvoje između aršlame i padine brda, koje je visilo sa sjeverne strane od aršlame. Stajali su i sa nevjericom gledali u taj prekrasni bijeli oblak kako se lagano naslanja na neka dotična debla jabuka i šljiva sa istočne strane.

"Zašto ne pada, nije mi jasno", više za sebe al' vidno uzbuđen prozbori Nikola.

“Ne znam, Boga mi”, dodade Nata, sve se nadajući da je Nikola nije posjekao i da je sve ovo kao neki dosadan san.

“Majku joj njenu, posjek'o sam je do kraja. Trebalo bi da padne dolje do puta”, lagano prozbori Nikola i krenu ka deblu. Upali šegu i zari joj još jedan rez i prešaga je ponovo do kraja. Ona samo malo posrnu i zadrhta. Šegač se izmače i sa nevjericom gledaše prekrasnu krošnju, koja ga je godinama u snovima opsijedala i od koje se plašio, plašio za tuđe živote.

Aršlama je stajala, zatečena ovim događajem, za koji ona kao i on, a i ostali u selu, nije vjerovao da se može desiti. U glavi su mu tutnjali glasovi.

- Zar nju da posiječe. Zar nju koja je godinama, desetljećima, možda i stolicima hranila ljude, insekte i ptice, da je ljudski stvor posiječe.

Čak i trešnja je progovorila ljudskim glasom.

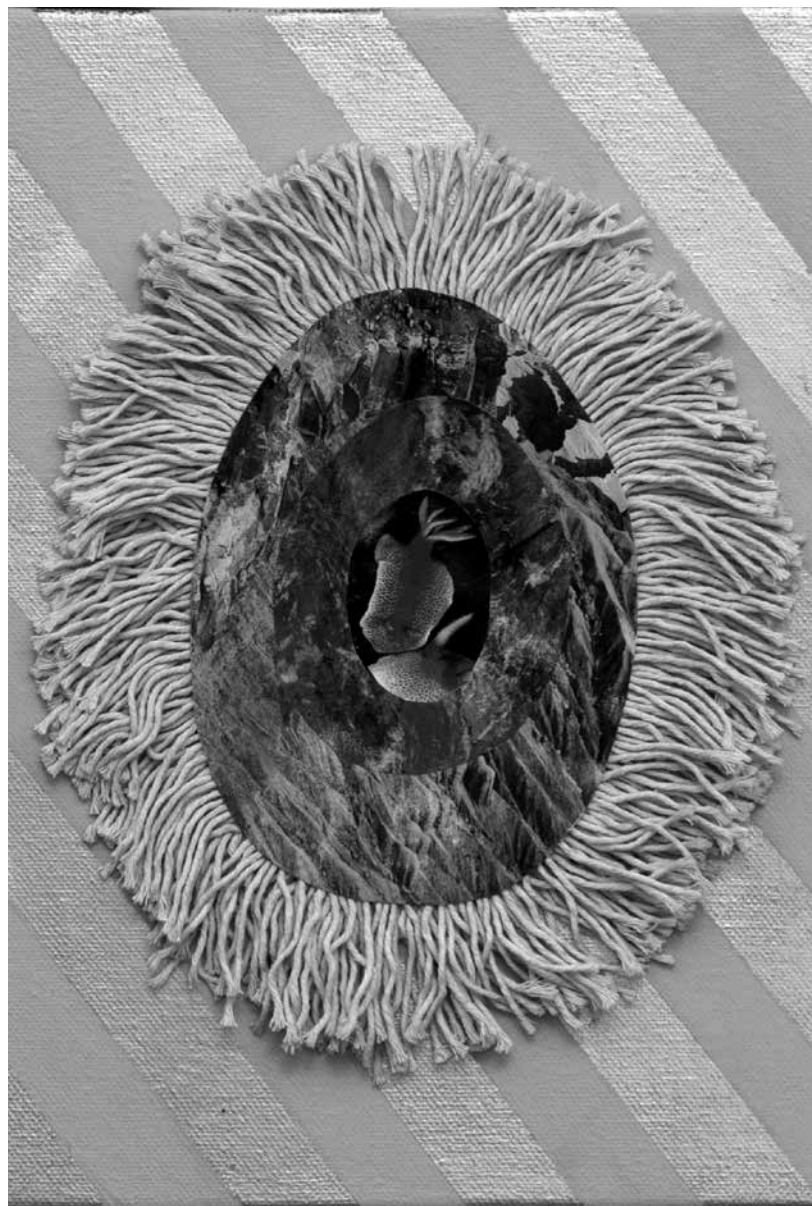
- Šta ću ja bez svih vas, njih, tamo njih, bez ptica, pčela i djece? Šta će djeca bez mene? Ko će ih okupljati, hladiti, sladiti, slušati njihove tajne i smijati se njihovim glupostima? Zar mene, ti bijedni ljudski stvore, da posiječeš? Uzeo si to sebi za parvo, samo zato što si ti kao gazda ovog jezička livade. Ne, nijesi u pravu. Ova livada je moja, ja sam je žilama čuvala da je voda ne odnese, crve skupljala da joj travke hrane, lišćem i plodom gnojila da buja, i ti to sve jutros posiječe!?

Gledali su se ona i Nikola, kao dva protivnika na bojnom polju. I taman kada Nata pomisli da se, u stvari, ništa i nije desilo, aršlama krenu da pada. Zanjha se gore-dolje, kao da je uhvatiše grčevi, ili kao ono kad zakolješ brava ili neku živinu, zatrese se život kroz njeno debolo i krenu u smrt.

U djeliću sekunde, smrtno preplašen Nikola pomisli: “Au, majku mu. Kako ovo pada na nas? To nije moguće, ona mora da padne tamo”. Prestravljen vrisnu: “Padaaaa, bježimo”, i krenu uz stranu...

Natu su seljani zatekli onesviješćenu i ogrebanu po leđima od nekoliko vrhova grane aršlame. Brzo se osvijestila i začuđeno gledala u nijeme ljude, koji su se čudili tragičnom prizoru. Podigla se i unezvijereno gledala tamo-amo i vidjela njega, svog muža Nikolu, ispod oborenog stabla.

Ležao je licem prema zemlji, raširenih ruku, kao da je želio da zagrlji cijelu zemlju i odnese je sa sobom na onaj svijet. Prišla je bliže i vidjela da mu je potiljak probila jedna grana i zakucala ga za njegovo parče livade...

Jelena Pavičević-Marković

Božidar Proročić

TAJNA DERVIŠOVOG DNEVNIKA

U zemlji će su planine Lađevac, Vlahovi i Turijak stražari vremena, a bihorske rijeke pletu priče vječne kao sama zemlja, živjeli su dedo Derviš i njegova unuka Ajša. Njihov dom, utkan u stijene Bihora, bio je svjedok historija koje su se prenosile iz generacije u generaciju, odjekujući duboko u srcima onih koji su ih čuvali. U srcu jednog od brojnih sela, njihova kuća stajala je kao svjetionik tradicije, mjesto susreta duša predaka i sanjara današnjice. Okruživali su ih predjeli nestvarne ljepote: šume, koje su se pružale do neba, prostrane livade isprepletene cvjetovima u bojama koje su zagrijavale dušu, i žubor voda koje su nosile tajne, drevne i nove.

U ovom kutku svijeta, gdje se tišina činila glasnijom od bilo kojeg šuma, Derviš je bio stub na koji se naslanjala njegova porodica, sidro usred oluja koje su mnoge odnijele daleko u nepoznate gradove i zemlje. Njegov sin, Adem, bio je jedan od muhadžira, koji je u potrazi za boljim sutra ostavio za sobom vatan i stigao do daleke Njemačke.

Derviš i Ajša bili su neraskidivo vezani za svaki kamen, svaku travku svoje zemlje, njegujući ljubav i poštovanje prema zavičaju koji je oblikovao njihovo biće. Ajša, djevojčurak, čiji su snovi nadmašivali visine okolnih planina, rasla je usred priča o dalekim zemljama, ali i o nepreglednim poljima, karavanskim stazama i glasovitim ljudima Bihora.

„Dedo, pričaj mi o Berlinu“, molila bi Ajša, dok bi zajedno posmatrali posljednje zrake sunca kako se svojim zlatno-žutim bojama rasipaju po obroncima Bihora, stvarajući odsjaj ruže kao sa bihorskog ćilima.

„Berlin je, Ajša, kao raskrsnica svjetova, mjesto će se sudaraju snovi i stvarnost. Ali tamo, među neboderima i vječnom

vrevom, nedostaje toplina našeg kamena i šum naših rijeka, nedostaju naši koraci, muhabeti, sofra, nedostaje riječ topla i ljudska. Tamo je teško pronaći miris naše zemlje nakon kiše ili zlatno-ljubičasti preliv jeseni koji se rasipaju po Bihoru"... Derviš bi odgovarao, glas mu se stezao od neizrecivih emocija – čežnje za sinom i neopisivog ponosa na zemlju koja ih je othranila. Ajša je upijala svaku riječ, osjećajući kako joj se srce steže od žudnje za nepoznatim ali i od ljubavi prema zavičaju koji je u njoj budio snagu i nadu. Njena borba bila je odraz borbe mnogih Bihoraca, rastrzanih između želje za novim životom i neprolaznom vezom sa zemljom predaka.

Kako su godine prolazile, život u Bihoru nastavio je svoj neumljivi ritam. Ajša je odrasla u snažnu, lijepu djevojku. Njena duša, ispunjena pričama i snovima, nalazila je utjehu u zvjezdanom nebu koje se noću šepurilo nad Bihorom, podsjećajući je na beskrajne mogućnosti koje život pruža. Međutim, sa snovima dolazi i nenadani događaj. Vijest o Ademovoj smrti u dalekoj Njemačkoj stigla je kao hladan zimski vjetar koji se obrušio na njihovu kuću, ostavljajući za sobom tišinu težu od planina koje su ih okruživale. Derviš, taj tihi stub snage, našao se slomljenog srca pred neminovnošću života i smrti. Ajša, suočena sa gubitkom baba, kojeg jedva da je poznavala, osjetila je kako se njen dunjaluk ruši. Ipak, uprkos tome, u njoj se rađala nova odlučnost. U srcu ove tuge, Ajša je pronašla snagu da krene naprijed, čuvajući uspomenu na baba kao svjetionik koji je vodi kroz tmine. Odlučila je da će ostati u Bihoru, ne samo da njeguje zemlju svojih predaka, već i da obnovi veze koje su vremenom i daljinama bile oslabljene. Učinila je to u čast svog oca, ali i svih onih koji su otišli tražeći bolji život, noseći Bihor u srcu će god da su se našli. Ajšina odluka bila je poput sjemena posijanog u rodnu zemlju, iz kojeg je nikla nova nada. Njena priča, isprepletena sa pričama njenih predaka, postala je legenda, simbol snage i neprolazne ljubavi prema zavičaju. Godine koje su dolazile donijele su promjene, ali temelji na koji-

ma je stajala njihova kuća ostali su nepromijenjeni, kao i ljubav koja je vezala Ajšu za Bihor.

Jednog čarobnog dana, dok je sunce nježno svojim zracima milovalo Bihor, Ajša je zakoračila u svetinju – sobu svog deda Derviša. Taj kutak slobode, privatnosti i uspomena, bio je sehara prošlosti u kojoj su zapretane hićaje davnih dana. Derviš, sada star i bolestan, povukao se u tajnu tišinu svoje odaje, ostavljajući Ajši da razveze tkanje uspomena koje su se skrivale među prašnjavim stranicama vremena. Kako su se sunčevi zraci igrali kroz prozor, bacajući svjetlost na uspavane predmete, Ajša je pažljivo slagala Derviševe stvari, svaku starinu dotičući sa poštovanjem iz srca koje razumije vrijednost prošlih vremena. Njenu pažnju privukao je bihorski ćilim, tkani svjedok porodične prošlosti, mistično složen u kutku sobe, kao čuvar najljepših uspomena koje su se ispod njega krile. Podižući ćilim sa namjerom da otjera prašinu i vrijeme koje se na njemu skrasilo, otkrila je omanju drvenu kutiju, skromnu čuvarku zaboravljenih priča. Srce joj je zaigralo u grudima, osjećaj avanture i misterije ispunio je sobu dok joj nefs i gaib pronalaze baš ono za čime su čeznuli. Unutar sehare, pored saha-ta koji je odavno prestao da odbrojava trenutke, i naliv-pera koje je nekad pisalo šartove, ležala je omanja sveska, vezana tankim konopcem kao da čuva ulaz u drugi svijet. Ličila je na stare teftere. Otvarajući tefter, Ajša je zaronila u Derviševe misli. Njegov dnevnik bio je prozor u dušu čovjeka koji je živio punim plućima, čija je ljubav prema Bihoru bila dublja od samih planinskih ponora. Stranice su šaputale priče o prošlim generacijama, o legendama i mitovima Bihora koji su se prenosile iz generacije u generaciju, čuvajući duh zavičaja u vječnom plamenu. Ajša je čitala o starim herojima Bihora čiji su podvizi bili isprepleteni sa krošnjama šuma, o duhovima koji su noću šaptali tajne zvijezdama, o ljubavima tako snažnim da su ih samo planine mogle razumjeti. Svaka riječ, svaki zapis, bio je most koji je povezivao Ajšu sa kori-

jenima duboko ukopanim u zemlju njenih predaka. Dok je sunce polahko padalo za obronke planina, soba se napunila nurom obradovanih duša. Ajša je shvatila da je dnevnik više od proste bilježnice; bio je to čarobni ključ koji je otvarao vrata ka dubini njenog bića, ka razumijevanju da svaka priča, svaki mit, nosi u sebi snagu koja prelazi granice stvarnosti. U tom trenutku, Ajša je bila više od nasljednice imena; postala je čuvarica vremena, duboka veza između prošlosti i budućnosti, između Bihora i zvijezda koju su vjekovima nad njim bdjele.

Dok je Ajša pažljivo prelistavala stranice starog, požutjelog dnevnika, svaka riječ, svaki šapat iz prošlosti, prolazio je kroz nju, budeći duboku povezanost sa Bihorom i njegovim insanima. U tom trenutku, tihi glasovi predaka postali su jasniji, šaljući joj poruku da njena sudbina nije neđe daleko, već ođe, među planinama, dolinama, rijekama, potocima, karavanskim stazama koje su oblikovale generacije Bihoraca. Ajšina misija, njen poziv, bilo je da oživi duh svoje zajednice, da sačuva baštinu koja joj je predata kroz dnevnike pune priča, arhaičnih izraza, običaja i zanata, koji su tkali identitet bošnjačkog naroda. Odlučila je da se ne povinuje silama koje su mnoge mlade odvukle daleko od zavičajnog kamena, u potragu za novim životima. Umjesto toga, oslonila se na snagu koju je pronašla na stranicama dnevnika, u sjećanjima i snovima svojih predaka...

Međutim, dok je prelistavala zadnje stranice dnevnika, Ajša je naišla na misterioznu poruku koju Derviš nikada nije spomenuo nikome. Pisalo je o skrivenom blagu Bihora, neprocjenjivom nasljeđu koje je čekalo da bude pronađeno. Poruka je bila zagonetno napisana, sa stihovima i zagonetkama koje su vodile do lokacije blaga.

Uzbuđena i ispunjena avanturističkim duhom, Ajša je odlučila da krene u potragu. Sa nekoliko bliskih ahaba krenula je u istraživanje Bihora, vođena tragovima iz dnevnika. Prvo su morali da pronađu "Stijenu mudrosti", spomenutu u dnevniku, koja je

stajala visoko na obroncima planine. Nakon heftu dana trag ih je vodio do "Izvoru sjećanja", skrivenog u srcu gustog gaja. Izvor je bio obavijen maglom i pričalo se da ima magične moći. Ajša i njeni ahababi pažljivo su pratili stihove i našli skriveni prolaz iza omanje rječice i njenog blagog vodopada. Kako su napredovali, zagonetke su postajale sve teže, ali Ajša je koristila svoje znanje o Bihoru i intuiciju koju je razvila čitajući dedove zapise. Nakon dugih dana i noći punih izazova i prepreka, konačno su stigli do posljednje lokacije – drevne pećine ukrašene tajanstvenim simbolima. Unutra, svjetlost baklji otkrila je zaboravljene riznice – rukotvorine, citabe i eksponate koji su svjedočili o slavnoj prošlosti Bihora. No, najvažniji pronalazak bila je mapa koja je otkrivala drevne karavanske staze i putokaze ka drugim skrivenim dobrima. Ajša je shvatila da ovo blago nije samo materijalno, već je simbol znanja i nasljeđa koje je sada mogla podijeliti sa svojim narodom. Mještani su je dočekali s oduševljenjem, a vijesti o pronalasku proširile su se brzo. S blagom Bihora Ajša je organizovala izložbe da svi mogu vidjeti i učiti o bogatoj historiji i kulturi ovoga kraja. Zahvaljujući njenoj hrabrosti i upornosti, Bihor je postao središte kulturne inspiracije, privlačeći posjetioce sa raznih strana i svijeta koji su dolazili da sve ovo vide.

U jednom od sutona, Ajša je izašla na vrh planine gledajući zalazak sunca. U ruci je držala dedov dnevnik, sada simbol povezanosti prošlosti i budućnosti. Sa osmijehom na licu, njena avantura je završena, ali nova poglavlja čekaju da budu napisana.

U znak sjećanja na baba Adema i deda Derviša, u svom dnevniku zapisala je poruku generacijama: „Bihor je tajna i magija, odlazak ali i povratak, radost i tuga, mezarje i rađanje novog života. To je zemlja gdje svaki kamen priča priče naših predaka, đe su planine čuvari vremena, a rijeke nositeljke sjećanja. Bihor je ljubav koja se ne može izbrisati, veza koja se ne može prekinuti. Svaki povratak donosi novu snagu i svaki korak po ovoj zemlji vraća vjeru u snagu zajedništva”.

Dijana Lazović

Reho Ramčilović

BIDOVA POGIBIJA

Bido je treći sin u Delije, koji se od rane mladosti prepoznavao po bistrini, pravednosti, ljudskosti. Uz pohađanje osnovne škole, redovno je išao i u mejtep, bio jedan od najboljih polaznika. Izrazito je bio human, dobrodušan čovjek, a posebno pravedan i tačan, te je uživao veliko poštovanje u svom mjestu. Golemim i naporim radom, uz braću Musliju i Salka, gradio je ugledno seosko domaćinstvo.

Polovinom šezdesetih dvadesetog vijeka, dolazi mu komšija, Ibro Latić, student, da pozajmi novac da plati upis. Student mu ispriča sve u detalje i šta mu sve treba za upis na fakultet u Skoplju.

Bido mu odgovori: „Milo mi je što si vrijedan i što ćeš da nastaviš školovanje. Koliko ti novca treba? Nije problem...”

Ibro, sav srećan, uljudno se zahvali, pa pravo za Skoplje. Novac je vratio, kada je preko ljeta kao student zaradio.

Ali, često se potvrdi ona izreka: „Bog rano uzima one koji su mu mili, da ne bi pravili grijeha na Dunjaluku.”

Ljeto je, 1972. godina, toplo, sunčano. Rano voće rano polako zri, žute se jabuke petrovače, kruške ranice i kaličanke, sočne i mirisne. Bido, zadovoljan rodnom godinom, pozva braću da se dogovore oko gradnje još jedne kuće, kako bi sjutra kad se podijele, imali svi po kuću.

Bido je bio poznat kao veliki aktivista, pomagao je nesebično renoviranje petnjičke džamije, darivo siromašne, novcem, mobom ili malom. Kad bi neko ostao na nečare izdvojio bi kravu ili kozu, da mu djeca imaju kaplju varenike. Redovni je bio član u Odboru Islamske zajednice i dugogodišnji njen blagajnik. U godinama zanosa socijalističkom ideologijom, kada su mnogi okretali glavu od vjere, on je s bratom Salkom, amidžom Elmazom i Šećom, mujezinom Eminom Šabotićem i Ljutvijom Muratovićem, sačuvao

džamiju da ne bude pretvorena u magacin za skladištenje bilja. Prizvali su džematlije i druge razborite ljude i zaštitili džamiju.

Njegova riječ poštovana je u neviđeno, kako u bratstvu, tako i u cijelom kraju. Po dogovoru, da se gradi nova kuća, Bido sa bratom Salkom i sinovcem Murselom, započne pripremu kamena za zidanje i klesanje ćošnika na majdanu Kalenice. Uz veliki elan i volju, prionuše razbijanju velikih krša, da klešu kamen, izdvajaju kocke ljutog krečnjaka, i tako dan za danom sve do kobnog 21. avgusta. Nedaleko od njih, pomiješani sa ehom iz jame Ledenjače, čas tužno čas veselo, odjekivali su zvuci svirala, dozivanje pastira i otkucaji zvona na ovnovima.

Odjednom, nebo se zamuti, sivi, teški oblaci odnekud pritiskoše popodnevenu žegu. Nad majdanom preletješe dvije krupne crne ptice, kriknuše, pa se vinuše preko radmaskih krša. Salko zavika: „Vala mi ovo ne bi milo, ovi gavranovi nešto slute.“

Bido će: „Hajde bre, kako možeš u to da vjeruješ, samo Allah zna šta će biti.“

Nebo se još više zacrni, a šuma počne da ječi pod udarima vjetra sa planiskih visova.

Salko: „Brate Bido, za danas je dosta, ako je haira.“

Bido: „Evo, idemo.“

Svako prihvati poneku alatku i krenuše kući, ali Bido se, nakon nekoliko koraka, povraća da okuša jednu listru kamena što se kao rog nakrivila, da li ga valja sjutra obrađivati. Kucnu ga mačom nekoliko puta, udari potkočaće oko njega i okrenu se prema braći: „Valja nam ovo sjutra obrađivati“. Kao iz topa, gromada kamena sruši se ka Bidu, obori ga i prignječi. Pritrčase Salko i Mursel da mu pomognu, vrišteći kao ranjeni vuci upinjali su iz petnih žila da izvuku brata, al' desnu nogu ugrabio je kamen i sve više se navaljivao na tijelo Bidovo.

Čuje se samo glas ispod kamena: „Brate Salko, Mursele, ne dajte me, spašavajte me!“

Brat i sinovac sve čine da ga spase, ali uzalud.

Plaću, viču, zovu u pomoć da bi ko pristigao, no sve je kasno, Bido je već dušu Bogu predao. Prvi stiže komšija Jusuf i snaha mu Rahima i začas se obrete velika masa naroda. Sa osojne strane sela stiže i vrijedni momak Đule (Ramiz) Ferizov, čuo je zapomaganje. Taj momak, bio je tada pun snage, vedrine, mnogo je bio privržen rođacima, a uživao je veliko poštovanje i povjerenje među ljudima, jer su ga krasile ljudske vrline.

Na Kalenicama čuje se samo jauk, vrisak; oni prisebniji sve čine da oslobode Bida ispod kamena.

Naposljedku, izvukoše ga ispod velike stijene, spuštise ga na prostrto ćebe. Jauci, zapomaganja i plač odliježu selom, velika tuga zavlada. Nebo mutno, oblaci se uskovitlali nošeni vjetrom, prosuše se i prve kapi ljetnje kiše.

Stiže mu i majka Zuhra, sva se skamenila, blijeda, uvehla lica, oči joj zatamnjele, ipak suze ne pušta.

Prozbori: „Je li mi se to sin Bido odmorio, je l' se naradio i načinio sebi kuću?“

Iz mase se čuje glas: „Sabur, sabur Dudo (tako su je u komšiluku zvali), još je živ, ima nade, hajte da ga nosimo za bolnicu!“

Majka Zuhra: „Stanite, pustite me da ga vidim, ne treba njemu bolnica, svjesna sam ja svega!“

Priđe tiho, sabrano, podiže mu ćebe sa glave, poljubi ga, nježno pomilova, pa prozbori: „Sine moj, moje oči, moj ponose, srce iščupano, nek su ti hairli rane, ti nam se iskrade, a htio si da braći napraviš kuće, a ti, evo sebi brzo sagradi. Neka te Allah uvede u dženet, brzo će tvoja majka kod tebe doći, ti ćeš me tamo sačekati. Neću da plačem, ne valja da ti moja suza pokvasi lice, ti si šehid, tebi se smiješi dženet.“

Konačno krenuše ga kući, masa ljudi otisnu se sa Kalenica, čuju se jecaji, uzdasi, do Boga miloga, do Boga miloga!

U tom času nadviše se olovni oblaci, kiša linu kao iz ibrika da je sipaš. Vjetar sve jače puše, zavatlava, grane povija i lomi. Popča

hući, trupi, sve je mutnija, poneka ptičurina proleti, grakne, pa se izgubi u crnini neba.

Stiže mu i najstariji sin Arslan, baš tog dana vjerio djevojku, i trebalo je sjutradan ići u prosce. Eh, sudbina što je!

Uniješe ga u kuću, okrenuše po islamskom – bošnjačkom običaju. Oko kuće sve vrvi, odliježe plač, vrisak, jauci... Supruga mu Ibrima, grčila se sa malim Mehom od godinu dana u ćošku sobe, glasa nema, suze samo liju, ruke lomi, jecaji se iz duše čuju. Majka Zuhra, braća Muslija i Salko su pored njega, ali glasa nema, znaju da to nije dobro za mejta.

Osvanu 22. avgust, na iznenađenje svih, sunce granu svom jakobom, oko kuće narod, pristižu prijatelji, dostovi sa svih strana. Obor oko kuće i bašta puni naroda, uzima se abdes, uskoro će se klanjati dženzaza .

Imam Bajro Agović iz Vrbice, kojeg je Bido i zaposlio uz odobrenje džamijskog odbora, prolomi jasnim glasom, ču se ezan, pristupi se klanjanju dženzaze Bidu. Bila je to jedna od najbrojnijih dženzaza ovog kraja, u tom vremenu. Na pitanje imama „Hoćete li halaliti ovom mejtu“, prolomi se gromki glas, svo selo je odjeknuło: Halalusum! On se zaista nikom nije zamjerio, samo je dobra djela činio!“

Braća i sin Arslan priđoše tabutu da ga krenu prema mezarju, ali majka Zuhra tiho zamoli: „Stante, sačekajte, da ga još jednom pomilujem i poljubim preko ćefina. Vidite li, ja ne plačem, ja sam ponosna na njega kad ga ovoliki džemat prati i žali“.

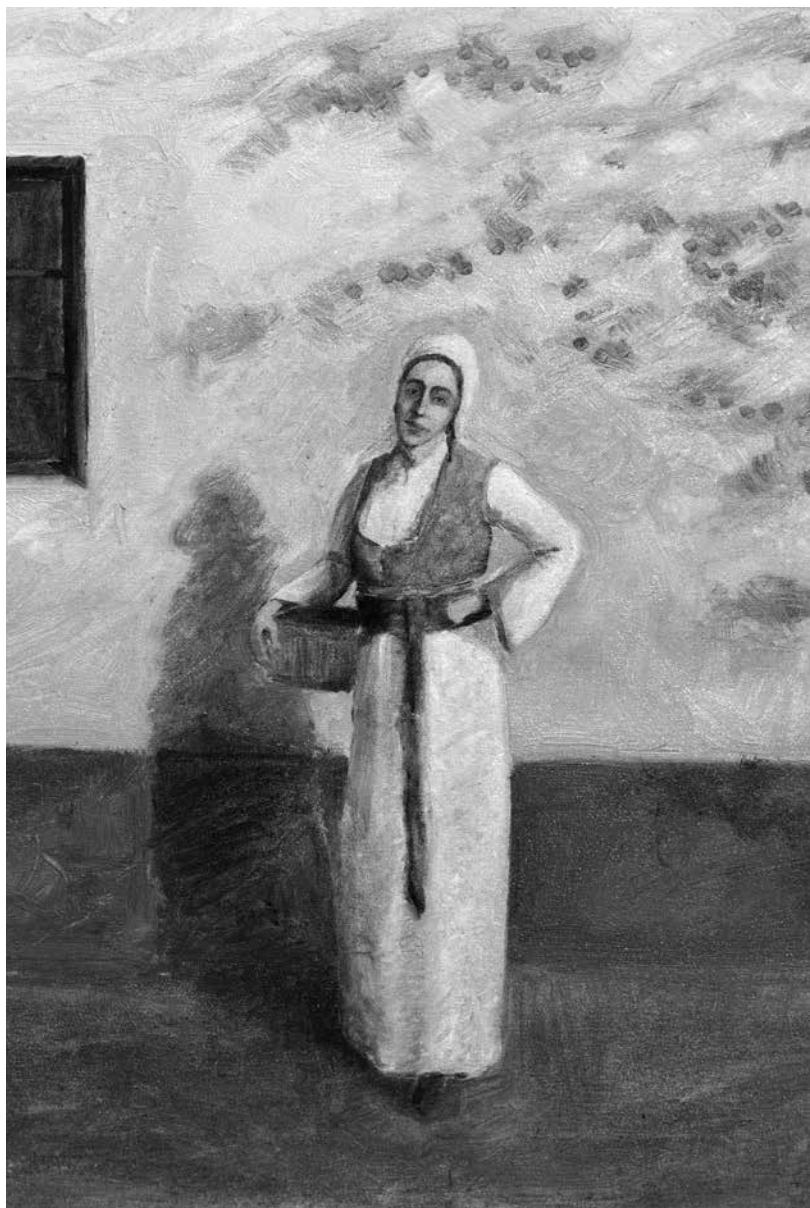
Neko zavika: „Halal ti bilo, majko, ti si pravi heroj, junak, kad toliko sabura imaš!“

Priča se da je to prvi put da je imam dozvolio da žensko prisustvuje ukopu mejta. Nije mogao efendija Bajro da odoli i da joj ne dozvoli, dobro je znao ko je ona i ko je njen sin Bido.

Izučiše se posljednji tekberi na mezarju Bidovom, narod se brzo razide. Njegovi najbliži u bolu, žalosti, vraćaju se kući, valja nastaviti dalje, vjerujući u Allaha i njegovu sudbinu.

Poslije pogibije Bida, familija je zaista preživljavala teške, nepodnošljive dane, pa i godine. Osjećala se velika praznina, njegovim odlaskom sa Dunjaluka čak i u bratstvu, komšiluku, pa i cijelom džematu.

Bio je plemenit čovjek, učinilac i dobrotvor za Allahovu milost i dženzetske bašće. El fatiha!

Zahir Kovačević

Senka Rastoder

POVRATAK U ZADAR

Molila je kolege da ne puštaju djecu k njoj, kako je ne bi vidjeli takvu, iako je znala da ju je Boško mlatio i rukama i nogama upravo pred njima. I sada su joj u ušima odzvanjali njihovi krici, plač i vrisak. Pokušavali su da sklone oca od majke, molili ga, kumili, vukli, ali su bili još premali da bi ju zaštitili. Više od udaraca, koji su završavali svugdje po tijelu, zaboljela ju je izbezumljenost u očima djece. Posljednje čega se sjećala bila je duboka tama u koju je završila. Probudila se u krevetu, među bijelim plahtama. Desni kapak nije mogla da otvori, a činjelo joj se da i lijevim okom jedva čkilji kroz uski prorez. Kao kroz maglu, vidjela je da neko promiče, vrti se oko kreveta, ulazi i izlazi. U trenutku joj nije bilo jasno gdje je, zašto je tu i kakvo je to mjesto, a onda se sjetila djece i počela da rida i plače. Stezalo ju je u grudima, čupalo kao da nikada neće prestati. Htjela je da se pomjeri, ali ruka joj se učini preteška.

- Polako, polako – čula je ženski glas, koji joj je bio tu, uz samo uho.

- Slomljena je, stavili smo vam gips i dali sredstava protiv bolova – nastavila je sestra da priča. Ines ju još nije mogla jasno vidjeti.

Bubnjalo joj je u glavi, a onda je osjetila bol, jak i težak, koji je mrvio i za koji nije znala odakle dolazi. Osjećala se kao da ju je voz pregazio.

- Ja sam sestra Maja – čula je ponovo glas, koji se čas približavao, čas udaljavao od nje. – Sad će doći doktor i on će vam sve detaljno objasniti – nastavila je da objašnjava sestra, dok su njene ruke brisale suze i znoj sa iskrivljenog lica nemoćne Ines.

- Dobro jutro, kolegice – trže ih obje dubok muški glas.

Miješala su joj se osjećanja. Učinilo joj se da je i sama nešto progovorila. Iako je slabo vidjela, bila je svjesna pogleda čovjeka

koji im se obratio. To izazva u njoj neočekivanu nelagodu, laganu jezu i stid. Okretala je glavu kao da je pokušavala da se sakrije, da sakrije lice, da nestane i skloni se od tog pogleda. Stidjela se same sebe, u ranama i modricama. Imala je želju da ćutnjom prikrije osjećaj nemoći i poraza, da prikrije duboku jamu koja je u njoj otvorena.

Slušala je doktora Marka dok joj je objašnjavao koje povrede ima i šta su sve preduzeli. Ines je samo klimala glavom, sa željom da što prije završi objašnjenja i ode, izađe, kako bi mogla da se ponovo sastane sa prazninom koja ju je obuzimala.

- Ne morate ovo da trpite – rekao je tišim glasom.

Osjetila je saosjećanje u njegovom glasu, ali i odlučnost.

- Policija čeka da vas sasluša, ali ih nijesmo pustili dok ne budete spremni.

Ines ga je šupljim glasom pitala kada će da je puste kući, djeci.

- Povrede su vrlo ozbiljne i bićete ovdje bar dvije nedjelje, a za kasnije ćemo da vidimo – izgovorio je doktor blago – a sada se odmorite. Doći ću kasnije da vas obiđem.

Ines se osjećala krivom za batine koje je dobila. Riječ po riječ, vika i svađa i na kraju udarci. Vidjela je kao iz mraka zakrvavljene Boškove oči. I sada je osjećala strah, veliki jezivi strah. Ines, kao psiholog, znala je da krivica nije baš dobro stanje, ali iz nekog razloga nije mogla da je se oslobodi. Vrtjela je, prebiralala po sjećanju, kopala po najdubljem kutu mozga, da se prisjeti svega.

- To je morbidno – reče jednog trenutka sebi. Šta ima tu da se traži, nađe i pronađe.

Nije bila sigurna za šta optužuje sebe: možda je mogla da prećuti, da izbjegne sukob, ali nije to bilo prvi put da Boško njihov odnos rješava pesnicama. Niti je prvi put u bolnici zbog batina, ali nikada nije bilo ovako. Osjećala je kako se u njoj smjenjuju bijes, ljutnja, potištenost, tuga i revolt.

Da sam samo jača, krupnija, pa da mu vratim, zgazila bih ga i utukla...

Mržnja se konačno probila, kao dim cigarete, prema onome što joj se dešavalo, prema nasilju koje je ćutnjom krila bar od svojih, a često i od svih drugih. Mržnja i nemoć.

Napustiću ga, ostaviti, bolje i da me ubije nego ovako da živim i da moja djeca prolaze ovu strahotu.

Toliko puta mu je oprostila i vjerovala dok se zaklinjao da će se promijeniti, da više nikada neće dići ruku na nju. Toliko puta... Htjela je da mu vjeruje.

Zbog djece, samo zbog djece – ponavljala je. Treba da rastu pored oca...

Ljubav je davno ugasla, nestala, izgubila se. Ostao je strah, velik kao njena tuga.

Razvešću se, zaista hoću, dosta je. Još malo, pa bi me ubio. Ovog puta hoću, zaista hoću – prepirala se Ines sa sobom. Pokušavala je da napravi plan kako da nastavi život sa djecom. Najvažnije je da ih dobije na sudu i ništa joj više ne treba. Ništa, samo da izađe iz tog paklenog braka i sve će biti dobro. Naći će stan i živjeti u miru, pokušaću da im zaliječi rane. Samo da mi ne uzme djecu, a ja ionako radim, imam primanja. Maloljetni su, a kome će djeca pripasti nego majci? Boško je ionako veći dio godine na brodu, što ispade da je prednost – mislila je do kasno u noć.

Kada bi ih on dobio, kome bi ih ostavio dok radi? Svojoj majci...? Neće valjda. Ne, ne bi ih ona ni prihvatila - tješila se. Svekrva je nije voljela i to je ponekad jasno pokazivala.

- E, moj Boško, kako pogriješi ženidbom sa tom Hrvaticom – znala je svekrva da kaže u jeku napada na Dubrovnik.

Za njenog bajraktara, tako stasitog i lijepog momka, nijedna nije bila dobra. A tek žena iz druge sredine, druge vjere, sa tim nadmenim držanjem obrazovane žene koja svima pametuje, tek takva nikako!

- Jadni moj Boško, šta je on Bogu zgriješio – znala je Mileva da nabraja.

Drugog sina nije ni pominjala. Ines je samo okretala glavu i trpjela.

Iako je sa dvadeset tri godine došla u Crnu Goru gdje se zaposlila, udala, rodila dvoje djece, već je nju, sa početkom rata devedesetih, i Boškova familija počela drugačije gledati, kao da su i ona i svi oni, i sami u rovovima.

Raspad Jugoslavije, kao i Inesin razvod, bio je nasilan i krvav. Dojučerašnja braća, prijatelji, kumovi, kolege, postadoše ljuti neprijatelji. Mrak je slavio svoja veselja, a svi su mislili da su samo oni u pravu. Tama. Naša tama, razarajući ples smrti, rat i atavizam, ruku pod ruku. Zgaženi, razoreni i uništeni gradovi, ljudi, ljubavi, brakovi... Sve ono za šta je vjerovala da je dio intime svakog čovjeka, postalo je javno, otvoreno i veliko. Nebesko. Koliko god se trudila da izbjegava sukobe i da se kloni vjerskih i nacionalnih tema, nije joj baš uvijek uspijevalo. Ni na poslu, ni u kući, čak ni među prijateljima. Pod dejstvom oružja, topila se strahom zaleđena zemlja.

Sjutradan je policija uzela izjavu od Ines.

- Vaš muž je u pritvoru, a onda ide kod tužioca, pa ćemo vidjeti šta će tužilac da odluči – rekao joj policajac koji je zapisivao njenu izjavu.

Nakon nekoliko dana je saznala od doktora Marka da je Boško pušten iz pritvora, jer nemaju osnova da ga terete po službenoj dužnosti, a da ona ima pravo da podnese privatnu tužbu ako hoće. Uzeli su i olakšavajuće okolnosti: bio je pijan i ona se sa njim svađala. Izjavio je i da se užasno kaje što ju je tukao.

U sobi je zavladao muk, teška tišina. Kao da su sve oči bile uprte u nju, kao da su svi čekali šta će ona da kaže. A Ines je ćutala. Šta da kaže? Kako da tuži oca svoje djece, mislila je dok se kupala u znoju i nekoj ljutnji koja je nadolazila kao nabujala rijeka.

Nakon četrnaest dana provedenih na hirurgiji, počele su da zacjeljuju rane. Na tijelu, ali ne i u duši.

Razvod je bio mukotrpan i težak, ali, uz pomoć advokata, uspjela je konačno da se razvede i da dobije djecu. Poslije dugo vremena, Ines je osjetila slatkasto-gorak ukus pobjede. Djeca su pripala njoj i to je sve što je tražila od života. Mislila je da se konačno oslobodila okova i lanaca koji su je vezivali i da će sve da bude mnogo drugačije i bolje.

Vratila je i svoje djevojačko prezime, jer nije željela da je išta vezuje za Boška. Mada su neke žene zadržavale prezime bivšeg supruga i to radi djece, kako su govorile, Ines nije mogla da podnese čak ni zbog njih da dijele isto prezime.

Našla je stan, smjestila se sa djecom i pokušavala da se vrati svakodnevicu. Željela je da obezbijedi djeci miran, spokojan dom.

Radila je kao klinički psiholog. Često je morala da radi i dodatno, privatno, jer te 1993. godine, hiperinflacija je začas gutala sve što je zarađivala.

Boško je imao obavezu da plaća alimentaciju, ali je nije plaćao. Mijenjala je stanove, stanodavce, lokacije koje su nekad bile bolje, a nekad lošije. Tužila je Boška za alimentaciju i dobijala je tužbe u korist svoje djece, ali on i dalje nije davao novac. Nije htio. Moglo mu se. Nekako je uvijek uspijevao da se izvuče bez ili uz neznatnu kaznu. Čak je na jednom suđenju izjavio da je nezaposleno lice, iako je radio svih proteklih godina kao pomorac.

Djeca su išla kod oca po rasporedu koji je odredio sud, i češće. Samo da ih sačuvam od ružnih sjećanja i svoje boli - govorila je u povjerenju.

Par godina kasnije, osim smetnji sa srcem otkriven joj je i karcinom na dojci, koji je operisan i zaliječen. Slabost je tinjala, a ona se pitala: gdje se zagubiše snovi koje su zajednički sanjali dok su se zabavljali? Dok su se voljeli? I – jesu li se voljeli? U prvim godinama braka, kao da namjerno nije obraćala pažnju na po koji šamar ili verbalne uvrede. Htjela je da vjeruje da to iz nje progovara ljubomora, sredina u kojoj je odrastao, vaspitanje. Mislila je da će ga njena ljubav promijeniti. Volio je i on nju – bar

je tako govorio. Sjećala se dana kada ga je upoznala u jednom kafiću. Njegova figura joj je odmah privukla pažnju. Visok, stasit i zgodan. Par pogleda i ubrzo su se upoznali. Sa puno nježnosti i želja gradila je novo porodično gnijezdo. Nije ni primjetila kako su prošle godine od kada je napustila svoj rodni grad Zadar, i sa diplomom u koferu, uputila se ka jugu Crne Gore. I kada bi hje-la, nikada neće zaboraviti tu 1976. godinu, kada je sve ostavila: majku, brata i oca, spakovala se i otišla. Kao da ju je nešto vuklo da ode, nešto jače, što nije pokušala ni sebi da objasni. Kasnije, godinama kasnije, pala bi joj na pamet ta brzopleta odluka i nije mogla da se ne zapita da li bi joj život bio drugačiji da je ostala u zavičaju. U Zadru nije našla posao, ni u Zagrebu u kojem je studirala, a željela je da radi i da ode od svojih. Da se osamostali i živi svoj život, bez tuđih očekivanja, planova i želja.

U novinama je pročitala da je posao čeka u Crnoj Gori. A sve što je o Crnoj Gori znala bile su one opštepoznate priče o herojstvu i junaštvu, o čojstvu... Nije to našla. Jedino je bilo istina da ima more i planine koje su na dohvat ruke.

Nekad se radovala kao dijete koje proživljava san. A snovi su varljivi – izgovorila je tiho, kao da se za vazda oprašta. Krenula je u Zadar, na novu hemoterapiju...

Mirsad Rastoder

BABOVA KUĆA

Prepao se Hadžija da će umrijet', a još nije vidio babovu kuću.

– Ne mogu mu izać' pred oči ako me Allah nagradi džene-tom – veli.

Obećao je da će mu ispunit' tu veliku želju. Ispratio je na ahiret četiri brata i dvije sestre, svi su bili stariji, a i on je zrio za poziv hazreti Azraila. Od kako se ispilio, na tuđoj zemlji, slušao je priče o starom kraju i burnoj ljepoti življenja među svojim. Upio je govor i bajkovita sjećanja gorštačke nadmenosti, kao da ni dana nije živio u evropskoj prijestonici otomanske inperije. Kroz vene mu gamižu mravi naslijeđene nostalgije, pa je često sanjao kako na konju jezdi bihorskim brdima, pridružuje se rođacima u pohodu prema Sipanju ili Kalici, da brane čast i živote nejači. Penzionerski dokon, razgovarao je – telefonski – sa rođacima koje nikada prije nije čuo, ali kada je pronašao mene-Emira, do-bio je i obećanje da ću ga čekati na aerodromu u Podgorici i odvesti do zavičaja.

– Allahu šućur kad smo se sreli! – ushićeno je ponavljao Hadžija, grleći me, kao da u trenu grli cijelo bratstvo odavno rasu-to po svijetu.

– Amin! Amin! – uzvratio sam s osmijehom već odavno na-viknut na slične susrete.

Raseljenici su najsličniji biljkama u saksiji: okreću se za sun-cem, osvrću se i kače za njegove zrake, a nisu sigurni u svoje mjes-to, jer stalno čeznu da se vrate na početni grumen zemlje, onaj koji je žilama dao prve sokove svoje, pa generacijama ne može da se ispere. Niti mogu da se izgube u svijetu, niti da se vrate izvoru. *Ka' svraka na dva koca.*

Uzbuđen, opčinjen dugo željenim susretom sa domovinom iz porodičnih priča, Hadžija je molio da odmah nastavimo putovanje. Kroz kanjon Morače nije bio siguran da je dio njegovog zavičaja, a za Kolašin je tvrdio da je bio begluk Mušovića, Kalića i Balijagića. Raspitivao se za dervišku pećinu kod Bioče i druge detalje iz njemu znanih hićaja, a kako smo se približavali bihorskim selima, sve više mu je rastao lezet za priču.

– Naši stari su bili merhametli ljudi! Gazije! Od haira za svoje i jabanu! – zadivljeno je nastavljao priču dok smo se truckali seoskim putem. Rekao bi čovjek: on mene vodi u zavičaj, on je bio ovdje cio život, a ne ja. Okreće se čas lijevo čas desno, zuri u pejzaže kao da ih prepoznaje iz sna. Epski zanesen, vitla rukama kao da sa konja halače. Udari me u lakat, umalo mi volan ode iz ruku, da se kao grudva skotrljamo niz Trnavice. Niz onu visoku strminu sa lijeve strane rijeke, što se kao zla godina proteže ispod vijenca kamenih litica okačenih za oblake. Po trnju ili po trnjenju od straha dobila je ime. Tu, ispod Kolfiljenika, najvisočije kamene glave, kažu, jazavac je otisnuo krš i ubio konjanika iz Pazara. Put ga nanio kroz ovaj ćufik i otvorila mu se zemlja...

Sličnim urvinama, usred zime, Hadžijin Babo, sa dvije žene i petoro djece, krenuo je na dalek put, da spašava roblje od terora. Bio je čovjek na dobrom glasu i lako je zaradio krivicu kod nove vlasti. Kod opakih katila, koji su nakon pokolja i progonstva muslimanskog življa iz Šahovića, 1924. htjeli da urnišu sve što nesrpsku glavu nosi.

– Zulumčari nijesu imali insafa, pesniflukom su i Crnogorce tamanili, ka' da nijesu akreba po vjeri, a tek Bošnjake... Ne ponovilo se! Heee, ne bi me čudilo da se utru ka' šareni konji – otpuhivao je Hadžija, zvrjao očima i sipao dalje. – Tih godina, žandari i naki "leteći odred" kralja Aleksandra vrebali su svakog viđenijeg čo'eka u Sandžaku. Samo ga natociljaju da sarađuje sa komitom Mehonjićem, i ondar juriš u lov na glave! Allah kerim! Bog je velik! - izgovarao je na kraju, skrušen kao da je u molitvi.

– Prič'o mi je Babo, da su ti zulumčari noću upadali u torove, u kuće, ubijali i pljačkali, a neke porodice odveli u nepovrat. Iz tih njihovih tamnica kod Milanovca i Niša, gdje su zatvarali komite, njihove porodice i jatake, preteklo je samo poneko čeljade. Sve što su mogli zuluma smislit' činili su him. Odvajali su meso od kostiju. U naše selo, veli, zadugo nijesu mogli da uđu. No, kad su na Borovštici skolili i ubili devet kosaca popušćila je snaga za odbranu. Krenula je seoba. Krišom, kroz Mrtvički homar, cijele jeseni zamicale su porodice sa prtljagom briga i suza, ostavljajući za sobom prazninu, hladnu kao dušmanske pusije.

– Baba su moga salijetali nekoliko puta, ama im se nije dao! Bezbeli, čuvala su ga džematlije, kao mudra i učena čo'eka. On je od Fejza, carskog alima, naučio knjigu, tursko i arapsko pismo. I tako se, razumiješ ti, nekako promicalo sve do jedne noći, kaden su se, ćafiri, preobučeni u robu zarobljenih Pešteraca, ušunjali u selo.

Oćemo sa Ajrizom da proslavim Božić, povjerio se učiteljici Slavki Bogavac, jedan od žandara. I ona je presrela Baba, sakrila ga na tavan Ahmove kuće, u koju su je uselili prije dvije godine. Ta čo'ek-žena je dojavila Ličinki, Hajrizovoj mlađoj ženi: Poručio vam je domaćin da utovarite na konja važnije stvari iz kuće i da sa djecom što prije pođete u rod, kod Fazlije u Kruščicu. Fazlija nije bio razi da idu za Tursku, ali je razumio da ne mogu ni da ostanu. Od huhora za sibijan morali su što prije da krenu. Ha zora, u korpe na dva konja, utovarile su žene nešto prnja i petoro djece. Čutke, kao da je dženaza, daleko bilo, izašli su iz sela i kroz homar prema Đerekarima, prtili snijeg i tabanali puteljke sve do Skoplja. U blizini naselja Gazibaba, pronašli su šatore i muhadžirske katafe, pune sibijana. Istom nadom o obećanoj zemlji grijali su jedni druge, ali vapori su sve rjeđe dolazili. Daidža je nekoliko dana ostao sa njima, da mu se malo konji oporave i da ih isprati na brod. Odužilo se, i tek pslije tri hefte, Babo je sa ženama i

djecom vaporom stigao u Edren. U sred bitke Turaka i Grka za pogranična sela i mahale...”

Prolaz kroz kamenjar Trnavica najednom otvara nepreglednu visoravan, kao na morskim talasimu vajanu. Taman za predah od vrele priče i trnavičkih ledenica. U skretanju sa puta, ispod točka frlji oblutak i podiže iz šumarka jato vrabaca, koji su nas, zato, uzbuđeno psovali il' kleli. Neka, ne mari, vrapci ne odustaju od ovih krajeva i treba da nas kažnjavaju za svako uznemiravanje. Polako otvori vrata auta i odmah osjetih miris četinara u vazduhu. Četinari, nijemi stražari nad ovim okomito raspoređenim brjegovima i dolinama, gdje su razuđeni pašnjaci, poneka livada i tu i tamo njivice, iznad kojih su u čukar zabodene kuće. Hadžija se pope na kršanjak, raširi ruke kao za let, i ciknu prodorno poput surog orla: “Šuuuuur, šuuuuurr...” Budio je mrtve i zvao žive, da vide njegovu sreću što je na svom kamenu. Učinilo mi se da će od nadimanja i poletejeti, ili pući kao lješnik na žaru. Al', on se lagano spusti, pade na koljena i čelom dotače zemlju, onda se uspravi i okrenu dlanove prema nebu. Moli se svevišnjem, prepoznajem dovu u šapatu: Allāhumme elhimnī ruṣḍī ve e' iznī min šerri nefsi. Znam, govori: “Allahu moj, nadahni me time da postupim pravilno i zaštititi me od zla mene samoga.”

Najteže je pobijediti samoga sebe – mudrovao sam, nišaneći pogledom usamljene kuće što štrče iz pejzaža i izgledom i bojama. Sa raznih strana, u svojim glavama i džepovima, donijeli su ih vlasnici – nakadašnja čobančad, željna da među svojim pokažu sopstveni uspjeh u tuđini. Zaboravili su da pitaju iskusnije, ako već neće pametnije, kakve kuće priliče zavičaju, prirodi, našem tabijatu.

– Babo mi je govorio: kud god da ideš, istinu zbori, razumiješ? Ako ti nešto rekнем, to ti je tako, nema drugačije, ni u snu da ti kažem...

A onda ućuta i zagleda se u daljinu.

– More l' biti da je ono Babova kuća? – streknu me Hadžijino pitanje tik iza uha.

– Koja?

– Eno, ona u sred sela, što joj sjakte četiri pendžera iz brvana! Pored je velika kruška, ranica! Vidiš, donji boj je od kamenog duvara, gornji od osijeka. Pokrivena je čamovom tahtom. Taman onako kako mi je Babo pričao...

– Ne znam, može biti... – rekoх sumnjičavo, a on pohita, uskoči u kola da što prije stignemo do nje.

Džombastim seoskim putem prolazimo kroz predio na kojem se smjenjuju zaravni, ljevkaste padine i brežuljci obrasli gustom rastinjem. Priđosmo sasvim blizu, gledam đe da se parkiram, a on otvara vrata da što prije iskoči, kao da će mu brvnara pobjeći. Okružio je krupnim koracima sa svih strana i sav srećan poskakuje:

– Ovo je Babova kuća!

Na vrata se pomoli starica sa šamijom na glavi, zakopčavajući vuneni džemper i začuđeno žmirkajući. Gleda čas u njega, čas u mene. Pokušava da se sjeti ko smo.

– Umoristel? – pita, da prekrati tišinu i čuje naš razlog za dolazak.

– Pomalo, nano, merhaba! – rekoх s osmijehom, da joj ublažim zebnju. Znam da ovdje, pri susretu sa nepoznatima, izbjegavaju tradicionalne pozdrave merhaba, horḍeldum... To se odmoćilo još od onoga vaktа kada su im sa novim državama zabranjivali “turske” i nametali nove pozdrave, pa se narod dosjetio da umjesto dobar dan ili dobro došli pita Umoristel'? Mogas-tel'? Kako ste?

– Bujrum – ohrabri se starica i raspremi posćetije po sećiji. – Odmorite malo!

Hadžija se ukočio, ne mrda, čas crveni, čas blijedi, učinilo mu se da je svoju majku prepoznao u ovoj starici. Udrvenio dlanove okrenute prema nebu i uči-šapuće hair dovu.

– Imam kozje surutke da se osvježite, Sa' ću ja, sedite - bolećivo prizva starica i pogureno uđe u kuću, a nas dvojica se spustismo na sećiluk.

– Evo!

Stiže starica i spusti čaše, pa drhtavom rukom sipa iz đuguma zelenkastu surutku sa mliječnim grudvicama.

– Uzmite, nije mnogo kisela. Šta ću, ja pomalo usirim, da se nađe. Rijetko mi ko dolazi. Svi su mi, u nad Boga, daleko – priča i zagleduje nas, ne bi li se sjetila ko smo. A mi joj ne kazujemo.

– Oprostite, omatufila sam, staros'... Ne mogu da se setim koji ste?

Hažija se trznu kao da ga osa ubode.

– Kako ne moš da se setiš? Ovo je kuća moga baba!

Starica ga zapanjeno pogleda. A on nastavi:

– Odavno je otišo odavle. Ostavio je kuću i imanje i nikad se nije vratio u rodni kraj! Ispod ove kruške ranice – pričo mi je – vođeni su svi važni razgovori u džematu.

– Ćimbile, more bit' da bolje pamtiš od mene. Samo, ova kuća je skoro građena. Bila je tu jedna manja, od brvana, u njoj su mi sva deca rođena... – smirenim tonom nastavi starica. – A ovu novu kuću gradio je moj sin, onaj što živi u Švajcarsku. Uzeo urnek od Selman-aginog čardaka, te mu majstori iz Kradenika zidali kamen, tesali građu i nanizali starinsku kuću po ćeifu. On se henga, bandara, da mu kuća liči na majku. Dobro ga našlo. Mislio je da će češće dohodit, no mu sad unučad ne volu ovamo...

Hadžija je gleda, sluša i ne može da povjeruje. Starica mu razbija san koji sniva ovako budan. Starica zato pripita:

– A kako se zvao tvoj babo?

– Hajriz!

– Aha, Hajriz! More l' bit' da je to bila jedna brvnara dole, ispod džamije? Nisam tamo prolazila ima komat godina. Ne mogu, sinko, da hodim uzbrdo. – reče starica isprekidano i tiho prema meni, kao da se pravda ili pazi da ne kaže ono što zna.

Ovdje su svi osjetljivi kad pitaš za imanje i kuću. Pamte godine kad nije važila ona narodna da "zemlju neće ni vuk ni hajduk", al' hoće vlast. Poslije iseljavanja za Tursku, mnoga imanja država je poklonila dovedenim porodicama. Tako su na zemlju hadžijinog oca Hajriza, nastanjeni Simići, od njih je kasnije kupili Crnovršani iz Berana, a tek pred raspad Titove Jugoslavije, platio je njemačkim markama unuk Hajrizovog brata.

Kod njega pronađosmo babovinu.

Ispod seoske džamije, na proplanku sa kojeg vidik seže čak do Hajle, otvoriše nam se vrata nove dvospratnice.

– Bujrum – pozva žena kojoj se lice nije mnogo razlikovalo od bijele šamije na glavi.

– Ne mogu dok ne vidim Babovu kuću – kao iz puške prekarti Hadžija.

– Čiju kuću? – zbunjeno izusti žena, pa okrenu: – Hajte, odmorite, pa imate kad za to!

Iza nje se pojavi krupan čovjek usporenog koraka, sa otegnutim podočnjacima, modrim kao zrele šljive.

– Ovo ti je sad Hajrizova kuća. Moja. Sagrađena je od crnčanja u Njemačkoj, na imanju koje je do 1925. bilo naša dedovina. Zdravlje sam potrošio za ovo imanje. A čardak Hajriza, koji je bio tvoj Babo i po kojem su meni dali ime, bio je tu, iza kuće... Hajte u sobu, ne mogu da stojim, juče su me otpustili iz bolnice...

Modra boja podočnjaka prelila se na Hadžijino lice. Stuštio se kao oblak prije oluje i samo koluta očima. Od Babove kuće ostala je zidina pokrivena crijepom, služi za čuvanje alatki i hrane za krave.

Nema velike musafirske sobe prostrte ćilimima, utopljene jastucima i vezenim mindiljima. Hažijina fantazija u kojoj će ga rođaci dočekati za velikom sofom sa puno čeljadi, odavno je otišla u sjećanje. Prosula se. Kao da je vjetar dunuo u prah.

Suze su mu preticale glas: *Blago onom koji umre na zemlji na kojoj se i rodio...*

Poklon priče

Senad Pepić

Refik Ličina

GURABIJE

Sinoć Hazbo sa ženom i djecom na posjetku. Priča o Bihoru, o baščama i o gurabijama sa kockom šećera na sredini: "Sa par takvih gurabija možeš preći pola dunjaluka a da uopšte ne ogladniš. Muhadžirluk je naša sudbina. Braća moje majke krenula su krajem tridesetih godina iz Bihora sa još dvije-tri hiljade drugih beskućnika. Krenuli su ka Novom Pazaru ispred četnika Koste Pećanca i crnogorskih žandara. Negdje ispred Ribarića, dočekali su ih Srbijanci i natjerali ih da se spuste na Kosovo. Odatle su pješke krenuli za Skoplje, a iz Skoplja, dalje ka Bugarskoj. Željeli su da se domognu Turske, ali u tome nisu uspjeli. Turska nije htjela da ih primi, iako je prema onom ugovoru s Kraljevinom Jugoslavijom bila dužna da to učini. I zamisli sada. Naprijed ne mogu, nazad ne mogu. I oni se zaustave na jednome pustopolju. Tu osnuju naselje i nazovu ga Novi Pazar. I sad imaš dva Nova Pazara. Jedan u Jugoslaviji, drugi u Bugarskoj. Put između ta dva grada omeđen je njihovim grobovima. Eto, kosti u tim grobovima, to je od njih preostalo."

- I to je utjeha – kažem. – Kako ćemo tek mi proći. Ovdje mrtve tjelesine, kao drva, služe za grijanje.

Hazbo me gleda prazno, kao da je zadrijemao. A zatim se polagano budi. Uzima duhan, puni mašinicu, i zavija. Svijenu cigaru dugo primiče k ustima, traži upaljač i, u času kad ukreše, zakašlje se i zaplače, pokrivajući lice dlanovima.

- Nemoj, opet – šapće B. – Djeca te gledaju.

Dževdet Nikočević

Ilja Sijarić

JA SAM ONA CARICA

Odbijam o tome da pričam, odbijam, štaviše, toga i da se sjećam, odbijam i odbijaću do groba, i u grobu. Jer me zaboli svaki djelić tije- la, žacne me čak i u noktima, zapucketa u kosi, zamrači se pred očima čim pomislim na krvoločnu zvijer tu, na generalisimusa Oktara i na njegove bandite, te nakaze u ljudskom liku i obliku. Jedne subote u zoru upadaju u našu kuću, mahnito halaču i psuju, pucaju iz svojih kalašnjikova ko sumanutu, naglavačke nas izbacuju u snijeg, bose i skoro gole, a onda rešetaju i komadaju sve od podruma do tavana, najzad oganj u taj lom, uz dreku i prasak do neba.

Neću da se sjećam ni toga kako su nasred ulice namrtvo pretukli starog Akifa, kao da je bijesan pas, nekako tihi brašnjavi pekar što čak i mrtav mirisaše na taze somun, kako su poharali i sa zemljom sravnili čitavu našu mahal, kako su se potom na nas strovalili mjeseci đavoljih muka, srećan ko ostao živ, a još srećniji koga je zemlja na vrijeme pokrila.

Preskačem sve to i stižem najzad, kao izbjeglica, u daleku Sjevernu Zemlju, o kojoj dotle znadijah samo da postoji negdje na svijetu, a gdje – pitajboga.

Ne bih da se sjećam ni selidbi i batrganja po izbjegličkim kampovima te goleme kraljevine, ni muka s jezikom njenim čoškastim, ni tuge za izgubljenom rodbinom i otadžbinom, ni neutoljive žeđi da se vratim na svoje ognjište... makar u drvenom odijelu.

Ako se ne vratim, hoću li naći mrvicu sreće u tuđini? A šta je sreća? Zdravlje, umno i tjelesno zdravlje, kaže Pauna, žena moja. Bolje je, veli, biti zdrav prosjak nego bolestan kralj. Nek ti bude, dobra dušo, odgovaram, ali šta će mi zdravlje ako nemam posla, pa ne znam šta ću s tolikim praznim vremenom. I čelik zarđa kad

miruje, kamoli neće živ insan. Najprije omlitaviš, počne sve da ti se gadi, čak i zalogaj, sam sebi si tuđ, osjećaš kako gnjiliš i rastačeš se, kao trupac u močvari. To ide đavolski brzo. Samo posao bi mogao da te spasi. Ali posla za izbjeglice u Sjevernoj Zemlji ni od korova. Priča se da ga je bilo do prije desetak godina: tada se s pasoške kontrole na carini išlo pravo na posao. Sad nezaposlenih na sve strane. Čemu onda da se nadaš ti, moj Tale, ljuti mučeniče, vajkam se.

Zbilja, čemu da se nadam, čemu, čemu? Hoću li do groba da se držim za koljena i piljim u socijalne jaslje? Ako živiš na račun tih jaslja nisi drugo no prosjak bez torbe i štapa. Jer tom parom jedva podmiriš zalogaj i obuku, a za ostalo – sam se snalazi... ili crkni. Zaboga, zar je sve u tome da se škemba napuni i golotinja pokrije? A šta ćemo s dušom, o ljudi i narodi! Ona, jadnica, duša ljudska, sva pocrni i skvrči se ko sasušen listak, kad joj se uskrate njena prava: čiste ruke, čist obraz i pošten posao. Kad god krenem po svoje mjesečno sljedovanje sto znojeva me oblije od perčina do peta, budem mokar kao iz bunara izvađen. Ja bih da radim, da živim od svog truda, a ne od milostinje! Hoću da se zaposlim i izdržavam i sebe i svoju čeljad, kako to pristoji mužu i ocu. Pa tražim posao. Ali niko ništa da mi ponudi. Čak ni da čistim javne nužnike bilo gdje u državi ovoj golemoj. I to dolazi u obzir. I još s blagoslovom. Ali i to zauzeto.

U jadu svom sjetih se jedne večeri one prastare priče o carici koja pravi pitu od kopriva. Nuto, zar carica da pravi pitu... pa još od kopriva? Kakva je to zla kob snašla prvu damu carevine? Jednog ljetnjeg jutra izašla ona s carem da se prošeta barkom po moru. Odjednom se podigne silovit vjetar i odnese ih u neku zemlju za koju nikad ne bjehu čuli, kao što u toj zemlji niko ne bješe čuo za njih. Sjati se narod oko njih, a onda jedan brkati plećonja upita nabusito: "Je li, smije li se znati ko ste vi?" Car odgovori da su oni car i carica od te i te zemlje. Onaj čovjek: "Kakav si mi ti car tako odrpan i kaljav ko zadnja protuha? Gdje ti je kruna i

svita dvorska?" Car: "Pitaj moju zlehudu sreću." Onaj čovjek: "Dobro, manimo se prazne priče, nego umiješ li ti šta da radiš?" Car: "Znam jedino da vladam; to mi ostalo od oca, a njemu od njegova oca, i tako redom." Onaj čovjek: "Takvog mi imamo i bez tebe, dosta nam je i taj jedan." Pa upita zatim caricu šta ona zna da radi, ili je i njen otac bio car. "Ja znam da pravim pitu od kopriva, nekad nas to žive održalo," odgovori carica. I dobi zadatak da pokaže to znanje na licu mjesta.

Tada ona nabra zelja, a oni joj dadoše sve što ona zatraži: kašiku, nož, sofru, brašno, so, maslo, oklagiju, sač, sadžak, done-soše vode, naložiše vatru baš tu na ledini, i pita začas bi gotova, sva poljana zamirisa. Mrtvi gladni, car i carica navališe da jedu, a ljudi, kad vidješe to, i sami zasjedoše za sofru. I svima se pita plaho usladi, hej, daj, bre, još, joooš! Tada onaj brko reče carici: "Ti ćeš praviti ovo jelo i od toga ćete živjeti i ti i tvoj muž, i neka vam je sa srećom i dugim vijekom."

Caričina pita, kako će je narod prozvati, ubrzo se rašču po cijeloj zemlji, pa car i carica otvoriše krčme u dva velika grada, zaradiše goleme pare, kupiše novu lađu i vratiše se u svoju zemlju. Narod ih je dočekao radosna srca.

Šta je dalje bilo od njih, bog zna; ako su dobro i danas su živi, ne, pobrkao sam: ako su živi, i danas su dobro, nadam se.

Tu mi je priču pričala moja majka koju godinu pred moj polazak u školu, a njoj pričao njen babo. I rekao joj na kraju da je bolje imati umješne ruke no car biti. Upamti to, govori mi moja majka na uho, prebirajući prstima po mojoj kosi, dok sjedim u njenom krilu. Ona tada već dogorijeva, moja neprežaljena Vaha, Vahida. To u udovice ide brzo i prebrzo. Djeci svojoj udovica mora da bude i otac i majka, svekolika rodbina i odbrana. A djece u moje majke četvoro, a kuća dotrajala, puha kroz nju vjetar kao kroz plot, a zime surove, a ljeta nerodna, a porezi stežu za gušu kao gvozdena šapa, a prijatelja ni od korova, a kleta boljka majčina neumoljiva...

Izronila ta priča o caričinoj piti u pravi čas.

Drijemala u mom zaboravu barem trideset godina, da bi se sad probudila i došapnula mi da je bolje imati sposobne ruke nego biti car careva.

Pauna draga, kazah, Paunice moja, čuj i pamti, i mrtva, u grobu već hiljadu godina, čini mi se, moja me majka ima na umu. Čak i ovdje, u ovoj našoj izbjegličkoj čamotinji, pokazuje mi kud da okrenem. Eto da nije džaba kazano: mnogi kao otac, niko kao majka.

Odmah oblačim svoje štedeće haljine, pa u varoš, od berbernice do berbernice. Gazde misle da sam svratio zbog šišanja, jer sam zakudrao kao četnik, a ja tražim posao. Ja sam brico, govorim, izbjeglica, nudim se da radim. Ali niko me neće. Cio grad sam obišao, i svugdje – hvala, pitaj komšije. Doduše, jedan plavojko bi me primio, kad bih bolje govorio sjevernjački. Možda se on samo vadi na to, da me se lakše otarasi... a možda zbilja drži do jezika... i ima pravo, ima sveto pravo! Jer, dovraga, kako da šišaš živo čeljade čuteći... to je kao da ga šišaš na silu... čak i samim makazama bude neugodno, pa samo žvaću kosu, više čupaju no što sjeku. Nije li davno kazano da je razgovor duši poslastica, bakšiš bez groša troška. Ali, tugo moja, moj sjevernjački nije za priču. Ja sam svjestan toga; svjestan i nadsvjestan, ali bespomoćan... Zato i kažem: tuđina nije muka sa svoje gore i vode, to je isto svuda, i sunce je isto, i trava, i dalekovodi, i putevi, i krovovi, i glas ljudski, dubine, visine... sve je isto... psi, zvjeri, insekti, kamenje, oblaci, kiša, magla... samo je tuđi jezik nešto drugo... onaj strašni gavran što ti kljuje džigericu i kad spavaš, kamoli tek na javi. Cijela moja Morlakija mi u glavi, sav njen zbor, taj miomirisni nepregled od riječi, a ja, crni ja, crnji no ugljen, ne mogu ni dvije ljudski da svežem... sjevernjački, ta ledena stijena u mojim ustima to mi ne da, pa moja gipka i bistra morlačka misao, pretočena na sjevernjački, postaje zamršeno klupko čvorova i zavezaka koje ni sam đavo ne bi mogao razmrsiti. Zalud je od ptice bez krila tražiti da

se vine u visine i daljine. Džaba ti tvoja zlatna misao kad ne možeš da je iskažeš. Tada sam shvatio: tuđinu tuđinom ne čine države, zemne međe, nego jezičke. To, ništa drugo. Kad bi Sjeverna Zemlja govorila jezikom moje kolijevke, ne bi mi bila tuđina, već sestra moje ubave Morlakije, neki njen kutak koji tek otkrivam. Tada ni ja ovdje ne bih bio stranac, već svoj na svome, ravan suncu i mjesecu, o ljudi i narodi!

Cijeli dan oblazim berbernice. Spreman sam da radim i džabe, samo da radim, da poslom ubijem vrijeme, taj nevidljivi mlinski točak na grbači mojoj. Jer ogubah se, raspadoh se od nerada, koji ždere čovjeka žešće no rđa gvožđe. Biti stalno dokon, to je robija bez okova i rešetaka. Nema rabote koje se ne bih prihvatio, samo da se kurtališem prazna hoda, to jest dokolice, od koje stradam i u snu. Ali niko me neće, nikom nisam potreban. Da bolje govorim sjevernjački možda bih se negdje i uglavio, ali ovako... A, opet, zar zbilja u ovoj ovalikoj državi nema posla za nijeme i polunijeme? Zar, glancajući stubišta i hale ili gurajući kontejnere za smeće, moram da cvrkućem kao zaljubljeni vrabac?

Pola godine kasnije krećem ponovo istim putem. Neki gazde me prepoznaju. Jedan bi me primio, ukoliko njegov kalfa odseli, ženi se, možda će preći u nevjestinu radnju. Mogu navratiti za desetak dana, možda će se nešto dati učiniti. Tako kaza, ako sam pravo razumio. O, idi svojoj izabranici, mladiću neznani, ustupi mi svoje mjesto, ljubim ti skute i rukave, ljubim ti tabane i stope, šapućem, nastavljajući put, koji me odvede kod Hampea. Mala radnja u skrajnutoj uličici, dvije stolice, starački red i mir. Vlasnik Hampe, krupan, gojazan, sijed, proćelav, nosat, okat, crna bradavica na lijevoj sljepoočnici, zavalio se u stolicu, podigao obje noge na sto, jednu preko druge, razgrnuo novine, čita. Kad mu kazah zašto sam došao, on se sjeti da sam već jednom bio ovdje, prije otprilike mjesec dana. Prije šest i po mjeseci, velim ja. Zar toliko, nabra on čelo, odlažući novine. Biće da me zamijenio s nekim drugim. Sad mnogi upadaju i nude se, ali posla nema. Nema mušteri-

ja, pa nema ni posla. Berbernica se namnožilo preko mjere. Osim toga, da nevolja bude još veća, ušla u modu duga kosa i brada, pa mladež i ne pomišlja na šišanje i brijanje. Bolje bi meni bilo da okušam neku drugu sreću, od češlja i makaza se tanko živi.

Ja izlazim, a on za mnom, predomislio se, zove da se vratim. Sad će doći jedan gospodin, zakazao je vrijeme, i on, Hampe, želi da ja toga gospodina primim, pa ako ispadne kako treba, onda jedna stolica meni, jedna njemu, gazdi, pa kako nam bude. O plati ćemo porazgovarati naknadno.

Ja sam spreman da radim i džabe, samo da nešto radim, zakla me nerad, kazah, vukući kažiprstom preko grla.

Džabe ne može, odmahuje on glavom, sredićemo to, samo ti pokaži šta znaš.

Uto stiže taj gospodin. Ja obukoh gazdin mantil, namjestih gospodina u stolicu pred ogledalom, pokrih mu maramom ramena i vrat, ovlažih mu kosu, gazda mi dodade makaze i češalj, odmače se, stoji, gleda, pomno prati svaki moj potez. Ja se od toga snеbivam, treptim u sebi, ali se ne dam, kuražim se, mila moja majko, grobe uželjeni, drži mi sreću sad i ovdje, spasi me. I, gle, radnja mi ide, gospodin je zadovoljan, priča, po mom jeziku sudi da sam stranac, odakle, aha, iz Morlakije, zbilja, baš fino, on je kao student boravio jednom nekoliko dana na našem moru, nigdje i nikad se nije ljepše proveo, prošlog ljeta kanio da opet okrene na tu stranu, ali naš rat ga omeo, a mušteriju sam podšišao skroz majstorski, pade čak i bakšiš. I bakšiš dobih! Puna šaka srebrenjaka, o majko moja u grobu!

Čim gospodin izađe, gazda mi pruži obje ruke i uzviknu veseo: "Od danas si mooolj."

Ja poželjeh da ga zagrlim, jedva se na nogama držim od radosti, udari mi vreline u oči i obraze, ali ustuknuh: šta ako zatraži moju diplomu? I odlučih da kažem isitinu. Na drugim mjestima sam govorio da su mi papiri izgorjeli kad je general Oktar spalio naš grad, i ljudi mi vjerovali, jer je glas o zvjerstvima toga čudoviš-

ta dopro i do samog neba. Ljudi mi vjerovali, ali od posla za mene ni pomena. Pa odlučih: Hampeu ću da kažem istinu. Čak i ako me ne upita za diplomu. Neka mi providenje pomogne! I moja Vahida iz groba svog dalekog! Ko, ako ne ona, kad, ako ne sad!

Što jezikom, što očima i rukama, objasnih da ja nisam berberin, nego advokat, ali umijem da šišam; šišao ja brata, šišao on mene, godinama tako, jer za bricu para nismo imali, pa smo se obojica izvještali u tom poslu. Kasnije, na studijama, potom u vojsci, šišao sam siromašne studente i vojnike, za sitnu paru, najčešće džabe, sve je išlo dobro, na radost i moju i mojih mušterija.

Sve sam razumio, reče Hampe. Koliko tražiš?

Koliko daš.

Prvih mjeseci dobijam malo, a potom sve više.

A sad? Hampe se sprema da prenese radnju na mene, čim dogodne ode u penziju. Radnja će tada biti moja! Hej, moja, mojaaa!

Nebo, zemljo, goro, vodo, ljudi, narodi, majko moja besmrtna, tvoj Tale je sad ona carica što je pravila pitu koprivušu! I ja ću popadom zaimati toliko da se mogu jednog dana vratiti u moju Morlakuju. I u snu to ponavljam. I sve više vjerujem da će tako biti. U tome me podupre i moja razborita Pauna, naši sinčići takođe, a najviše moja majka iz groba svog pod granatom trešnjom u Morlakiji.

U to, i u povratak moj u krilo, u njedra, u zagrljaj moje starevine, na izvor mojih praotaca i pramajki, dublji i širi i od samog vremena.

Dijete moje, govori mi i budnom i zaspalom, imaj uvijek na umu da su valjane ruke bolje no carska kruna, da svako zlo ima svoj kraj, pa će i Oktarovo jednom biti samo – bilo.

Sve više i sam u to vjerujem.

Milena Vukosavić

Safet Hadrović Vrbički

SEVAP

Tek što sam popio prvu jutarnju kahvu, kad eto ti neko zakuca na vratima:

„Je li bujrum?“ - veli muški glas spolja.

„Bujrum!... No kako, no bujrum“, velim ja iznutra. Vrata hodžine kuće su i dan i noj otvorena.

Uđe čovjek srednjih godina, znam ga po viđenju. Tu je iz susednog sela. Nazva selam, kako je i red kad se kod hodže dolazi.

Prihvatih selam i ponudih ga da sedne. Sa hodžom se ne muhabeti stojeći.

„Dobri moj hodža“, poče on, snebivajući se. „Doš'o sam da ti se požalim... Hodža si, puno si knjiga pročit'o. Znaš puno. Bezbeli! Doš'o sam da ti ispričam našu muku... Moj mlađi brat... oženjen je, eve više od pet godina. No, još nije d'o Bog da ima dece. Bajali smo mu, slijevali stravu kod najučevnijih nana u kraju. Kuhali smo mu čajeve od najboljih trava... Ada, da ti pravo kažem, radili smo sve, što je ko rek'o. Naposljetku, povelili smo ga i kod lekara, eto! Koliko je njemu verovat', sve je ispit'o, sve što je trebalo. Naposljetku je mene zv'o da mi kaže. Veli mi: Da znaš, tvoj brat, ne može da ima dece! Ja mu ne verujem!

Kako da mu verujem, kad mi je brat u pitanju, a još mlađi od mene? Vidiš mene... vidiš moju đovdu... On je, dao Bog, još mlađi i ljepši od mene. I jači! Brdo bi odvalio, koliko mu je Bog dao snage. Ne mogu da verujem jednom lekaru s kojim sam kože čuv'o, dok smo bili deca. Pa sam doš'o kod tebe. Hodža si! Svemu znaš he-sap. Piši. Pomagaj! Ne pitaj za pare! Brat mi radi u Nemačku... u jednoj željezari. Na nekač'oj elektrolizi... Ima puno para.“

Zaćuta malo, kao da pribira misli, pa nastavi:

„Snaha mi je mlada i lepa, upis ženski, što se veli... Grehota bi bilo da se rastanu. A pošteno ti pričam ka' sve hodži što se priča,

žao bi mi bilo da ostanu bez evlada. Možda bi dobro bilo zapis da joj napraviš... Eto! Učini ono što hodža treba da učini!"

Pogledah ga, pa rekoh: „Biće dobro, akobogda! Ne boj se! Moja je ruka hasijetli. Kome sam goj dosad zapis napravio, nije se požalio. Samo treba da je dovedeš. Na nju je teška ograma. Puno treba da se oko nje postaram, pa sve da bude hairli. Akobogda! Bez nej, moj bi zapis bio beshairan, a grehota je praviti beshairne zapise..."

Dogovorismo se da je dovede uoči petka. Petak je hairli dan.

Sutradan sam svoju ženu otpratio u goste kod njenih, na heftu dana. Neka je, nek vidi svoje. Red je.

Dovede on snahu po dogovoru, uoči petka, i reče mi da će doći da je uzme za jedno sahat vremena. Reče da zna da su hodže muhanatli i da je njihov pos'o težak. Bezbeli!

Gled'o sam je ka' što mačak gleda parče dobrog masnog mesa. A bogme i ona mene!

Visoka plavuša, duge kose, nabreklih grudi. Troje dece bi mogla da izdoji.

Navukla na sebe neke bijele pantole, pa se ukazala nabrekla zadnjica. Neka mi Bog oprost. Zaboravio sam da odem u džamiju na akšam...

Allah sve oprašta. Hoće, akobogda!

Izučio sam joj prvu dovu, srećan što sam kadar da učinim tako dobro delo, a kadar jesam. Nisam snagu trošio na drugo oranje.

Da bi moja dova bila od Boga uslišena, zamolio sam njenog devera da je red da se s njom popovrati kod mene, najmanje još dva-triput.

Posluš'o me bez reči, Allah mu pomogao i će čuje i će ne čuje.

Tek što prođe devet meseci od tada, čuše se puške u selu preko brda.

„Avamu se rodio sin!“ Ču se glas kroz naše selo.

„E, baš mi je milo! Za dobar je muštuluk, ko mi to kaza“, rekoh sav ozaren.

„A šta bi to“, upita me moja žena iza šporeta, sva zabezeknuta. „Nikad se ničemu nijesi toliko radovo?“

„Zvaće me da mu izučim dovu za napredak i nafaku, jadna ne bila... Sevap je!“

Autori nagrađenih priča: Braho Adrović, Ljerka Petković, Sefadin Korać, Kemal Musić

VEĆE NAGRAĐENIH

ODSJAJ BIHORA

U okviru programa **“Sjenke Bihora”** i XVII Festivala priče **“Zavičajne staze”**, 10. avgusta 2024. godine, u Petnjici je kroz dvije sadržajne i zanimljive cjeline **“Odsjaj poetske istine”** i **Veće nagrađenih pisaca**, sa referentnim stvaraocima ukazano na značaj poezije i važnost poštovanja prema književnicima i čitanju. Ovaj zanimljiv kulturni događaj, započeo je poetskom tribinom sa istaknutim pjesnicima iz okruženja: Učestvovali su **Mustafa Balje iz Prizrena, Ilhan Pačariz iz Prijepolja, Amar Ličina iz Novog Pazara i Rebeka Čilović iz Berana**. “Naša dužnost je da kažemo ono što mislimo, da budemo glas našeg vremena”- poručili su pjesnici kroz razgovor i svoje stihove.

Na samom početku iskazano je sjećanje na profesora Muja Rastodera i književnika **Safeta Sijarića**, koji, iako više nisu među živima, i dalje hodaju Zavičajnim stazama, jer su iza sebe ostavili vrijedne i duboko ukorijenjene tragove u kulturološkom biću Bihora i Petnjice.

RIZNICA ZAVIČAJNOG PAMĆENJA

- Festival priče "Zavičajne staze" i dalje raste, kazao je idejni tvorac ove manifestacije Mirsad Rastoder, istaknuvši da zbornik nagrađenih i izabranih priča iz 2023. godine, **"Sjenke Bihora"** predstavlja novi prozni đerdan od nostalgije, sjećanja i brojnih životnih puteva, koji zajedno oslikavaju bogatu i slojevitú kulturnu baštinu Bihora. Rastoder je sa ponosom naglasio da iza XVII Festivala priče **"Zavičajne staze"** stoji vrijedan opus od dvadesetak objavljenih knjiga, 12 zbornika odabranih priča, 4 izbora iz poezije, 2 romana, 2 monografije i 4 broja časopisa "KazivArt". U njima je na najljepši način utkana nit i tradicija ovog kraja. Ovi zbornici i knjige nijesu samo zbirke literarnih radova, već čuvari kolektivnog pamćenja, svjedoci jednog vremena i prostora. Naredne godine festival će slaviti svoje punoljetstvo, što predstavlja poseban jubilej i priliku za osvrt na dosadašnja pregnuća, ali i za razmišljanje o budućnosti ove značajne kulturne manifestacije. Rastoder je izrazio nadu da će mlađe generacije preuzeti odgovornost i dati neophodan doprinos kako bi se ova tradicija nastavila i dalje razvijala, obogaćujući kulturni život Bihora i šire zajednice. Posebno je apostrofirao da su entuzijazam i vizija bili ključni u kreiranju ove manifestacije, koja je tokom godina, zahvaljujući učesnicima prerasla u važan kulturni pokret i simbol kulturnog uzdizanja. U duhu podrške mladim talentima, Rastoder je nakon svog obraćanja pružio priliku mladim pjesnikinjama da predstavie dio svog poetskog stvaralaštva. Na scenu su stupile **Elvisa Latić, Minea Kožar, Lejla Agović i Irma Kožar**, koje su svojim stihovima unijele svježinu i nov pogled na svijet, potvrđujući da pisci u Bihoru imaju talentovane nasljednike. Njihove pjesme, ispunjene iskrenim emocijama, pokazale su da se kulturna tradicija ovog kraja razvija i širi sa novim generacijama, noseći novu snagu i moderni snzibilitet. Ljepotu poetike i priče ukasila je mlada umjetnica, **Amila Ašimović**, koja zvucima violine otvara prostranstva.

Pjesnici: Ilhan Pačariz, Rebeka Čilović, Amar Ličina, Mustafa Balje

U ime iseljenika iz Kanade i porodice Miftara Šabotića, treću nagradu, plaketu i novčani iznos, profesorici jezika i književnosti Ljerki Petković za priču „Paukova mreža“, uručila je **Sanela Šabotić-Topalović**. Ona je tom prilikom istakla važnost očuvanja stvaralačkih veza sa dijasporom. Šabotić-Topalović je emotivno istakla sjećanje na svog oca, Miftara, cijenjenog učitelja.

Drugú nagradu, za priču „Tu je babi sine“, Sefedinu Koraću, uručio je Enver Rastoder, koordinator „Bošnjačkog donatorskog fonda“. Rastoder je naglasio kontinuiranu podršku koju BD Fond pruža mladima iz Petnjice i drugih opština, kroz stipendiranje i druge oblike pomoći, čime se podstiče obrazovanje i razvoj zavičajne zajednice.

Prvu nagradu, za priču „Zemlja“, uručili su Kemalu Musiću, **Refik Latić** u ime „Zavičajnog kluba Bihor“ i **Emir Dacić** u ime Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava koji je prepoznat u podršci kulturnih programa manje brojnih naroda. Latić je istakao značaj Festivala „Zavičajne staze Bihor“ i doprinos njegovih osnivača da se i u Luksemburgu održavaju slične aktivnosti.

Zavičajni klub "Bihor" od početka donira prvu nagradu za priču i pomaže kulturu ali i niz humanitarnih aktivnosti kazao je Latić.

Predstavnik udruženja **"Bihor moj zavičaj"** iz Švajcarske, **Mehdija Skenderović**, uručio je nagradu za autentičnost pripovijedanja, za priču **„Đukina feredža“**, autoru Brahu Adroviću. Skenderović je tom prilikom naglasio da udruženje svesrdno podržava zavičajne aktivnosti, prepoznajući njihov značaj za očuvanje kulturnog identiteta.

U ime organizatora, Mirsad Rastoder se na kraju večeri zahvalio Centru za kulturu Petnjica, direktoru **Sinanu Tiganju** i svima koji su podržali realizaciju programa, ističući njihov doprinos očuvanju kulturnog nasljeđa Bihora. Veče je završeno u duhu zajedništva, uz obećanje da će se tradicija Festivala nastaviti, da osvjetljava kulturni život ovog kraja.

XVII Festival priče „Zavičajne staze Bihor“ provijava „Sjenkama Bihora“ svih onih pisaca koji su svojim djelima, riječima i idejama

utkali dušu ovog kraja u literaturu, oživljavajući duh zavičaja u svakoj priči i svakom stihu. Pisci, kroz svoje priče, postaju čuvari tradicije i identiteta, dok istovremeno otvaraju vrata novim generacijama da sačuva-ju i dalje njeguju bogato kulturno nasljeđe Bihora. U tom smislu, „Zavičajne staze“ nisu samo putokazi kroz sjećanje, već i motivacija za one koji će kroz svoje pisane riječi nastaviti ovaj nezavršeni dijalog između prošlosti i budućnosti, između onih koji su stvorili i onih koji će naslijediti bogatu priču Bihora.

Amila Ašimović

Minea Kožar

Elvira Latić

Mirsad Rastoder i nagrađeni

Mehdijska Skenderović i Braho Adrović

Emir Dacić, Refik Latić i Kemal Musić

Sefadin Korać i Enver Rastoder

RIJEČ LAUREATA

Ljerka Petković: *Književna spona između tradicije i modernog svijeta*

*(Trećenagrađena priča:
PAUKOVA MREŽA)*

Dragi prijatelji! Evo, „Zavičajne staze“ su me ponovo dovele na ovu pozornicu i ja sam neizmjereno srećna, ne samo zbog toga što nagrade znače potvrdu kvaliteta onoga što radimo, već zato što sam ovdje među prijateljima, u jednoj posebnoj atmosferi koja nas svakog ljeta ponovo okuplja i nadahnjuje.

Srećna sam i zbog toga što sam, u različitim ulogama i prilikama, iz godine u godinu neposredni svjedok rasta Festivala priča „Zavičajne staze“ koji sada, sa sigurnošću mogu reći, predstavlja jedan od prestižnijih konkursa u našem regionu. Zato je i bez nagrade dovoljno biti njegov učesnik, ili ući u zbornik priča koji prati svaku festivalsku godinu. Dovoljno je uvjerenje da se na taj način stvara spona između tradicije i modernog svijeta i da svaki autor, „kao čuvar tajne prošlosti i prorok budućih dana“, njeguje i štiti one vrijednosti koje oblikuju jedan poseban kulturni milje.

Posebno me raduje činjenica da večeras, primajući po treći put nagradu na ovom Festivalu, stajem u red značajnih imena iz

Ljerka Petković

svijeta literature koja su koračala ovim putevima, ostavljajući trajne znakove i putokaze – dokaze da smo ovdje u Bihoru ispleli jednu mrežu koja se ne može pokidati.

Zahvaljujem članovima žirija koji su u mojoj priči prepoznali viziju svijeta u kojem se razumijevanjem i toplinom porodičnih odnosa mogu prevazići sve prepreke i teške situacije, koje nas tako često razdvajaju i čine strancima, a potrebno je tako malo da se taj isti svijet oboji novim bojama.

Sefadin Korać: Priznanja iz zavičaja su najslađa

**(Drugonagrađena priča:
TU JE BABI, SINE)**

- Festival priče "Zavičajne staze", tvrdim s punim ubjeđenjem, predstavlja najkvalitetniji brend koji je bihorski kraj iznjedrio u novije vrijeme. Mala ruralna sredina, zahvaljujući upornom radu malog broja ljudi, svake godine postaje adresa na kojoj je književnost domaćin, a gosti su najrazličitiji pisci inspirisani rodnom grudom.

Posebna vrijednost ovog festivala ogleda se u tome što otvara vrata mladim i neafirmisanim autorima, koji na taj način dobijaju priliku da se predstave publici. Tako sam i ja, upravo na ovom festivalu, dobio svoju prvu nagradu za književni tekst.

Priznanja iz zavičaja su najslađa priznanja koja insan može dobiti. Zahvalan sam na postojanju i trajanju ovakvog festivala, nastojat ću da se njegov dobar glas čuje daleko.

Sefadin Korać

Kemal Musić: Između čovjeka i neba

**(Prvonagrađena priča:
ZEMLJA)**

- Čamil Sijarić je jednom rekao da su nagrade mehlem na rani pisca. Nagrada u Bihoru je zaista zacjeljujuće djelovala na mene kao pisca, jer sam konačno i ja priznat u prostoru u kojem sam rođen. Dobijao sam nagradu i prije ove, ali kada dobijete nagradu tamo odakle ste krenuli i kada vas prizna polazište, onda ste konačno uspjeli. Pogotovo kada se radi o specifičnom kraju kakav je Bihor, gdje su priča,

Kemal Musić

pričanje i natpričavanje duboko ukorijenjeni u srž naroda sa tog prostora i gdje se, kako reče Čamil Sijarić, teško živi a lijepo govori. U Bihoru je svaki čovjek prirodno pripovijedač i tamo se ne čuti. Tamo razgovaraju i voda i gora, kamen i zemlja, priroda i natprirodne sile. Tamo komuniciraju čovjek i nebo i sve je tamo, u Bihoru, između čovjeka i neba. U tom prostoru, izgovorena riječ, ispričana ili napisana priča pažljivo se vagaju, mjeri im se suština, bitnost i ljepota izraza, pa ko to ne umije, taj u Bihoru nema šta da traži. Moj otac je bio nenadmašan pripovijedač. Kad bi on pričao svi bi čekali i slušali ga. A znao je dosta priča. Uljepšavao ih je i dodavao motive, kitio ih. Slušao bih te njegove priče do duboko u noć. Sve dok se i zvijezde na prostranom nebu iznad mog Godi-jeva ne bi pogasile. Eto, zbog toga mi je važna nagrada koju sam dobio u Bihoru.

Braho Adrović: *Priznanje iz zavičaja posebno godi*

*(Nagrada za autentičnost
pripovijedanja, priča:
ĐUKINA FEREDŽA)*

Braho Adrović

- Nagrade i priznanja piscima za njihov rad, gledano iz mog ugla, su tek kao „znakovi pored puta“, kao pokazatelji da je, neko, na neki način, primijetio ono što čeljade radi. Međutim, moram da kažem, da nagrade, bilo kog ranga bile, stvaraocima, pa naravno, i meni, na neki način gode. Pogotovo kada se radi o priznanju iz svoga zavičaja, kao što je Nagrada za autentičnost pripovijedanja, koju sam dobio na “Zavičajnim stazama, Petnjica, 2024”.

Ustanovljenje ovog književnog festivala bogatih i raznovrsnih programskih sadržaja, čiji je idejni tvorac, pokretač i glavni kreator, istaknuti kulturni i javni poslenik, Mirsad Rastoder, jedan je od najznačajnijih kulturnih projekata u kulturnom životu Petnjice, pa i mnogo šire. Utoliko mi je ta nagrada draža. Tim prije, što je to prvo i jedino javno priznanje, koje sam dobio u svom zavičaju, i to na anonimnom konkursu.

Ja, ovom prilikom, zbog godina koje sabiram, ne mogu da kažem da će mi to biti podstrek za dalji rad, jer sam već objavio dvadeset svojih knjiga, pretežno poezije, ali u svakom slučaju, Festivalu „Zavičajne staze“ ću u granicama svojih mogućnosti uvijek davati punu podršku, sa željom da ova i ovakva manifestacija što duže traje.

Sanela Šabotić-Topalović: *Čuvajmo plemenitu misiju i priču o Bihoru*

(Pedagoški komitet Eldorado)

Sanela Šabotić-Topalović

O Bihoru se ne uči samo iz knjiga, već iz šapata roditelja, iz priča nana i djedova, iz onih dragocjenih trenutaka kada se prošlost prepliće sa sadašnjosti. U tim pričama, u tim kratkim slikama zavičaja, običaja i događaja, leži prava suština našeg postojanja.

Ja sam Sanela Šabotić-Topalović, prosvjetni radnik iz Toronta, ali prije svega, jedna ponosna Bihorka. Srce mi nikada nije zaboravilo svoje korijene, a duša žudi da Bihor, sa svim svojim ljepotama, približim i drugima.

Tako da i ove godine, kao i 2022, članovi pedagoškog komiteta Eldorado škole iz dalekog Toronta ponovo su izrazili želju da podrže treću književnu nagradu “Zavičajne staze - Bihor 2024”.

Nošeni pričama o Bihoru koje sam ja, slušajući mog rahmetli oca - Miftara Šabotića - takođe prosvjetnog radnika iz Bihora, prenosila na moj kolektiv, ovo udruženje prosvjetnih radnika iz škole u kojoj radim, odlučilo je da nastavi ovu plemenitu tradiciju. Željeli su da doprinesu očuvanju ove manifestacije, koja se iz godine u godinu obogaćuje novim pričama, novim članovima, i novim dušama.

U ime djece rahmetli Miftara Šabotića i Eldorado škole u Torontu, želim da vam se zahvalim na ovim divnim trenutcima. Takođe, veliki hvala što čuvate uspomene, običaje, ljude i predivne pejzaže Bihora.

Amila i nagrađeni sa donatorima

Braho Adrović, Ljerka Petković, Sefadin Korać, Kemal Musić i Mirsad Rastoder

Srećno svim dobitnicima nagrada, svim učesnicima, a posebno hvala gospodinu Mirsadu Rastoderu i ostalim organizatorima, što su nam omogućili da se okupljamo, slijedimo i nastavljamo ovu divnu i plemenitu misiju i priču o Bihoru.

Prijatelj festivala Zavičajne staze

BILJEŠKE O AUTORIMA

Ćamil Sijarić je rođen 18. decembra 1913. godine u selu Šipovice nedaleko od Bijelog Polja. Završio je osnovnu školu u Godijevu 1927. godine, a potom se upisao u osmogodišnju, Veliku medresu kralja Aleksandra u Skoplju. Prve pjesme objavio je u školskom listu *Vesnik*, 1929. godine. Nije bio angažovan samo u literarnoj sekciji, već i kao politički aktivista, zbog toga su ga izbacili 1935. godine iz medrese. Nastavlja školovanje u Vranju i posle gimnazijasko mature, 1937. godine upisuje se na Pravni fakultet u Beogradu.

U toku rata radio je kao službenik u sudu u Sarajevu, Mostaru, Bosanskoj Gradišci, Banja Luci, uporedo sarađujući, tokom ratnih godina, sa NOP-om. U januaru 1948. godine kao službenik Ministarstva prosvete Narodne republike Bosne i Hercegovine upućen je u izdavačko preduzeće „Svjetlost“, potom i u časopis *Zadrugar*, a 1951. godine počeo je da radi u literarnoj sekciji Radio-Sarajeva, gdje se zadržao sve do penzionisanja, 1983. godine.

Prvu zbirku pripovedaka *Ram-bulja*, Ćamila Sijarića, objavila je sarajevska „Svjetlost“ 1953. godine. Već ta prva knjiga pripovedaka je bila zapažena i nagrađena je tek ustanovljenom godišnjom nagradom Udruženja književnika. Na anonimnom konkursu „Narodne prosvjete“ osvojio je prvu nagradu za roman *Bihorci*. Ta nagrada je u to vreme iznosila 1.000.000 dinara i bila je najveća novčana nagrada u Jugoslaviji. Roman *Bihorci* objavljen je 1956. godine u izdanju „Narodne prosvjete“... Brojnim djelima postao je klasik bošnjačke i svjetske književnosti.

Kemal Musić, kulturolog, rođen je u Godijevu kod Bijelog Polja 1972. godine. Objavio je knjige *Zasjeda* (pripovijetke i priče); *Luda kuća* (pripovijetke i priče); *Kad su vukovi gladni biće oštra zima* (priče i reportaže); *Žig* (roman); *Priče o malim i velikim čudima* (kratke priče sa Radomanom Čečovićem); *Nešto nalik punom mjesecu* (roman); *Zasjeda i druge priče* (izbor priča i reportaža); *Zborno mjesto* (izbor iz

crnogorske kratke priče sa Bogićem Rakočevićem); *Nedokazive istine Lameka Ćisuma* (roman); *White Field Jazz Festival – Potencijali i razvoj kulturnih institucija* (studija) i *Inicijali* (kratka proza), *Dan poslije* (pripovijetke), *U blizini hući grad, ili je to more* – Monografija JU Ratkovićeve večeri poezije 2012 – 2022, te priredio izbor iz poezije Rista Ratkovića, *Antologija Ratković*.

Dobitnik je nagrada: "Odzivi", "Boško Pušonjić", "Avdo Međedović" i Specijalna diploma Društva crnogorskih novinara za zbirke novinarskih reportaža, a bio je u konkurenciji i za nagradu Meša Selimović u Tuzli sa romanom *Žig*. Priče su mu prevedene na engleski, francuski, albanski, slovenački, ruski i azerbejdžanski jezik. Zastupljen je u čitanci za šesti razred u Crnoj Gori.

Sefadin Korać (1980, Nikšić) je završio osnovnu školu u Petnjici, a srednju medicinsku u Beranama. Upisao je Prirodnomatemički fakultet u Sarajevu, koji nažalost ne završava. Seli se u Sloveniju, gdje diplomira na Zdravstvenom fakultetu Univerziteta u Ljubljani. Zaposlen je u Kliničnom centru Ljubljana. Potpredsjednik je Bošnjackog kulturnog društva RUH iz Domžala, te jedan od urednika *Glasa Sandžaka* iz Kamnika. Član je nadzornog odbora Bošnjackog kulturnog saveza Slovenije. Objavio je zbirku pjesama "Pola, pola", a uskoro će i zbornik priča. Objavljivao je članke za list "Bošnjak" iz Ljubljane i za *Glas Sandžaka*. Oženjen je, otac troje djece.

E-mail: sefadinkorac@gmail.com

Ljerka Petković, profesorica Gimnazije u Beranama. Autorka je velikog broja recenzija i prikaza knjiga, kao i scenarija za školske predstave i programe. Piše kratke priče, pripovijetke i poeziju. Objavila je zbirku poezije „Šapat i krik“, IGP „Pegaz – Bijelo Polje, 2016; zbirku kratkih priča „Ogledalo“, IGP „Pegaz“ – Bijelo Polje, 2017; zbirku poezije „Ona“, Biblioteka „Njegoš“ - Nikšić, 2020; zbirku poezije „S vrha pogled“, IGP „Pegaz“ – Bijelo Polje, 2023. Dobitnica je nekoliko nagrada na konkursima za kratku priču i poeziju: treća nagra-

da na Festivalu kratke priče na konkursu "Zavičajne staze" (Bihor, 2018), prva nagrada na Festivalu kratke priče na konkursu "Zavičajne staze" (Bihor, 2019), treća nagrada na Festivalu kratke priče na konkursu "Zavičajne staze" (Bihor, 2024), prvo mjesto na Konkursu 22. Nikšićkih književnih susreta (2018). Zastupljena je i u nekoliko zbornika i antologija: u književno-analitičkom zborniku o proznom stvaralaštvu crnogorskih književnica "Minervinim tragom" autorke dr Sofije Kalezić, 2018; Antologiji proznog stvaralaštva crnogorskih književnica, priređivač dr Sofija Kalezić, 2020; zbornicima priča u izdanju Festivala "Zavičajne staze": "Razmeđa Bihora" (2018), "Bihorske sumnje" (2019) i "Odlivanje Bihora" (2020); Zborniku Kulturnog udruženja "Zlatna reč" – Lase – Austrija pohvaljenom pjesmom na Drugom međunarodnom književnom festivalu – Beč 2018 "Laza Kostić"; zborniku posvećenom Vuku Karadžiću pohvaljenom pjesmom na međunarodnom književnom konkursu Austrijskog kulturnog udruženja "Zlatna reč", Beč 2020; zborniku najkraćih kratkih priča Izdavačke kuća „Alma“; časopisu za kulturu, umjetnost i društvene teme "Kazivart"; časopisu za naučna, književna i društvena pitanja "Tokovi", kao i u nekoliko elektronskih časopisa za književnost.

Braho Adrović (1947, Donja Vrbica, Petnjica) duže od deset godi na bio je profesionalni novinar „Pobjede“, a oko dvije i po decenije novinar Televizije Crne Gore – dopisnik iz Berana, Plava, Andrijevica i Rožaja. Bio je vd direktora Centra za kulturu u Beranama i u dva mandata potpredsjednik opštine Berane. Braho Adrović je do sada objavio knjige poezije: "Biti živ", "Juče na ulici", "Hiljadu dana ljubavi", "Balkanske elegije", "Rat u kući", "Objava nezaborava", "Gorki vijenac", "Vječno uzaludno", "Čovjek i vrijeme", "Đavolje međe", "Vrзино kolo", "S one strane nade", "Ljudi i neljudi", "Izabrane pjesme", "Velika šetalica" i roman „Porijeklo grijeha“. Zastupljen je u mnogim antologijama i izborima poezije. Adrović je za svoj književni rad dobio najveće opštinsko priznanje Nagradu „21. jul“ u Beranama. Dobitnik je prve nagrade na susretu mladih pjesnika Crne Gore u Pod-

gorici, dobitnik nagrade za stvaralaštvo za mlade „Krilata seošnica“, nagrade „Mirko Banjević“ za knjigu poezije „Ljudi i neljudi“, prve nagrade na manifestaciji „Pjesnici sa Lima o Limu“ u Bijelom Polju i nagrade za najbolju humorističko-satiričnu pjesmu na Crnogorskom festivalu humora i satire 2017. u Danilovgradu.

Saladin Dino Burdžović rođen je 1968. godine u Bijelom Polju. Gimnaziju je završio u rodnom gradu, a književnost studirao u Beogradu i Nikšiću. Pojedini naslovi iz njegovih knjiga zastupljeni su u preko pe deset antologija, zajedničkih zbirki i zbornika poezije i proze. Prevođen je na albanski, mađarski, poljski, bugarski, makedonski, slovenački, turški, francuski, ruski i njemački jezik. Dobitnik je više nagrada za poeziju, prozu i drame. Član je Crnogorskog Društva Nezavisnih Književnika (CDNK), crnogorskog P.E.N. centra i, od 2008. godine, Udruženja književnika Njemačke-Hessen (Litteraturgesellschaft e. v. Hessen-Deutschland). Jedan je od osnivača i stalni član Alternativne grupe Monte Art iz Frankfurta. Od 1999. godine živi u Offenbachu, Hessen, Njemačka. Objavio je knjige poezije, pripovjetki i romane: *HRONIKA NEPOZNATOG* (MRZ, Pljevlja, 1990.) poezija, *KONCERT ZA 1001 BAJONET* (Građevinac, Subotica, 1992.) poezija *NA TRAGU BALADE* (MRZ, Pljevlja, 1993.) poezija *PLASTIČNA OPERACIJA SNA* (Mladost, Beograd, 1994.) poezija *ALKOHOLIČAR I ČELAVA DJEVOJKA* (MRZ, Pljevlja, 1996.) poezija *MISIJA* (MRZ, Pljevlja, 1996.) drama *LIRIKA IZ TETRAPAKA* (Književna reč, Beograd, 1998.) poeme *SONET O SKOKU SA ZGRADE* (Dignitas, Cetinje, 1999.) poezija *IMMIGRANT'S SONG* (Ars-Longa, Beograd, 2000.) poezija *KONSTABLERWACHE* (Dereta, Beograd, 2001.) roman *SNIJEG PADA NA OFFENBACH* (Dignitas, Cetinje, 2001.) poezija *TRAGOM MUHADŽIRA* (Balco, Frankfurt, 2001.) publicistika *ARHIVSKI SNIMCI* (Dom Kulture „Pivo Karamatijević“, Priboj, 2002.) poeme *FRANKFURTSKE I DRUGE PRIČE* (MRZ, Pljevlja, 2002.) pripovijetke *DJEVOJKA SA KOKOŠIJIM GRUDIMA* (Beogradska knjiga, Beograd, 2003.) poezija *BERLIN NOĆAS MORA PASTI* (Dereta, Beograd, 2004.) roman

MELANHOLIČNA BIOGRAFIJA (MRZ, Pljevlja, 2005.) poezija *BRUS LI JE UMRO U BIJELOM POLJU* (Bosanska riječ, Wupertall, 2005.) roman *PUTOISI SLIJEPOG PUTNIKA* (Dereta, Beograd, 2007.) pripovijetke *KONSTABLERWACHE I DRUGE PRIPOVIJETKE* (Verlag „A“, Frankfurt a/M, 2009.) pripovijetke. *NAKON PADA ZIDA* (Zalihica, Sarajevo, 2010.) poezija *HESEN VIA MONTENEGRO* (Almanah, Podgorica, 2012.) pripovijetke *POVRATAK U SCHWARZERBERG* (Almanah, Podgorica, 2013.) roman *RAZGOVORI SA NEISTOMIŠLJENICIMA* (Verlag „A“, Frankfurt am Main, 2016.) intervju. *KONSTABLERWACHE* (na njemačkom jeziku, prijevod Elke Schwarz, Čazima Medić, Ranko Četković, Drago Tešević, Verlag „A“, Frankfurt am Main, 2016.) pripovijetke *ANTOLOGIJA MONTENEGRINA* (Verlag „A“, Frankfurt am Main, 2016.) antologija *DOSIJE BURDŽOVIĆ* (Verlag „A“, Frankfurt am Main, Alternativna grupa „MONTE ART“ – Frankfurt am Main, 2021.) recenzije, osvrti i kritike. *RIFAT* (Almanah, Podgorica, 2020.) poezija. *RIFAT* (drugo izdanje, Verlag „A“, Frankfurt am Main, 2021.) poezija. *RIFAT* (treće izdanje, Almanah, Podgorica, 2021.) poezija. *RIFAT* (sedam izdanja).

Senada Užičanin, rođena je u Tuzli gdje je završila Filozofski fakultet. Učestvovala je na međunarodnim naučnim skupovima i konferencijama. Postigla je zapažene rezultate u oblasti dramskog odgoja u radu sa djecom i mladima i dobitnica je brojnih nagrada i priznanja. Na 22. Festivalu dječijeg teatra BiH 2019. za predstavu „Sretna porodica“ dobila je Nagradu za originalni tekst, predložak ili ideju predstave. Dobitnica je Godišnjeg priznanja za postignuća u području dramskog odgoja u protekloj sezoni ili školskoj godini za uspješno stvaralačko i stručno-metodičko uvođenje dramskih tehnika u nastavni proces i obrazovanje djece i mladih ljudi, a koje dodjeljuje Centar za dramski odgoj Bosne i Hercegovine (CDOBiH) u povodu 27. novembra – Međunarodnog dana dramskog odgoja „Grozdanin kikut“. Dobitnica je nagrade za osvojeno prvo mjesto na književnom natječaju „Musa Ćazim Ćatić“. Nagrađena je za najbolju neobjavljenu

pjesmu za djecu, te Srebrnom plaketom za prozu 2023. godine. U oblasti poezije dobitnica je nagrade "Avdo Mujkić" za najbolju pjesmu, 2019. i 2020. godine.

Udruženje za kulturu Nova svjetlost Sarajevo dodijelilo je nekoliko certifikata za kvalitet pjesničke kreacije i Zlatnu povelju - Balkanska pjesnička unija za najuspješniju poeziju 2020. godine te Srebrnu povelju 2023. godine. Poestki radovi su uvršteni u Zbornik poezije pjesnikinja regiona „U mreži stih“- Opatija 2019. Njena poezija uvrštena je u antologiju savremenog pjesništva. Koautorica je Priručnika za voditelje dramskih sekcija u osnovnim i srednjim školama „Školsko pozorište“ 2021. Bosanska medijska grupa dodijelila joj je nagradu za najbolji rukopis „Dvosjekle šutnje“ u okviru Festivala "Moja prva knjiga" 2021. godine. Dobitnica je književne nagrade "Zija Dizdarević" za najbolju kratku priču.

Dobitnica je nagrade XXVI Nikšićkih književnih susreta za neobjavljenju zbirku poezije „Tijelo od prozirne kože“.

Među pjesnicima iz BiH zastupljena je u Magazinu za kulturu i društvo „Biserje“, časopisu za kulturu, umjetnost i društvene teme „Diskurs“, regionalnom časopisu za književnost „Književne vertikale“... Autorica je poetskih zbirki „Konture za nevidljive glasonošice“, „Dvosjekle šutnje“, „Biljeg nevidljive boje“, „Tijelo od prozirne kože“ te knjige za djecu "A ja želim još reći..."

Mustafa Balje, bošnjački pisac, rođen je 1967. godine u Restelici (Dragaš, Prizren). Školovao se u Kočanima (Makedonija), Prizrenu i Prištini. Do sada je objavio knjige poezije: *Leptiri po pločnicima* (2009), *Gošća* (2013), *Noćno putovanje* (2015), *Ademov mjesec* (2017), *Otok od živog srebra* (2021). Koautor je i *Antologije poezije Gore*, a *Kazivanja Velikog leptira* njegov je prozni prvijenac. Pjesme su mu objavljivane u mnogim zbornicima, antologijama, udžbenicima i časopisima, a prevedene su i na albanski i turski jezik. Za svoj pjesnički opus dobio je brojne lokalne i inostrane nagrade i priznanja. Član je (i u predsjedništvu je) Udruženja pisaca Kosova (LSHK), a odnedavno i Bošnjačk-

og društva pisaca, sa sjedištem u Sarajevu. Već nekoliko decenija se bavi novinarstvom. U novije vrijeme intenzivno radi i na promociji bošnjačkog književnog stvaralaštva na Kosovu. Živi u Prizrenu.

Alen Kalajdžija, rođen je 31. 12. 1977. godine u Sarajevu. Nakon osnovnoškolskog obrazovanja u Sarajevu i srednjoškolskog u Zagrebačkoj medresi „Dr. Ahmed Smilović“, 1997. godine upisuje se na Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, diplomirao je 2002. godine na Odsjeku za bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost naroda Bosne i Hercegovine Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, gdje je magistrirao 2007, a doktorirao 2012. godine. Predavao je kratko u osnovnoj i srednjoj školi, a imao je više angažmana u nastavi bosanskog jezika na univerzitetima u Sarajevu, Mostaru, Tuzli, Zenici, Travniku, Novom Pazaru i Jedrenama (Edirne) u Turskoj. Imao je nekoliko stručnih usavršavanja u inostranstvu (Wuerzburg i Erlangen). Dosada je objavio četiri naučne knjige:

- *Omer Hazim Humo: Sehletul-vusul*, Muzej Hercegovine; Grafija i leksika *Sehletul-vusula*, u koautorstvu s Munirom Drkićem, Mostar, 2010
- *Refleksi jata u bosanskom alhamijado pjesništvu. Ikavski poetski manir*, Institut za jezik, Edicija Radovi, knjiga 18, Sarajevo, 2013.
- *Predstandardni idiom bosanske alhamijado literature*, Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu, Edicija Radovi, knjiga 24, Sarajevo, 2019.
- *Etnolingvistički slojevi bosanske leksike: na primjeru građe iz jugoistočnobosanskog govornog tipa – lokalitet Pazalje*, Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu, Edicija Radovi, knjiga 28, Sarajevo, 2021.

Objavio je i zbirku priča: *Dok zrijem: pabirčenja po patrljcima prošlosti*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2024.

Objavio je 90-ak naučno-stručnih radova te je učestvovao na više od 60 naučnih konferencija, simpozija, okruglih stolova i savjetovanja. Koautor je u izradi naučno-stručne izložbe pod naslovom *Slovom o slovu, Tragovima bosanske pismenosti* iz 2022. Bio je rukovodilac više naučnih i stručnih, domaćih i međunarodnih projekata u Institutu za jezik Univerziteta u Sarajevu.

Do sada je objavio oko 400 jezičkih savjeta o bosanskom jeziku u formi kolumni u magazinu "Stav". Također je objavio desetak kulturoloških kolumni u časopisima Preporod i Stav. Na mjestu direktora Instituta za jezik Univerziteta u Sarajevu proveo je dva mandata (2013–2021). Član je Upravnog odbora Bošnjačke zajednice kulture „Preporod“. Trenutno u Institutu ima izbor u zvanje naučnog savjetnika.

Abid Jarić, rođen je u Duvnu (BiH) 1950. godine. U rodnom gradu je završio osnovnu školu i gimnaziju, a u Zadru Filozofski fakultet. Od 1997. godine živi u Zenici gdje radi kao gimnazijski profesor i direktor. Autor je zapaženih radova iz područja jezika i književnosti te pedagoške prakse. Lektor je u „Didaktičkim putokazima“, časopisu za nastavnu teoriju i praksu (Zenica). Objavljuje u različitim publikacijama. Učesnik je na domaćim i međunarodnim natjecanjima/konkursima u žanru kratke priče. Četiri puta je dobijao nagrade za novinske priče "Naša riječ" – Zenica, BiH; nagrada "Ulaznica" – Zrenjanin, Srbija; "Srebrenica" New York, SAD; "Susreti Zija Dizdarević" – Fojnica, BiH; "Simha Kabiljo" – Zagreb, Hrvatska; "Milutin Alempije vić" – Frankfurt, Njemačka (dva puta); Festival priče "Zavičajne staze" – Petnjica, Crna Gora (tri puta); "Nušićijada" – Ivanjica, Srbija; Književna nagrada "Musa Ćazim Ćatić" – München, Odžak (četiri puta); "Priče iz komšiluka" – Banja Luka, BiH, Savez jevrejskih opština Srbije – Beograd, Srbija; "Dr Eso Sadiković" – Prijedor, BiH; Artsinteza – Tuzla, BiH, "Štrpci bez mezarja" – Prijepolje, Srbija, "Marko Martinović Car" – Vitez, BiH, Zaton 2021." – Bijelo Polje, C. Gora, Priznanje KNS PERO za najuspješniju priču 2022 – Sarajevo. Zastupljen je u zbornicima kratke priče. Priče su mu prevedene na njemački, engleski, albanski, makedonski i romski jezik. Autor je šest knjiga: *Podgradinske priče*, *Velika propunta* (roman), *Bijelo na crno* (kolumne, članci i komentari) i *Čovjek u vidokrugu* (pri povijetke); *Düsterwald* (drama), *Majstor bakrenih cvjetova* (nagrađene priče). Član je Društva pisaca BiH. Velika Broda 30, 72000 Zenica, Bosna i Hercegovina, tel.387 (0)32 461 629, mobitel 387 (0)61 976 447, **E-mail. jaric.abid@yahoo.com**

Mehmed Đedović, bosansko-hercegovački pisac, rođen je u Tuzli 1971.godine. Piše prozu, poeziju, knjige za djecu, književnu kritiku, esejistiku i novinske tekstove. *Tragovi*, *Vodi je da teče*, *Onaj kojeg nema*, *Legionar*, *Svjetlo lampe*, *Obična voda*, *Ime mi je Pahulja*, *Trava puna mra* va... samo su neka od djela iz njegovog bogatog stvaralačkog opusa. Njegov plodonosni rad zavrijedio je brojna priznanja, među kojima su: nagrada „Zija Dizdarević“, nekoliko nagrada Radija BiH, nagrade „Mak Dizdar“, „Sreten Kulenović“, „Ćamil Sijarić“, „Zlatno Planjavo pero“ i druge. Zastupljen je u školskom programu i udžbenicima, preveden na druge jezike, a po njegovim pričama snimljene su radio-drame za Radio BiH. Najbitnije je da se vrlo rado čitaju, a knjige je moguće pronaći i u bibliotekama širom svijeta. Đedovićeva knjiga priča *Malo čudo* osvojila je Godišnju nagradu Društva pisaca BiH. Na Festivalu priče u Bihoru, u Crnoj Gori, 2021. godine, priča "Cipele za odrasle", nagrađena je Prvom nagradom.

Refadija Pepa Abdić (1960, Berane), osnovnu školu završila u naselju Lozna, gimnaziju u Bijelom Polju, a Pravni fakultet u Podgorici. Tokom gimnazijskih i studentskih dana aktivno je učestvovala u poetskim i scenskim programima. Festival „Zavičajne staze“ podstakao je da piše priče inspirisane Bihorom i redovno učestvuje na konkursu. Zastupljena je u antologiji Bošnjakinja *Rasplitanje duge*, koju je priredila dr Sofija Kalezić. Živi i radi u Podgorici.

Božidar Proročić je rođen 3. januara 1979. godine na Cetinju. Osnovnu i srednju školu završio je na Cetinju. Saobraćajni fakultet (dva smjera) završio je kao student generacije. Sa 18 godina bio je najmlađi kolumnista u Crnoj Gori nedjeljnika „Onogošt“ kao i urednik kulturne rubrike istog sa 19 godina. U tom periodu objavio je više od 300 autorskih tekstova iz oblasti: istorije, kulture, religije, filozofije, književnosti. Kolumnista je portala: "Analitika", "Aktuelno", "Pobjeda", "Bošnjaci.net", "Revija Bihor". Sarađuje sa portalima za kulturu i to: "Avlija" iz Rožaja kao i "Montenegri na net", "Odzivi", "Kult",

“Gledišta”, “Art Akademija” (Zagreb) i brojnim drugim publikacijama i časopisima za kulturu i društveno-politička pitanja. Specijalni je savjetnik u Kulturno-ekonomskom centru Azerbejdžana u Podgorici za promociju kulture Azerbejdžana u Crnoj Gori. Govori engleski, italijanski, ukrajinski i ruski jezik, prevodi sa ukrajinskog. Aktivno promoviše i piše o kulturi Ukrajine, Azerbejdžana, njihovoj književnosti, u brojnim časopisima i publikacijama kao i portalima u Crnoj Gori. Objavio je zbirku poezije „Jesen pjesnika.” Aktivno promovira i podržava kulturu i književnost Bošnjaka, Hrvata i Albanaca u Crnoj Gori. Nagrađivan je za svoju poeziju. Aktivno radi na povezivanju sjevera Crne Gore sa Prijestonicom Cetinje. Promoter je mnogobrojnih kulturnih i šahovskih manifestacija za sjever Crne Gore i Cetinje. Nagrađen je od Kulturno-ekonomskog centra Azerbejdžana priznanjem za kulturnu saradnju i povezivanje Azerbejdžana i Crne Gore. Dobitnik je međunarodne nagrade Azerbejdžana Nurengiz Gunj za poeziju iz zbirke Jesen pjesnika (2019). Koautor je, sa Seyranom Mirzazadom, knjige *Istaknute ličnosti Azerbejdžana* na crnogorskom jeziku (2021). Sa ukrajinskog jezika je preveo zbirku pjesama Olene Telige (2019) kao i zbirku poezije Jurija Daragana *Torba za strijele* (2020), zbirku poezije Vasilja Stusa *Vrtlozi života* (2021); *Minuli dani Vasilja Višivanija* (2023), kao i koautorske knjige sa Edinom Smajlovićem *Krimski Tatari od postanka do progona i nazad* (2020). Autor je istorijske knjige *Gladomor 1932-1933 - genocid nad Ukrajinom* (2021), *Ukrajinci narod slobode* (2022) *Katinjski masakr - zločin bez kazne* (2022) *Priče i legende sa Lovćena* (2023). Koautor je sa dr Željkom Lovrenčić panorame savremenog hrvatskog pjesništva *Razlog za pjesmu* i panorame savremenog crnogorskog pjesništva *Odlazak u stihove* (2020). U koautorstvu sa Dijanom Tiganj autor je prve panorame savremenog pjesništva Bošnjakinja Crne Gore *Lirski zinet* (2021). Sa istom autorkom i Seyranom Mirzazadom autor je knjige *Savremena književnost Azerbejdžana* (2021). Dobitnik je nagrade ambasade Ukrajine u Crnoj Gori za jačanje bilateralnih i kulturnih odnosa između Crne Gore i Ukrajine. Ima izuzetnu plodnu

saradnju na poljima kulture sa ambasadama: Hrvatske, Ukrajine, Azerbejdžana, Austrije, Portugalije. Pjesme su mu prevedene na: azerbejdžanski, ukrajinski, španski, albanski i njemački jezik. Član je Matice crnogorske od 2023. godine.

Reho Ramčilović, od oca Muslije, rođen je 1955. godine u Lagatorima, Opština Petnjica. U rodnom kraju stekao je osnovno i srednje obrazovanje a studije jezika i književnosti završio 1978. u Prizrenu, Kosovo. Od tada radi kao nastavnik maternjeg jezika i književnosti u OŠ „Mahmut Adrović” u Petnjici. Njegov pedagoški rad više puta je pohvaljen i nagrađen od nastavničkog vijeća. Po potrebi škole stekao je diplomu bibliotekara, na Cetinju 1987. i neko vrijeme radio u školskoj biblioteci. Aktivni je učesnik kulturnih manifestacija. Bio je predsjednik KUD-a “Bihor” koje je nakon brojnih gostovanja u regionu, uspješno predstavljalo Crnu Goru na Međunarodnom festivalu folklora u Bursi, Turska, 2011. godine. Osnovao je pozorište „Divan” i režirao predstavu „Poštar Haso” koja je premijerno izvedena u okviru Bihorskog kulturnog ljeta 2015. Piše priče i poeziju. Objavio je hroniku: „POČECI PISMENOSTI BOŠNJAKA PETNJICE” i zbirku pjesama.

Senka Rastoder, rođena je 31. avgusta 1963. godine u Petnjici. Osnovnu i srednju školu završila je u Baru, a fakultet Politickih nauka u Beogradu. Živi i radi u Baru u Savezu sindikata Crne Gore. Lični kosmos, susret sa sopstvenom sudbinom, sa istinskim licem, koji je nosila u sebi iskazala je kroz zbirku pjesama „S druge strane sjenke” koja je štampana u dva izdanja 2008. godine. Roman toka svijesti „Tajni pečat duše” objavljen je 2010. godine i predstavlja nastavak neiscrpne i vječne teme o smislu ljudskog postojanja. Senka Rastoder je aktivan član književnih organizacija u Baru. U jednom mandatu je bila i predsjednica Kluba književnih stvaralaca Bara, a bila je učesnica Zavičajne manifestacije u Petnjici. Priprema novi roman koji sublimira srž vremena u kom živi tanana duša pjesnikinje.

Mirsad Rastoder (1957, Radmanci, Bihor) novinar i kulturni poslenik. Završio je gimnaziju u Ivangradu, Pravni fakultet u Podgorici. Od 1985. godine, uređivao je brojne emisije i radijske programe u Radiju i Televizij Crne Gore. Dva puta je nagrađen Godišnjim priznanjem za novinarstvo u RCTG i nagradom za životno djelo 2020. Jedan je od osnivača antiratnog Udruženja profesionalnih novinara Crne Gore, 1991. godine, Instituta za medije CG 2002, a kao predsjednik NST-a dao je značajan doprinos razvoju samoregulacije u medijima. Organizator je i učesnik manifestacija identitetskog pozicioniranja Bošnjaka u CG. Bio je potpredsjednik udruženja „Almanah“; aktivni je član Foruma Bošnjaka Crne Gore od njegovog osnivanja 2002. godine i daje nemjerljiv doprinos objektivnom sagledavanju, artikulaciji i prezentaciji interesa Bošnjaka u multietničkoj Crnoj Gori. Širokih i raznovrsnih je interesovanja. U ranoj mladosti i tokom studija bavio se pozorištem kao glumac i reditelj Dramske scene „Rifat Burdžović Tršo“ i alternativnog pozorišta DODEST. Autor je satirične radio igre *Ministar hrče, a narodu mrče* (1990) i audio-scenskog i tv performansa *Čekajući fatihu* (2003) povodom desetogodišnjice otmiče u Štrpcima. Režirao je reportaže prvonagrađene na Regionalnom festivalu radija, *Ribarska fešta* (Neum, 2007) i *Splavarenje Tarom* (Tuzla, 2008). Režirao je radio drame: *Ništa nije isto* (po tekstu Nade Bukilić, 2017), poetsku dramu *Dobra voda* (po stihovima Ćamila Sijarića, 2018). *Naše brodo* (N. Bukilić, 2019), *Maternji jezik* (Ibrahim Hadžić, 2020), *Biciklistički ustanak* (Zoran Kopitović, 2021.) *Moji i tvoji* (N. Bukilić, 2022) Osnivač je regionalnog Festivala priče „Zavičajne staze“ i časopisa za kulturu KazivART. Urednik je dvadesetak knjiga u izdanju Centra za kulturu Bihor. Sa Šemsudinom Hadovićem objavio je studiju „Bihorska muzika“. Tekstove objavljuje u časopisima i novinama. Živi u Podgorici.

Refik Ličina, rođen je 1956. godine (Radmanci, Crna Gora). Do 1992. živio je i radio kao bibliotekar u Novom Pazaru, a od 1994. živi u Lun du, Švedska. Piše poeziju i prozu. Objavio, između ostalog, knjige poezije: „Poznavanje prirode, 1970, „Pčele“, 1983, „Ex Solio“, 2001, „Prigodne

prisile“ (izbor iz poezije) 2009, „Knjigovezačka ulica“ 2009. Objavio je i dvije knjige kratke proze „Staklenici“ 2004, i „Dani u Valhali“ 2008, kao i knjigu za djecu „Priče iz daljine“ 2003. Na švedskom mu je 2009. godine objavljen izbor poezije pod naslovom „Predikan fur Eyrudike (Pridika za Euridiku)“ i „Ulični budilnici“ (2017). Knjiga novela „Strah od behara“ CK Bihor, Petnjica 2013. objavljena je i u BiH (Bajbok, Sarajevo 2014.) Roman na sklapanje „Dalge“ objavio je OKF, Cetinje 2017. Bavi se prevođenjem sa švedskog, uglavnom poezije. Objavljene su mu dvije knjige prevoda: „Prisluškivanja“, izbor pjesama, Bengta Emila Johnsona, 2010 (nagrada za najbolji prijevod na Međunarodnom sajmu učila i knjiga u Sarajevu, 2011. godine) i „Izabrane pjesme Tomasa Transtromera, 2012. Preveo je na švedski i poeziju nekoliko autora iz BiH i Crne Gore. Dobitnik je „Goranove“ i „Brankove“ nagrade.

Ilja Sijarić je rodom iz Sandžaka. Gimnaziju je završio u Bijelom Polju, a Filozofski fakultet u Sarajevu. Sedamdesetih godina predavao je sh. jezik u srebreničkoj gimnaziji, odakle je 1978. odselio u Švedsku. Piše priče, putopise i osvrte, prevodi sa švedskog i poljskog.

Safet Hadrović Vrbčki, književnik, esejista, kulturolog, antologičar, priznat i uvažen ne samo na porostorima Balkana, svojom poezijom i prozom do sada je stvorio djela nenadmašne vrijednosti. Dobitnik je nagrada: Ćamilovo pero“, i „Husein Bašić“. Rođen je 1. oktobra 1952. godine, u selu Donja Vrbica. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Beranama. Diplomirao je na Pravnom fakultetu u Podgorici. Za svoje književno stvaralaštvo dobijao je više književnih nagrada i priznanja. Književna nagrada „Sabit Užičanin“ za tragediju „Žrtva“, koja je proglašena knjigom godine u Sandžaku, za 1994. godinu. Književna nagrada: „Blažo Šćepanović“, za zbirku pjesama: „Lovci na školjke“, koja je izabrana kao najbolja pjesnička zbirka iz Srbije i Crne Gore, za 2000. godinu, na anonimnom konkursu (među 35. prispjelih rukopisa), nagrada za književnost: „Ćamilovo pero“, i „Husein Bašić“...

Od strane Pedagoškog zavoda Crne Gore; od 2007. godine pa nadalje, zastupljen je u redovni školski program: ČITAJ I SANJAJ SVOJE ČUDO, čitanka za šesti razred devetogodišnje osnovne škole. Priredili: Ljubomir Kovačević, Radinka Vučković – Ćinćur.

Pjesme su mu prevođene na više jezika: bugarski, makedonski, albanski, njemački, francuski, slovenački, turski, engleski i persijski. Objavio je dvadeset knjiga poezije i desetak antologija i drugih publikacija.

Safet je jedan je od najplodnijih bošnjačkih pjesnika u Crnoj Gori. A njegova antologija lirike „*Divan*” predstavlja sveukupnu poetsku sublimaciju višedecenijskog stvaralaštva.

R E C E N Z I J A

ŽUBOR BIHORA KAO NAJLJEPŠA BIHORSKA FEREDŽA

Izbor priča sa trinaestog Konkursa za neobjavljenu priču inspirisanu Bihorom, sada već tradicionalno, čine priče čija tematika su Bihor (zavičaj) i ljudi u njemu. Žubor Bihora obuhvata korpus priča u kojima se opisuje bihorska oblast sa osnovnim ciljem prikazivanja karakterističnih osobina ovog područja, njegove klime, prirode, kulture, historije, jezika, ali sa posebnim osvrtom na mentalitet i identitet stanovnika. Ovi književni tekstovi predstavljaju medij koji posreduje između autorskog konstituisanja priče i čitaočevog rekonstruisanja funkcionalnog svijeta.

Kajzerovo načelo da „tumačeći neko književno djelo nika da nećemo uspjeti da umaknemo svojoj individualnosti, svome vremenu i svojoj naciji”, i u ovom slučaju stoji kao svjetionik koji gleda ka pučini, inspirisan surovošću i prolaznošću života jednog naroda i njegove sudbine.

Umjetnost je egzistencijalni produkt čovjekovog duha i svijesti. Umjetnički okvir u kome se odvija radnja pun je simboličke iskazane u širokom spektru univerzalnih poruka i značenja. Tu je i neizbježnost krivice “jednog čovjeka” pred usudom vremena, običajima, moralnim normama ili, jednostavno, pred prostim prihvatanjem ili neprihvatanjem. Autori priča su ovdje otvorili mnoge dileme sugerišući u pojedinim segmentima, prilično sumornu viziju života, surovost, prolaznost..., ali i aktualizujući neke teme današnjice.

Odabir priča, pa i sam njihov raspored prilikom čitanja i doživljavanja istih, čitaoca navodi da razmišlja o dinamici događaja u publikaciji kao o – uslovno rečeno – jednoj uvezanoj cjelini. Stoga možemo reći da se dinamika događaja odvija u nekoliko faza od kojih svaka ima svog naratora, a svaki od njih se pojavljuje baš u trenutku kada njegov prethodnik već završava svoju priču i svoju ulogu na pozornici

života. Likovi u svakoj priči su prikazani kao ključne karike, od kojih polazi i u kojima se završava lanac događaja simbolične i umjetnički izvajane projekcije života. Autori veoma znalački uključuju čitaoca da u jednom momentu, usljed velikih emotivnih naboja, bude prisutan događajima, ali sakriven iza feredže koja mu dozvoljava da iz „prvog reda“ sve posmatra i bude, takoreći, prisutan u svakoj priči. Stvarnost u kojoj se nađu pojedini likovi nerijetko ruši iluzije o lijepom, mirnom i sretnom životu, a sa druge strane ruši horizonte budućnosti. Likovi nekada budu usamljeni i napušteni od svih. Često je igra stvarnog i nestvarnog ispreplitana velom historijskih činjenica, koje nam iznova pružaju ruku protiv zaborava i radi istrajnosti borbe na pravom putu. Prošlost života i stvarnost dočarani su postupcima, a nekad i mislima glavnih junaka ili naratora. U narativnim slikama dirljive hronike, u sugestivnoj naraciji dobro odabranih detalja i pojava, autori ističu besperspektivnost života u provinciji, onih života ovičenih običajima i moralnim normama koje traju na relaciji istinske stvarnosti i formalnosti koja nije nikad zaboravljena i jedna je od glavnih identitetskih komponenti likova, bez obzira na vrijeme dešavanja radnje.

Unutrašnje poruke priča, iako neke ispričane iz više perspektiva, tretirajući kako stravične događaje iz historijske, a ne fiktivne prošlosti, tako i događaje vezane za ljubav, mržnju, bol i smrt, nose sa sobom breme osvještavanja u sadašnjem trenutku. Autori su semantički argumentovano predstavili odnose u porodici i u društvu, uključujući svo bogatstvo jezika, čime se osjeća lakoća razumijevanja radnje i poistovjećivanja sa likovima. Posebna poruka koja je, slobodno mogu reći, provučena kroz sve priče, jeste i pedagoška funkcija svakog slova svih priča, koje bi mogle da se nađu u obaveznoj školskoj udžbeničkoj literaturi jezika i književnosti u Crnoj Gori.

Na kraju želim da preporučim ovaj zbornik priča kao najljepšu hediju novim generacijama koje tek otvaraju vrata književnog stvaralaštva.

Mr Sajma K. Feratović, prof.

SADRŽAJ

UVOD

Faiz Softić	ČUDO U BIHORU	5
-------------	-------------------------	---

Ćamil Sijarić	DOBAR ČOVJEK	7
Saopštenje žirija	NOSTALGIJA ZA ODBJEGIM VREMENIMA	11

NAGRAĐENE I DRUGE PRIČE

Kemal Musić	ZEMLJA	23
Sefadin Korać	TU JE BABI, SINE	27
Ljerka Petković	PAUKOVA MREŽA	37
Braho Adrović	ĐUKINA FEREDŽA	41
Saladin Dino Burdžović	SJAJ I BIJEDA JEDNE SANDŽAČKE LJUBAVI	51
Senada Užičanin	SLANA LAGUNA	61
Kemal Musić	SNIJEG	69
Mustafa Balje	LEBEDINA KRILA	73
Alen Kalajdžija	ŽIVOT MEĐU DVIJE KRAJNJE GOVORNE TAČKE	79
Abid Jarić	BIHORSKL ZELENİ KONJ	85
Refadija Pepa Abdić	AMANET	93
Mehmed Đedović	GAJTAN ZA MOJ VRAT	101
Ruždija Kočan	NEMKINO KAZIVANJE	111
Rafet Mulić	ARŠLAMA	115
Božidar Proročić	TAJNA DERVIŠOVOG DNEVNIKA . .	121
Reho Ramčilović	BIDOVA POGIBIJA	127
Senka Rastoder	POVRATAK U ZADAR	133
Mirsad Rastoder	BABOVA KUĆA	139

POKLON PRIČE

Refik Ličina	GURABIJE	149
Ilja Sijarić	JA SAM ONA CARICA	151
Safet Hadrović Vrbički	SEVAP	159

VEĆE NAGRAĐENIH

Odsjaj Bihora	163
Riznica zavičajnog pamćenja	164

RIJEČ LAUREATA

Ljerka Petković: Književna spona između tradicije i modernog svijeta	169
Sefadin Korać: Priznanja iz zavičaja su najslađa	170
Kemal Musić: Između čovjeka i neba	171
Braho Adrović: Priznanje iz zavičaja posebno godi	172
Sanela Šabotić-Topalović: Čuvajmo plemenitu misiju i priču o Bihoru	173

BILJEŠKE O AUTORIMA 177

RECENZIJA

Žubor Bihora kao najljepša bihorska feredža	191
---	-----

ISBN 978-9940-691-07-3

9 789940 691073 >

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9940-691-07-3
COBISS.CG-ID 20314884